

ISSN 1857-2685

Русь

№ 2 (20), 2010

Общественная ассоциация
«Русь»

По благословению его Высокопреосвященства Лавра,
первоиерарха Русской православной церкви
за границей, митрополита
Востоочноамериканского и Нью-Йоркского

международный исторический журнал

Русь

2010, № 2 (20)

Кишинев

Общественная ассоциация

«Русь»

НАУЧНОЕ ИЗДАНИЕ

Редакционная коллегия:

доктор истории С. Суляк (Молдавия),

главный редактор

доктор истории П. Шорников (Молдавия),

заместитель главного редактора

кандидат исторических наук Ю. Данилец (Украина),

заместитель главного редактора

М. Алмаший (Украина)

М. Горняк (Сербия)

доктор исторических наук М. Губогло (Россия)

М. Дронов (Россия)

кандидат исторических наук В. Меркулов (Россия)

кандидат филологических наук В. Падяк (Украина)

доктор философии А. Плишкова (Словакия)

кандидат филологических наук Д. Поп (Украина)

доктор лингвистических наук профессор Ю. Рамач (Сербия)

доктор хабилитат истории Н. Руссев (Молдавия)

М. Силадий (Сербия)

доктор истории Н. Тельнов (Молдавия)

протоиерей о. Николай Флоринский (Молдавия)

Р. Шапка (Канада)

Адрес редакции: Республика Молдова, MD 2001, г. Кишинев, ул. М. Когэлничану, 24, кв. 1 А. Республиканская общественная ассоциация «Русь».

Тел.: (+373 22) 28-75-59, факс: 27-15-15. E-mail: journalrusyn@rambler.ru

Editor's address: Association «Rus'». M. Kogalniceanu Street, 24, ap. 1A, Kishinev, MD 2001, Moldova.

Тел.: (+373 22) 28-75-59, fax 27-15-15. E-mail: journalrusyn@rambler.ru

© Общественная ассоциация «Русь», 2010

© Association «Rus'», 2010

СОДЕРЖАНИЕ / CONTENTS

СТРАНИЦА РЕДАКТОРА 6
EDITOR'S PAGE

К 650-ЛЕТИЮ МОЛДАВСКОЙ ГОСУДАРСТВЕННОСТИ ON THE 650TH ANNIVERSARY OF MOLDAVIAN STATEHOOD

Анатолий ФЕТЕСКУ

Государственность молдавского народа: история и современность 7-9
<i>Anatolii Fetesku</i>
<i>The Statehood of the Moldavian People: History and the Present</i>

Сергей СУЛЯК

Молдавская Русь (к 650-летию образования Молдавской государственности) 10-19
<i>Sergei Suleak</i>
<i>Moldavian Rus' (on the 650th Anniversary of the formation of Moldavian Statehood)</i>

Олексій БАЛУХ

Боротьба Молдавського воєводства проти османської експансії (1474-1486 рр.) 20-28
<i>Aleksei Balukh</i>
<i>The Struggle of the Moldavian State Against Ottoman Expansion (1474-1486)</i>

Николай РУССЕВ

Спорные вопросы начальной истории Молдавского средневекового государства 29-37
<i>Nikolai Russev</i>
<i>Controversial Questions in the Early History of the Medieval Moldavian State</i>

Олександр МАСАН

Міжнародні аспекти утворення і формування Молдавського князівства до кінця XIV ст. 38-48
<i>Aleksandr Masan</i>
<i>International Aspects of the Creation and Formation of the Moldavian Principdom to the End of the 14th C.</i>

Богдан БОДНАРИЮК, Станіслав ХІЛЬЧЕВСЬКИЙ

Динаміка сільського розселення на терені Молдавії у період пізнього середньовіччя (загальні тенденції) 49-57
<i>Bohdan Bodnariuk, Stanislav Khil'chevskii</i>
<i>The Dynamics of Village Settlement on the Territory of Moldavia during the Late Medieval Period</i>

Марина ВОЛОШУК

Валасько-польське збройне протистояння за Молдову в кінці XV ст. 58-65
<i>Marina Voloshchuk</i>
<i>The Wallachian-Polish Armed Controversy for Moldavia at the End of the 15th C.</i>

- Петр ШОРНИКОВ**
 Языковой дуализм в Молдавском княжестве. XIV-XVII вв. 66-74
Petr Shornikov
The Linguistic Dualism of the Moldavian Principdom. 14th - 17th Centuries
- Аліна ФЕДОРОВА**
 Прийняття східно-романським населенням християнства 75-78
Alina Fedorova
The Adoption of Christianity by the Eastern Romance Population
- Галина ЧАЙКА**
 Відхідництво буковинських заробітчан до Бессарабії 79-89
Galina Chaika
The Exodus of Bukovinian Workers to Bessarabia
- Александр СЫЧ**
 Молдавия в планах английской дипломатии в конце XVI в. 90-97
Aleksandr Sych
Moldavia in the Plans of English Diplomacy at the End of the 16th C.
- Василь БОТУШАНСЬКИЙ**
 Допомога України у післявоєнній відбудові господарства Молдавії (1946-1950 рр.) 98-101
Vasyl' Botushanskii
The Aid of the Ukraine during the Postwar Reconstruction of the Sate of Moldavia (1946-1950)
- Вячеслав СОДОЛЬ**
 Православные монастыри Молдавии и Советская власть: экономическое взаимодействие 102-110
Viacheslav Sodal'
Orthodox Monasteries of Moldavia and the Soviet Government: Economic Interaction
- Вадим ПИЦАК**
 Військово-політичне протистояння 1992 року у Республіці Молдова 111-116
Vadim Pintsak
The Military-Political Controversy of 1992 in Moldova
- Олександр НОВОСЬОЛОВ**
 Становлення українсько-молдовських взаємин 1992–2000 рр. 117-122
Aleksandr Novosyolov
The Growth of Ukrainian-Moldovan Relations 1992-2000
- Галина МЕЛЬНИЧУК**
 Нейтральний статус як гарантія національної безпеки Республіки Молдова 123-129
Galina Mel'nichuk
Neutral Status as a Guarantee of the National Security of Moldova
- Андрій БЗОВИЙ, Олександр КОЖОЛЯНКО**
 Весняні календарні обряди молдаван Буковини 130-134
Andrii Bzovii, Aleksandr Kozholianko
Springtime Rituals of the Moldavians of Bukovina

Іван ДЕРДА

Музично-пісенна творчість як фактор взаємовпливу у духовній культурі молдаван і українців 135-141

Ivan Derda

Musical Creativity as a Factor in the Interrelations of the Spiritual Culture of the Moldavians and Ukrainians

Георгій КОЖОЛЯНКО

Дослідження зимової календарної обрядовості молдаван у другій половині XX ст. 142-147

Georgii Kozholianko

Research of the Winter Rituals of the Moldavians at the Second Half of the 20th C.

Георгій КОЖОЛЯНКО, Міхаела БУРЛА

Різдвяні свята молдаван та румунів Буковини: до питання витоків святкування 148-157

Georgii Kozholianko, Mikhaila Burla

The Christmas Holy Days of the Moldavians and Romanians: the Question of the Development of the Celebrations

Олена КОЖОЛЯНКО

Запрошення гостей у весільному обряді українців, молдаван та румунів Буковини 158-167

Elena Kozholianko

The Invitation of Guests in the Wedding Rituals of the Ukrainians, Moldavians and Romanians of Bukovina

Олександр КУРОЧКІН

Календарні звичаї зимового циклу на українсько-молдавському порубіжжі 168-174

Aleksandr Kurochkin

Ritual Customs of the Winter Cycle on the Ukrainian-Moldavian Border

Олександр КОЖОЛЯНКО

Соціальні, історичні та релігійні колядки молдаван Буковини 175-179

Aleksandr Kozholianko

Social, Historical and Religious Carols of the Moldavians of Bukovina

Правила публікації в журналі «Русин» 180

Rules of Publication in the Journal «Rusin»

Сведения об авторах 181-184

Information about the Authors

Summary 185-191

Уважаемые читатели!

Молдавская государственность прошла долгий и сложный путь развития. Во второй половине XIV в. в Карпато-Днестровском регионе, на землях, большинство из которых в свое время входили в состав Древней, а затем Галицкой Руси, возникает новое государственное образование – православное Молдавское княжество. В его создании приняли участие волахи и древнерусское население Карпатских земель – русины, которые составляли в начальный период образования княжества 40 % населения страны.

В конце XV в. княжество в ходе многочисленных войн с турками, попадает под вассальную зависимость от Османской Порты. В результате русско-турецкой войны территория между Прутом и Днестром в 1812 г. вошла в состав Российской империи. Сначала как область с местными особенностями в управлении и как губерния с 1873 г. Известный молдавский писатель и общественно-политический деятель Алексей Матеевич, оценивая значение вхождения Бессарабии в состав России, писал, что «присоединение Бессарабии к России оказалось спасительным актом как для молдавского языка, так и для молдавского богослужения».

Именно на землях, входивших в состав России, произошло впоследствии возрождение молдавской государственности. После распада Российской империи Сфатул Цэрий, временный орган, созданный до созыва Учредительного собрания Бессарабии, 2 декабря 1917 г. провозгласил Молдавскую Демократическую Республику в «составе Российской Демократической Федеративной Республики как полноправный ее член». В начале 1918 г. территория Бессарабии была оккупирована румынскими войсками и впоследствии присоединена к Румынии.

12 октября 1924 г. по инициативе бессарабцев была создана Молдавская Автономная Социалистическая Республика в составе Украинской ССР. После освобождения Бессарабии от румынской оккупации на большей части территории Бессарабии и МАССР 2 августа 1940 г. была образована МССР в составе СССР.

27 августа 1991 г. молдавский парламент принял Декларацию о независимости Республики Молдова.

К сожалению, 650-летие молдавской государственности и 70-летие образования МССР, в границах которой существует сегодняшняя Республика Молдова, прошли почти «незамеченными» в самой Молдавии. Хотя в 2007 г. был принят президентский указ «О провозглашении 2009 года Годом празднования 650-летия основания Молдавского государства», планировалось провести ряд мероприятий к этой дате, учредить юбилейную медаль «650 лет основания Молдавского государства» и т. д., все благие начинания так и остались на бумаге. Пришедший в 2009 г. к власти Альянс за европейскую интеграцию стал разрушать основы самой молдавской государственности.

20 мая 2009 г. в Черновцах прошла Международная научно-практическая конференция «650-летие основания Молдавского государства». Инициаторами ее проведения выступили Черновицкий национальный университет им. Ю. Федьковича, Всеукраинская национально-культурная молдавская ассоциация, Межрайонное общество молдавской культуры Буковины. 18 декабря 2009 г. в Кишиневе под эгидой Посольства Российской Федерации в Республике Молдова прошла конференция «650 лет вместе».

К сожалению, по ряду причин сборники материалов вышеуказанных конференций, так и не вышли в свет. Чтобы восполнить существующий пробел, мы решили опубликовать ряд докладов, прозвучавших на вышеуказанных научных мероприятиях, посвятив данный выпуск журнала истории молдавской государственности.

*Сергей СУЛЯК,
главный редактор международного исторического журнала «Русини»*

ГОСУДАРСТВЕННОСТЬ МОЛДАВСКОГО НАРОДА: ИСТОРИЯ И СОВРЕМЕННОСТЬ

Уважаемые дамы и господа! Дорогие коллеги, друзья!

Каждый юбилей - это прежде всего осмысление пройденного пути и возможность определить новые цели.

В связи с этим сначала хотел бы остановиться на некоторых исторических моментах. История Молдовы начинается с прекрасной легенды, как Драгош в сопровождении своих сподвижников во время охоты на зубра, спускаясь с Карпатских гор, встретил в живописном крае единственного человека - пчеловода. Из легенды складывается впечатление, что Драгош основал государство в райском уголке нашей планеты. И, если быть откровенным, то следует отметить, что теоретически для этого были и возможности: богатая и красивая природа, плодородная земля, водные артерии, трудолюбивые, добрые и гостеприимные люди. Что еще нужно для процветания? И сама судьба подарила Молдове на определенный отрезок времени условия для реализации этой мечты. Это был период 32-летнего правления Александра Доброго (1400-1432). При нем, как отмечают исследователи, все дела государства - и политические, и духовные - были приведены в самый мудрый порядок. Благодаря его делам росла и слава Молдовы.

Этот период характеризуется развитием производства в самой Молдове, налаживанием экономических отношений с соседними странами, созданием благоприятных условий для торговли. Он установил дипломатические контакты с правителями других государств, принимал участие в конгрессе в Луцке (1429) для создания антиосманской коалиции. Александр Добрый стал внедрять элементы права и судебной системы, одновременно заботясь о духовном развитии общества. Много внимания уделял церковным делам.

Настоящую славу Молдове принес другой ее правитель - Стефан III Великий, со временем канонизированный. Он правил 47 лет, участвовал в более чем полусотни войн, построил столько же храмов.

В истории Молдовы было много славных страниц.

Вместе с тем хочется подчеркнуть некоторые моменты истории Молдовы советского периода. Зная о неоднозначном отношении к советскому периоду нашей истории, считаю необходимым подчеркнуть, что в это время было открыто около десятка высших учебных заведений, театры, в каждом районе построены больницы и поликлиники, в

каждом селе - средние школы, дома культуры, библиотеки, магазины, к каждому селу прокладывали дорогу с асфальтовым покрытием. На мой взгляд, это был период всестороннего развития исторической родины.

В то же время считаю нужным обратить внимание на некоторые трагические моменты истории Молдовы.

Первый - в интересах больших политических игроков Европы в начале XIX ст. нашу историческую родину поделили на две части, одна из которых отошла к тогдашней России.

Второй - захват созданной Молдавской Демократической Республики королевской Румынией.

А между ними, в середине XIX в., состоялось еще одно событие, так называемое объединение Запрутской Молдовы и Валахии.

В конце минувшего столетия в результате внутреннего конфликта и не без содействия извне создалась непризнанная Приднестровская Молдавская Республика.

Таким образом, незначительный по численности молдавский народ сейчас разделен на четыре части: одна часть находится в составе Румынии, другая - Республике Молдова, третья - в Приднестровье и четвертая - в Украине.

Говоря о новейшей истории Республики Молдова, следует отметить, что за последние годы политическое руководство страны стало уделять несколько больше внимания проблемам укрепления государственных устоев общества. Так, был создан ряд фундаментальных работ, среди которых «Государственность молдавского народа», «История Молдовы», «История Молдовы в датах». Издаются произведения молдавских писателей, чествуются выдающиеся деятели Молдовы. В этом ряду особое место отвел бы организации и масштабности празднования 650-летия Молдавского государства.

Но в целом за годы независимости Республики Молдова были допущены серьезные просчеты. Многие сотрудники Академии наук Молдовы (у меня возникает правомерный вопрос: почему она до сих пор не «Национальная?»), средства массовой информации работают не на государственность Молдовы. Они в значительной мере находятся под влиянием так называемой идеологии единого культурного, духовного и информационного пространства соседнего государства. Практически соседней Румынии отданы на откуп школы и высшие учебные заведения, то есть молодежь. Серьезным подтверждением, мягко говоря, пагубности подобных просчетов стали события, произошедшие в Кишиневе в начале апреля 2009 г.

Актив Всеукраинской национально-культурной молдавской ассоциации неоднократно обращал внимание чиновников правитель-

ственных структур Республики Молдова - исторической родины, на недопустимость происходящего.

Мои коллеги по Ассоциации часто подчеркивают, что мы выступаем, как локомотив для исторической родины:

- во-первых, мы сумели сохранить историческое название родного языка - «лимба молдовеняскэ»;

- во-вторых, средства массовой информации, которые ведут передачи в Украине для молдаван, также используют лингвоним «лимба молдовеняскэ». Это всеукраинская газета «Лучафэрул», областные передачи на радио и телевидении;

- в-третьих, в школах, где учатся дети украинских молдаван, используются программы и учебники «Молдавский язык» и «Литература - молдавская и зарубежная», подготовленные Ассоциацией. Подготовлен небольшой школьный курс «История молдаван Украины».

Кстати, инициатором проведения Конгресса молдаван, проживающих за пределами Молдовы, выступила также наша Ассоциация.

За последнее десятилетие мы провели около десяти научно-практических конференций и «круглых столов», направленных на укрепление этнического самосознания молдаван Украины, формирование позитивного имиджа Республики Молдова. Ежегодно проводим разные фестивали и олимпиаду по молдавскому языку и литературе, много других культурных мероприятий. А совсем недавно издали научно-популярную 500-страничную монографию на молдавском языке «Молдаване Украины». На очереди другие издания, в том числе и названное - в переводе на украинский и русский языки.

*Анатолій ФЕТЕСКУ (г. Одесса),
председатель Всеукраинской
национально-культурной молдавской ассоциации*

Сергей СУЛЯК

МОЛДАВСКАЯ РУСЬ (к 650-летию образования молдавской государственности)

*Тесные взаимосвязи между нашей историей и историей русского народа обуславливают настоящую необходимость изучения той и другой.
Георге Асаки (1788-1869).*

Слова известного классика молдавской литературы, просветителя и общественно-политического деятеля Г. Асаки из «Напутного слова к "Истории Российской империи"» И. Кайданова¹ как нельзя лучше характеризуют роль русского населения Карпато-Днестровского региона в становлении молдавской государственности, образовании молдавских народности, языка и культуры.

Упоминания античными авторами о славянах под именем **венеды** недалеко от Карпат и в низовьях Днестра и Дуная относятся к началу I в.² В первой половине VI в. н.э. земли Северо-Западного Причерноморья вплоть до Дуная были заняты восточными славянами (ант-ми)³. **Анты**, как отмечал В.В. Седов, группа славян, расселившаяся в междуречье Днестра и Днепра среди ираноязычного населения, которое было затем ими ассимилировано⁴. Само слово **ант** было заимствовано греками у аланов и означает в переводе на русский «живущие на окраине», «пограничные жители», «украинцы»⁵. Академик А.А. Шахматов еще в 1916 г. заключил, что «прародиной русского народа была территория антов, следовательно, область между Прутом и Днестром»⁶.

В VIII-X вв., согласно летописи, в Карпато-Днестровском регионе обитали племена **уличей, тиверцев и хорватов** – предков современных русинов. Локализация расселения этих племен в Карпато-Днестровских землях, данная в «Повести временных лет», не вызывает сомнений: «И живяху въ мире поляне, и деревляне, северь и радимичь, и вятичи, и хрвате. Дулеби живяху по Бугу, где ныне волыняне, а улучи, и тиверьци седяху по Днестру, приседяху к Дунаеви; бе множество ихъ, седяху бо по Днестру оли до моря, суть гради ихъ и до сего дне, да то ся зщваху отъ грекъ Великая Скуфь»⁷.

Слово **уличи** (улучи) отражает тюркскую передачу древнерусского угличи, улучи, то есть видоизмененное, полученное «из вторых рук»,

от печенегов, древнерусское племенное название. О.Н. Трубочёв полагал, что угол – это район Северного Причерноморья, где сходятся под углом друг к другу течения трех рек: Днепра, Буга и Днестра⁸.

Этноним **тиверцы** происходит от древнего названия Днестра, который в античную эпоху именовался Тирас, что в переводе с иранского значит «быстрый»⁹. Называя среди участников похода киевского князя Олега на греков в 907 г. тиверцев, «**яже суть толковины**»¹⁰, летописец указывал на их род занятий – пастушество¹¹.

Великая Скифия соответствует понятию «старая, древняя Скифия», т. е. территория, ранее принадлежавшая скифам¹².

Название же соседнего тиверцам и уличам восточнославянского племени **хорваты** - от древнеиранского «пастух, страж скота»¹³. Современное Украинское Прикарпатье, а также район Перемышля (Польша) (*т. е. большая часть образованного позднее Галицкого княжества - С.С.*), по мнению А.В. Майорова, составляли территорию **Великой Хорватии**, о которой писал Константин Багрянородный в X в.¹⁴

К X в. земли тиверцев, уличей и хорватов вошли в состав Древнерусского государства, а в конце XI в. выделились в отдельное Галицкое княжество.

В начале XIII в. древнерусское население, жившее в Северо-Западном Причерноморье, летописец назовет «галицкими выгонцами»¹⁵, учитывая их «государственную» принадлежность и род занятий – пастушество¹⁶.

Таким образом, речь идет о сформировавшемся на территории Юго-Западной Руси особом хозяйственно-культурном типе населения. Население данного региона, наряду с земледелием, активно занималось скотоводством, что несколько отличало этот регион от других регионов Руси. Впоследствии общность хозяйственного уклада, а также единство веры - православие привели к установлению мирных контактов с волохами и совместной «**волошской колонизации**» (*правильнее – «волошко-русинской» - С.С.*) склонов Карпат¹⁷.

Во второй половине XIII в. весь северный берег Черного моря оказался под контролем монголов. Правда, только в 70-х гг. XIII в. границы Золотой Орды достигли Нижнего Подунавья. В 30-х гг. XIV ст. в состав Золотой Орды была включена и центральная лесостепная часть Пруто-Днестровского междуречья¹⁸.

После прекращения рода Даниила Галицкого в 1340 г. Галицко-Волынское княжество становится ареной борьбы между Польшей, Великим княжеством Литовским и Русским и Венгрией. В период обострения католической агрессии против Юго-Западной Руси возникает Молдавское православное княжество. Оно было создано воло-

хами и русинами. Этническая ситуация в Восточном Прикарпатье отражена в молдавской легенде об основании Молдавского княжества, в которой рассказывается о том, что пастухи из Марамуреша (Марамороша) (*комитата (жупы) на северо-востоке Венгерского королевства. Сегодня 3/5 Марамороша находится в Закарпатской области Украины, 2/5 – в Румынии – С.С.*) во время охоты оказались в районе нынешнего города Сучава, где нашли пасеку русина Яцко¹⁹.

Говоря о легендарном основателе Молдавии, Я. Головацкий называет его «один из начальников мараморошских румын и русских, воевода Богдан Драгош»²⁰. Все воеводы начального этапа молдавской истории - Драг (Драгош), Богдан I, Лацко и другие - носили славянские имена. Румынский историк Николае Йорга считал, что преждевременная смерть Лацко помешала основать русскую династию в Молдавии²¹.

В XVII в. молдавский книжник С. Даскал в «предословии» к молдавской летописи Г. Уреке указывал, что создана страна из двух языков, из румын (*имеются в виду восточные романцы, т.к. о начале формирования румынского этноса можно говорить только после объединения в 1862 г. Молдавии и Валахии в единое государство - Румынское княжество – С.С.*) и русских, и до сего дня половина страны состоит из русских и половина из румын²².

Вначале Молдавия разделялась на Нижнюю Страну (Цара де Жос, юг княжества) и Верхнюю Страну (Цара де Сус, русинский север княжества). В XV в. учреждаются боярские должности великого ворника (высшего судьи государства) Нижней земли и великого ворника Верхней земли.

В Новгородской и Воскресенской летописях перечислены русские города конца XIV - начала XV в., в том числе расположенные в Карпато-Дунайских землях, вошедших к этому времени в состав Молдавского княжества: «А се имена всем градом рускым, далним и ближним: На Дунаи: Видычев град, о седми стенах каменных; Мдин. И об ону страну Дунаа: Тернов, ту лежит святаа Пятница. А по Дунаю: Дрествин, Дичин, Килиа. А на усть Дунаа: Новое село, Аколякра. На море: Карна, Каварна. А на сеи стороне Дунаа, на усть Днестра над морем: Белгород, Черн, Яськыйи торг на Пруте реце, Романов торг, Романов торг на Молдове, Немеч в горах, Корочюнов камен, Соच्या, Серет, Баня, Чечюн, Коломыя, Городок на Черемоше, на Днестре Хотен»²³.

О том, что волохи под предводительством Богдана или Драгоша «явились на берегах Прута, нашли там еще многих россиян и поселились между ними на реке Молдаве», сообщал Н.М. Карамзин²⁴.

Наличие многочисленного русского (русинского) населения в Молдавском княжестве подтверждают результаты исследований, проведенных во второй половине XX в. Опираясь на данные сельской ойконимии, Л.Л. Полевой установил, что доля представителей восточнославянской этнической группы (русинов) в середине XIV в. достигала 39,5 % населения княжества, а восточнороманской - 48,7 %²⁵.

Несмотря на многочисленность русинов в новом государстве, основными районами их расселения и в дальнейшем остались север и северо-восток Молдавского княжества: Буковина, Покутье, Хотинский, Сорокский, Оргеевский и Ясский цинуты. В XVIII в. молдавский книжник М. Костин писал, что «рутяне» (русские, русины) «заселяли Черновицкий и Хотинский уезды и весь район Днестра, Сорокский и Оргеевский уезды и по Пруту – половину Ясского уезда и половину Сучавского уезда»²⁶.

Ряд районов, населенных русинами, долгое время обладал автономией. Говоря о Русском Долгополье («рутенская провинция Кымпунг» в Сучавском уезде), Д. Кантемир упоминает, что жители пятнадцати деревень пользовались своими законами и судами. «Иногда они принимают двух ворников (*представителей уездной администрации* - С.С.), поставленных господарем. Но нередко прогоняют их, если те возбуждают недовольство жителей...». «Они уплачивают ежегодный налог, но не такой, какой пожелает господарь, а такой, какой они платили прежним господарям, - продолжает Д. Кантемир. - Если господарь захочет поступить с ними более строго и пожелает наложить новые подати, то они без долгих споров вовсе отказываются платить налоги и уходят в труднодоступные горы». Иногда «жители гор отлагались от власти господаря и принимали покровительство поляков»²⁷.

Молдавская государственность создавалась по образцу древнерусской. Крупные землевладельцы назывались **бояре**, денежная система в княжестве сформировалась по образцу галицкой²⁸. Правители Молдавского княжеств назывались **господарями**, **воеводами**. Правитель округа **пыркалаб** в некоторых пограничных округах в XV в. назывался на русский лад **посадником**. Сами округа именовались **державами** (от слова **держать**), в молдавских документах - цинутами (слово было образовано от молдавского **а цине** - **держать**²⁹). В XIV-XV вв. объединения сельских общин назывались **воеводаты**. Главы крестьянских общин назывались **кнез**, **жуде** или **ватаман**. В XV в. административная единица, управляемая **урядником** или **ворником**, называлась **окол**. **Ворник** (от слова **дворник**) - боярский титул или представитель уездной администрации в селе. Слова **кут**, **воевод**, **жупан**, также относящиеся к социальной жизни волохов, тоже восточнославянского происхождения, как и государственные должности

бояр: **постельник** заботился о покоях государя, **стольник** ведал кухней и столом, **клучер** управлял господарскими погребами и кладовыми, **чашник** наливал на приемах господарю первый бокал вина, **исправник** - управитель цинута (уезда), **великий хатман** (гетман) – командующий войсками³⁰.

Влияние русской культуры прослеживается во многих сферах жизни Молдавского княжества. «Язык наш, - писал Н.М. Карамзин, - до самого XVII века был не только церковным, но и судебным, как то свидетельствуют подлинные грамоты молдавских господарей»³¹. Деловая документация и государственные акты писались на древнерусском языке, как и в Древней Руси. Как отмечал славист, профессор Новороссийского университета бессарабец А.А. Кочубинский, официальный язык Молдавского княжества XIV-XVII ст. насквозь пронизан малорусскими (иногда явно восточногалицкими, гуцульскими) элементами³². В основном фонде современного молдавского языка насчитывается около 2 тыс. восточнославянских заимствований. Это понятия, обозначающие земледельческие орудия, предметы быта, домашнюю утварь, одежду, пищу, музыкальные инструменты³³.

Молдавские исследователи подчеркивают сильное влияние коренного русского населения (русинов) на молдавскую музыкальную культуру. Об этом свидетельствуют названия произведений молдавского музыкального фольклора: **русаякэ**, **хуцулкэ**, **поляндра**, заимствование целых мелодий и отдельных элементов музыкальной речи³⁴. Один из самых известных молдавских народных танцев - **молдовеняска** (молдавский) - испытал сильное влияние танцев русинов³⁵. Отмечаются также общие черты русинских и молдавских поэтических текстов³⁶.

Празднично-обрядовую культуру молдаван, по мнению Я.П. Мироненко, следует считать наследием древнерусской культуры, носителями которой в данном регионе были племена хорватов, тиверцев и уличей. Центром формирования новогодних песен исследователь считает Буковину и север Молдавии, т. е. регионы компактного проживания русинов³⁷.

Русинско-молдавский этнокультурный синтез ускоряла интегрирующая роль православной церкви, где богослужение велось на церковнославянском языке. При посредничестве православной церкви, считала румынская исследовательница Маргарета Штефэнеску, «руско-рутенские элементы способствовали консолидации государства»³⁸.

М. Штефэнеску приводит данные по топонимике Молдавии: восточные славяне оставили на территории старой Молдавии в общей сложности 548 названий с чисто славянскими корнями и 321 назва-

ние с славянским суффиксом **-овци**, которые имели особенно широкое распространение в Буковине (174 названия), в Северной Молдове и Северной Бессарабии (Хотинский, Сорокский, Оргеевский уезды). Причем и географические объекты - горы, реки, долины, холмы в этих местах часто носят восточнославянские названия. В остальных частях «дако-романской территории» восточнославянские названия встречаются в единичных случаях. В документах славянские названия встречаются уже с XV в., т. е. с момента основания Молдавского княжества. На основании этих фактов румынская исследовательница считала возможным говорить о наличии восточных славян в этих местах с IV в., т. е. задолго до прихода волохов³⁹.

Большая часть русинов со временем вошла в состав образовавшейся молдавской народности. О том, что волохи стали приобретать молдавские черты с XIII в., благодаря смешению и проживанию с русинским элементом, писал в 1929 г. румынский исследователь И. Бэрбулеску⁴⁰.

Именно русинская составляющая привела к появлению у молдаван этнокультурных и антропологических отличий от других групп восточных романцев, в т. ч. и валахов. Так, антропологический облик молдаван (жителей Республики Молдова и Румынской Молдовы) имеет явно выраженную восточнославянскую направленность. Румынский исследователь С. Пушкариу указал в начале XX в., что румыны Южной Валахии отличаются от молдаван больше, чем от болгар⁴¹. Об этнокультурном волошко-русинском симбиозе, приведшем к возникновению новой этнической общности – молдаване и формированию своеобразной молдавской материальной и духовной культуры, упоминают и современные молдавские исследователи⁴².

Учитывая смешанный состав населения и этнокультурную ситуацию в средневековой Молдавии, Молдавское княжество вполне можно назвать **волошко-русским (русинским)**. Г.В. Вернадский обоснованно назвал средневековую Молдавию **«Молдавской Русью»**⁴³. Русское население (русины (руснаки)) компактно заселяло северные и северо-восточные земли княжества. Длительное время оно сохраняло русскую этнокультурную идентичность. Значительная его часть так и не была ассимилирована. С момента возникновения до начала XVIII в. Молдавия оставалась двуязычным государством.

В Бессарабии в начале XX в. насчитывалось не менее 250 тыс. русинов (более 1/8 населения губернии). Сегодня в Республике Молдова, несмотря на потери вследствие эмиграции и ассимиляционных процессов, проживают не менее 500 тыс. русинов и их потомков, большинство из которых помнит о своем происхождении и хранит свои обычаи.

ПРИМЕЧАНИЯ

1. *Асаки Георге*. Напутное слово к «Истории Российской империи» / *Георге Асаки*. Исторические новеллы. Дневник молдавского путешественника. Избранные статьи. Кишинев, 1988. С. 150

2. См.: *Латышев В.В.* Известия древних писателей о Скифии и Кавказе // Вестник древней истории. Приложение. 1949. № 2 (28). С. 278-279, 285; *Латышев В.В.* Известия древних писателей о Скифии и Кавказе // Вестник древней истории. Приложение. 1948. № 2 (24). С. 232-235; *Филин Ф.П.* Образование языка восточных славян. М.; Л., 1962. С. 51; *Рикман Э.А.* Этническая история населения Поднестровья и прилегающего Подунавья в первых веках нашей эры. М., 1975. С. 327; *Мишулин А.В.* Древние славяне и судьбы Восточно-Римской империи // Вестник древней истории. 1939. № 1 (6).

3. *Державин Н.С.* Об этногенезе древнейших народов Днепровско-Дунайского бассейна (к постановке вопроса) // Вестник древней истории. 1939. № 1 (6). С. 282.

4. *Седов В.В.* Происхождение и ранняя история славян. М., 1979. С. 125.

5. *Филин Ф.П.* Образование языка восточных славян. М.; Л., 1962. С. 60.

6. *Шахматов А.А.* Введение в курс истории русского языка. Часть 1. Исторический процесс образования русских племен и наречий. Пг., 1916. С. 46. «Край, который ныне называется Новою Россиею, - писал еще в середине XIX в. Н.И. Надеждин, - в самом деле есть старая и даже самая старая Русь - колыбель орла, который теперь своими могучими крыльями осеняет седьмую часть всего земного шара (*Надеждин Н.* О местоположении древнего города Пересечена, принадлежавшего народу уличам // Записки Одесского общества истории и древностей. Т. I. Одесса, 1844. С. 256).

7. ПСРЛ. Т. 1. Лаврентиевская и Троицкая летописи. I. Лаврентиевская летопись. I. Древний текст летописи Нестора. СПб., 1846. С. 5.

8. *Трубачёв О.Н.* О племенном названии уличи // Вопросы славянского языкознания. Вып.5. М., 1961. С. 187-188.

9. *Михайлина Л.* Слов'яни VIII-X ст. між Дніпром і Карпатами. Київ, 2007. С. 178.

10. ПСРЛ. Т. 1. С. 12.

11. В русинском языке до сих пор сохранилось древнерусское слово толока, которое обозначает пастбище. В этом значении слово толока до сих пор употребляется в ряде областей России и Украины.

В.И. Даль (1801-1872 гг.) в своем «Толковом словаре живого великорусского языка» указывал: толока (Симбирская, Пензенская губернии), толлок (Курская) - пар, на котором скот пасется, выгон, поскотина. Толока (юго-западное) - скотский выгон, городское, сельское общее пастбище, пар, парина, паровое поле, на которое пускают скот при трехпольном хозяйстве. (См.: *Даль В.* Толковый словарь живого великорусского языка. Т. IV. М., 1991. С. 413). Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона так передает одно из

значений слова толока: «В нашей черноземной полосе и, в частности, в Новороссийском крае толокой называется вообще ближайшая к поселку земля, находящаяся под выгоном». (*Брокгауз Ф.А., Ефрон И.А.* Энциклопедический словарь. Т. XXXIII. СПб., 1901. С. 438). В украинском языке одно из значений слова толока - оставленное под пар поле, которое служит пастбищем для скота. (Словник української мови. Т. 10. Київ, 1979. С. 180).

12. *Майоров А.В.* Великая Хорватия: этногенез и ранняя история славян Прикарпатского региона. СПб., 2006. С. 40.

13. *Суляк С.Г.* Русины: этапы истории. // Международный исторический журнал «Русин». [Кишинев]. 2005. № 1. С. 50.

14. *Майоров А.В.* Великая Хорватия. С. 79.

15. «Выгонци Галичкыя» пришли в 1223 г. на помощь русским князьям, собиравшимся выступить против монголо-татар. Причем, по свидетельству летописца, появление «невиданной рати» было полной неожиданностью не только для всех русских князей, но и для самого Даниила Романовича (см.: ПСРЛ. Т. II. Ипатьевская летопись. СПб., 1843. С. 164).

16. Тот же В.И. Даль пишет, что выгон - пастбище, выпуск, толока, место паствы скота; сборное место для скота, откуда его гонят на дальнее пастбище, по прогону (См.: *Даль В.* Толковый словарь... Т. I. М., 1989. С. 285). То есть в данном значении слова толока и выгон в русском языке - синонимы, соответственно синонимами являются производные от них толковины и выгонцы.

17. Русин – самоназвание населения Древней Руси. Сам этноним «русин» - производное от слова Русь. Он упоминается в литературных памятниках с X в. К примеру, в текстах договоров с греками князя Олега (912 г.) семь раз, князя Игоря (945 г.) - шесть, в «Русской правде» (см.: Лаврентьевская летопись. Вып. 1. Повесть временных лет. ПСРЛ. Т. 1. Л., 1926. Стб. 34-35, 50-52; Ипатьевская летопись. ПСРЛ. Т. 2. СПб., 1908. Стб. 25-26, 38, 40; Новгородская первая летопись старшего и младшего изводов. М.-Л., 1950. С. 176) и т. д. Долгое время данный этноним сохранялся на всей территории, входившей в состав Древнерусского государства: Малороссии, Белороссии, Великороссии, Карпатской Руси. Тверской купец Афанасий Никитин писал в «Хождении за три моря» (XV в.): «А в том в Чюнере хан у меня взял жеребца, а уведал, что яз не бесерменнин – русин» (*Никитин Афанасий.* Хождение за три моря // История отечества в романах, повестях, документах. Век XV-XVI. М., 1987. С. 451).

К середине XIX в. этноним русин оставался широко распространенным в качестве самоназвания населения Карпатской Руси (Галичина, Буковина, Угорская Русь), чьи земли находились под владением Австро-Венгрии, а также населения севера Бессарабии и Холмщины.

Австро-венгерские власти называли своих русских подданных русины, рутены (нем. Russinen, Rutnenen), в отличие от русских (российских подданных). Причем название рутены - средневековое латинское название русских, а русины - неправильное образование множественного числа от единственного числа русин. Сами русины называли себя в единственном числе русин, а во множественном числе - русскими, веру свою - рускою, свой народ и

язык - русскими. В свою очередь русины подразделялись на ряд этнокультурных групп: бойки, лемки, подоляне, гуцулы, покутяне, верховинцы, долиняне и другие (*Брокгауз Ф.А., Ефрон И.А.* Энциклопедический словарь. Т. XXVII. СПб., 1899. С. 296-297; *Суляк С.Г.* Осколки Святой Руси. Очерки этнической истории руснаков Молдавии. Кишинев, 2004. С. 9-10).

Второй этноним населения Карпатской Руси – руснак. Население Карпатской Руси издавна проживало в соседстве с католиками-поляками. Само слово руснак возникло как противопоставление этнониму поляк. Руснаками (русняками) называли русинов их соседи поляки, словаки, чехи. Этот данный соседними народами внешний этноним был известен, по крайней мере, с начала XV в. В Чехии и Словакии русняками называли русинов, воевавших во время гуситских войн в отрядах таборитов (*Неедлы З.* Гуситы и русские. Исторический журнал. Кн. 10-11. М., 1941. С. 126, 128).

В современном болгарском языке слова русин, руснак означают русский (Болгарско-русский словарь. Составил С.Б. Бернштейн. М., 1953. С. 689).

18. *Абызова Е.Н., Бырня П.П., Нудельман А.А.* Древности Старого Орхоя. Золотоордынский период. Кишинев, 1981. С. 89.

19. *Полевой Л.Л.* Очерки исторической географии Молдавии XIII-XV вв. Кишинев, 1979. С. 33.

20. *Головацкий Я.Ф.* Карпатская Русь (историко-этнографический очерк) // Журнал Министерства народного просвещения. Часть CLXXIX. 1875. Июнь. С. 380.

21. *Iorga Nicolae.* Histoires des relations russo-roumaines // Histoires des relations roumaines. Anthologie et edition augmentee par Florin Rotaru. Bucarest, 1995. P. 358.

22. *Letopisețul Țării Moldovei.* Chișinău: Hyperion, 1990. С. 28.

23. ПСРЛ. Т. VII. Летопись по Воскресенскому списку. СПб., 1856. С. 240; Новгородская первая летопись старшего и младшего изводов. М., Л.: Изд-во Академии наук СССР, 1950. С. 475.

24. *Карамзин Н.М.* История государства Российского. Т. IV. М.: Наука, 1992. С. 174.

25. *Полевой Л.Л.* Очерки исторической географии Молдавии XIII-XV вв. Кишинев, 1979. С. 33.

26. *Costin M.* Opere. București, 1958. P. 233.

27. *Кантемир Дмитрий.* Описание Молдавии. Кишинев: Картя Молдовенеяскэ, 1973. С. 151-152.

28. *Русанова И.П., Тимошук Б.А.* Древнерусское Поднестровье. Ужгород: Карпати, 1981. С. 126.

29. *Мохов Н.А.* Образование Молдавского феодального государства // Молдаване. Очерки истории, этнографии, искусствоведения. Кишинев: Штиинца, 1977. С. 27.

30. *Суляк С.Г.* Сын самодержца всея Руси // Международный исторический журнал «Русин» [Кишинев]. 2005. № 2 (2).

31. *Карамзин Н.М.* История государства Российского. Т. IV. С. 174.

32. *Кочубинский А.А.* Тура (Тирас) - Белгород - Аккерман и его новая лапидарная надпись от 1454 года. Одесса, 1901. С. 396.

33. *Зеленчук В.С.* Население Бессарабии и Поднепровья в XIX в. Кишинев: Штиинца, 1979. С. 236.

34. *Стоянов П.Ф.* Музыкальный ритм как источник изучения этнических аспектов молдавской народной культуры // Славяно-молдавские связи и ранние этапы этнической истории молдаван. Кишинев, 1983. С. 149.

35. Молдаване. Очерки истории, этнографии, искусствоведения. Кишинев, 1977. С. 364.

36. *Мироненко Я.П.* Молдавско-украинские связи в музыкальном фольклоре. Кишинев: Штиинца, 1988. С. 77.

37. Там же. С. 124.

38. *Шорников П.М.* Молдавская самобытность. Тирасполь: Изд-во Приднестровского университета, 2007. С. 67.

39. *Сергиевский М.В.* Топонимия Бессарабии и ее свидетельство о процессе заселения территории // Известия Академии наук СССР. Отделение литературы и языка. Т. V. Выпуск 4. М., 1946. С. 335-336.

40. *Bărbulescu I.* Individualitatea limbii române și elementele slave. București, 1929. С. 81.

41. *Мохов Н.А.* Очерки истории формирования молдавского народа. Кишинев: Карта Молдовеняскэ, 1978. С. 91.

42. *Шорников П.М.* Молдавская самобытность. С. 31-37; *Стату В.Н.* Молдаване: историческое и этнополитическое исследование. Кишинев, 2009. С. 75, 80, 131.

43. *Вернадский Г.В.* Начертание русской истории. СПб.: Лань, 2000. С. 146.

Журнал консервативной мысли

«Золотой Лев»:

www.zlev.ru

Олексій БАЛУХ

БОРОТЬБА МОЛДАВСЬКОГО ВОЄВОДСТВА ПРОТИ ОСМАНСЬКОЇ ЕКСПАНСІЇ (1474-1486 рр.)

Питання боротьби Молдавії проти османської експансії у 70-х – 80-х рр. XV ст. порушувалися у працях як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників: О. Масана [15], О. Огуя [16], А. Жуковського [12], Г. Гонци [10], Л. Семьонової [19], І. Шаманської [23] та працях інших авторів [9; 11; 13; 16; 17; 18; 20, 21, 22, 24]. Однак спеціального дослідження, у якому б висвітлювалися питання військово-політичної ситуації на Буковині у період боротьби Молдавії проти Османської експансії, досі нема. Отже, мета цієї публікації – заповнити прогалину у дослідженні означеної проблеми.

Особливо неспокійні часи як для Молдавії, так і для Буковинських земель, що входили до її складу, настали в 70-х рр. XV ст., коли на цю територію почастішали наступи турецько-татарських завойовників. Внаслідок відмови Стефана III сплачувати щорічну данину у 1474 р. [11, с. 74; 15, с. 57] турецький султан та його оточення вирішили будь-яким чином покарати молдавського господаря. Султан Мехмед II, впевнившись, що воєвода Стефан III не підкориться його волі, вирішив силою захопити молдавські землі. З цією метою на початку 1475 р. в Молдавію рушило османське військо на чолі з губернатором Румелії Сулейман-пашею [13, с. 261]. За свідченнями сучасників, армія нараховувала більше, ніж 100 тис. осіб. До її складу входив також валаський загін чисельністю близько 17 тис. осіб [18, с.77].

Молдавська армія складалася з «великого війська» Стефана III, яке нараховувало близько 40 тис. осіб [17, с. 55; 21, с. 65], в тому числі й погано озброєних селян [17, с. 55; 21, с. 63-64], до складу якого, мабуть, входили воїни з Чернівецької та Хотинської «держав», адже вони не потребували особливого захисту в цей час, а також 5-тисячне угорське військо (в основному секлерів) і двохтисячний польський загін [10, с. 21]. Деякі дослідники вказують також на участь у війську Стефана Великого 1800 угорців [14, с. 83]. У 1475 р. «у січні місяці 10 дня у воєводи Стефана був великий бій з турками трохи вище Васлуя біля річки, яка називається Берлад» [3, с. 51; 12, с. 60]. «І переміг тоді Стефан з божою милістю (...), і померло тоді дуже багато, і взято в полон без числа (*багато – О. Б.*), і рубали їх (*турків – О.Б.*) поки, ні

одного живого не залишилося, окрім сина Сака паші, і було взято їх стяги, і великий скіпетр (...)» [1, с. 28].

Отже, протягом 1474-1475 рр. господар Стефан III, за допомогою своїх союзників, відбивав усі напади турецько-валашського війська. Після перемоги біля р. Берлад молдавський воєвода звернувся до своїх союзників по антиосманській коаліції, наголошуючи на тому, що Молдавія слугувала щитом для всієї Європи і, зокрема, для всього «християнського світу», а також господар попереджав їх про підготовку нового походу турків проти Молдавії [13, с. 261]. Господар сподівався, що європейські держави нададуть йому військову допомогу у боротьбі з турками. Однак султан Мехмед II, здійснивши військові та дипломатичні дії проти Молдавії, унеможливив будь-яку допомогу воєводству. Зокрема, у 1475 р. було захоплено Кафу та Азов, кримський хан визнав над собою османський сюзеренітет [13, с. 260], а також укладено мир з Польщею весною 1476 р. [10, с. 22]. Отже, господар Стефан III залишився один на один з надзвичайно могутнім ворогом. Розуміючи, що польський король Казимир IV не зможе допомогти молдавському воєводі, він визнає зверхність угорського короля в 1475 р., який, готуючись до антиосманської боротьби, зобов'язався захищати Молдавію та надати притулок Стефану III в разі необхідності.

На початку 1476 р. султан, провівши мобілізацію військових сил Османської імперії, зібрав армію, яка нараховувала близько 150 тис. осіб. Крім того, до неї на валаському кордоні мали приєднатися військові загони господаря Басараба II Лайоти у складі близько 12 тис. осіб, а також на східний кордон Молдавії мало напасти 10-12-тисячне татарське військо на чолі з Емінеком Мірзою [19, с. 215-216]. Військові сили господаря Стефана III не перевищували 40 тис. осіб. Відчуваючи нерівність сил та майбутній наступ турків, воєвода Молдавії звернувся за військовою допомогою до угорського короля Матяша Корвіна, але той, зайнятий своїми внутрішніми справами, вчасно надати цю допомогу не зміг [18, с. 80].

У червні 1476 р. османське військо, перейшовши успішно Дунай, рушило далі по долині р. Сірет. Через те, що наступаючі війська постачалися за рахунок загарбаних територій, а здобич воїнів розцінювалася як законний трофей, господар Стефан III почав застосовувати тактику «випаленої землі», коли місцевість, якою рухалися османські завойовники у напрямку до Сучави, Хотина, була спустошена, що залишало військо без продовольства та фуражу [15, с. 57]. Але незважаючи на такі дії Стефана, турецькі війська продовжували рухатися вперед у напрямку до Сучави і Хотина.

Відпустивши значну кількість воїнів-селян із свого війська на захист своїх господарств та сімей від татарської навали, у розпорядженні господаря Стефана III залишилося близько 10 тис. осіб [8, р. 344, 348], в основному з бояр, міщан і служилих людей. Однак, уже 26 липня, вибравши зручний для атаки лісний масив, його військо раптово атакувало турків. «Прийшов турецький султан Мехмед з усіма своїми силами з двохсоттисячним військом із Басарабом воєводою і відбувся бій з воєводою Стефаном на одному полі у Білому Потоці, і переміг тоді проклятий турок, і впало все військо Стефана воєводи, і так полонив усю землю» [5, с. 71]. Після цієї перемоги турецькі загони розійшлися по цілому краю, знищуючи все і грабуючи [12, с. 60; 23, с. 140]. Проте господар Молдавії, втративши частину війська, був готовий для продовження боротьби.

Значне місце для організації оборони від османських загарбників відводилося укріпленням, а особливо фортецям [23, с. 140]. Готуючись до війни, Стефан наказав відремонтувати основні молдавських фортець, а також збудував кілька нових (Сорока, Оргеїв (Орхей), Роман). Таким чином, Стефан III створив у Молдавії передову для свого часу фортифікаційну систему, зокрема, чого вартують лише замки у Сучаві, Хотині, Нямці та ін. Ця система охоплювала прикордонні фортеці, розміщені на імовірних напрямках вторгнення ворогів. Вони були оснащені гарматами. У більшості з них навколо старих укріплень було збудовано додаткові стіни, щоб забезпечити захист від ворожої артилерії, яка в цей час активно використовувалася [14, с. 79].

Розвиваючи успіх після перемоги, султан Мехмед II розділив своє військо на три частини та спрямував їх до Сучави, фортеці Нямці і Хотина. Турки, «прийшовши до Сучави і місто спалили» [1, с. 29], взяли в облогу Сучавську фортецю, але вона була досить добре укріплена та її залога продовжувала оборонятися. Не змогли підкорити турки фортеці і у Хотині та Нямці. Зокрема, взявши в облогу Хотинський замок і, не змігши здолати хотинську залогу, яка мужньо боролася, турки спалили та пограбували навколишні та сусідні села [6, с. 645-646; 9, с. 32]. Але осінні холоди, нестача провіанту й фуражу, спалахи чуми у війську султана, а також повідомлення про наступ угорців змусили Мехмеда II припинити облогу і відступити [20, с. 43]. Отже, під час цього нападу зазнала значних спустошень територія Хотинської волості [11, с. 75], а також навколишні землі [9, с. 32].

Зважаючи на це, Стефан III перейшов до контрнаступу. У першу чергу він вирішив атакувати найбільшу ворожу частину, яка відступала від Сучави. В бою, про який, нажаль, збереглося мало відомостей, перемогли молдавани [14, с. 86-87]. «До цього часу воєвода Стефан знову зібрав військо у 16 тис. чол. і почав діяти проти турків. Тур-

ки подумали, що він отримав підмогу від поляків або від угорців, і відступили, але він захопив у них багато полонених» [3, с. 51]. Таким чином, один із найбільших походів султанських військ на Молдавію закінчився для них не зовсім вдало. Цими подіями завершився перший етап боротьби з османською експансією, а країна зберегла свою політичну самостійність. І все ж османські війська завдали чималих людських втрат, а країна була повністю спустошена, зокрема Чернівецька та Хотинська «держави» не були винятком.

Основна причина поразки Молдавії в першому етапі боротьби з османською експансією полягала в тому, що польський король, незважаючи на систематичні звернення до нього як до сюзерена про допомогу, не бажав втручатися у збройний молдавсько-турецький конфлікт, застосовуючи тільки дипломатичні кроки [15, с. 57-58]. Маскуючи свої справжні наміри антиосманською боротьбою в Європі, польська дипломатія задумала захопити територію князівства і посадити на господарський престол польського королевича, таким чином зробивши собі антиосманський форпост. Отже, після подій 1476 р. військово-політичне становище на молдавсько-польському прикордонні залишалось досить напруженим.

Реагуючи на ситуацію, що склалася, Стефан III ще ранньою весною 1480 р. направляє посольство до короля Польщі, яке надало чергове прохання про військову допомогу. Господар підкреслював у листі, що служить польському королю як своєму панові і, незважаючи на погрози султана, не погодився пропустити турецькі війська на польські землі [23, с. 143]. Румунська історіографія, слідом за І. Богданом [8, с. 364-365] датує цей документ 1481 р. [22, с. 77], що безумовно не відповідає дійсності. Як слушно зазначає О. Масан, під польськими землями потрібно розуміти, насамперед, Кам'янець, а також дослідник вказує, що «у Кракові не вірили цим заявам» господаря [15, с. 58].

Наприкінці 1470-х рр. більшість європейських країн пішли на примирення з Туреччиною (Польща – 1476 р., Угорщина – 1477-1479 рр., Венеція – 1479 р.). У результаті такої міжнародної ситуації, Стефан III змушений був піти на мирні переговори з султаном Мехмедом II, що і відбулося у 1479 рр. Наслідком цих переговорів була згода господаря Молдавії на збільшення щорічної данини до 5 тис. золотих. Але вже у 1480 р. султан підвищив суму данини з 5 до 6 тис. золотих, на що Стефан змушений був погодитися [10, с. 29; 23, с. 145]. Однозначно, що певна частина цих щорічних платежів припадала й на населення Чернівецької та Хотинської волостей [15, с. 58]. Однак підвищення данини було тимчасовим явищем, тому що вже наприкінці 1481 р., напевно, з приходом до влади у Туреччині нового султана –

Баязіда II (1481-1512 рр.) Молдавія знову почала сплачувати Порті по 5 тис. золотих щороку [10, с. 30]. Отже, ціною сплати данини Стефану III вдалося налагодити мирні відносини з Туреччиною, що дозволяло Молдавії зберігати політичну самостійність та безпеку на кордонах.

Стефан III передбачав, купивши мир з султаном, що на цьому турки не зупиняться. Він знав, що турецький султан буде намагатися реалізувати свої давні плани, а саме: відібрати причорноморські території, тобто фортеці Кілію та Білгород. З метою не допустити цього, Стефан III ще 1479 р. наказав будувати кам'яні стіни навколо Кілії [3, с. 52; 13, с. 262]. Але одні фортеці не могли захистити Молдавську землю від вторгнення турків, тому господар Молдавії вдається до пошуку нових союзників по антиосманській боротьбі.

Він звернувся до Московської держави, яка наприкінці XV ст. на міжнародній арені ставала потужною політичною силою та могла протистояти польсько-литовським експансіоністським планам у Східній Європі. Москва також вела боротьбу за приєднання давньоруських земель, які були захоплені польськими та литовськими феодалами. Це і єднало московсько-молдавські інтереси. Їхнє зближення відбувається у 80-х рр. XV ст. [18, с. 83]. Увагу Стефана III також привертала політика зближення з Кримом, яку проводив московський правитель. Це цікавило господаря Молдавії і давало йому можливість нейтралізувати кримських татар, які робили набіги на східні кордони країни. Напевно, з цією метою в 1479 р. Стефан відіслав до великого князя московського Івана III свого посланця. Вже у квітні 1480 р. був виданий наказ московському послу І.І. Звенцу, якого відправляли в Крим. У ньому мова йшла про відправку до Москви молдавського посланця «о деле» [2, с. 54]. Скоріш за все, «дело» стосувалося допомоги Стефану III з боку московського князя Івана III проти турецьких і польських зазіхань. Також у даному наказі мова йшла про шлюб між дочкою молдавського господаря Єленою та Іваном, сином Івана III, що був важливим для політичного зближення Молдавії та Москви.

У результаті переговорів, які велися впродовж 1481-1482 рр., питання про шлюб було вирішено. У грудні 1482 р. із Сучави до Москви були відіслані посланці, які везли дочку Стефана. У січні 1485 р. відбулося весілля Івана Молодого та Єлени Стефанівни, яка стала відомою завдяки своїй ролі при Московському дворі під ім'ям Волошанки. Цей союз сприяв зміцненню позицій Молдавії на міжнародній арені, а також допомагав перед загрозою османської агресії, яка насувалася на Молдавське князівство [10, с. 32-33]. Отже, на думку автора, даний шлюб вплинув на зближення між Стефаном III та Іваном III проти династії Ягеллонів та їхніх союзників. А реалізований цей московсько-молдавський союз був наприкінці XV ст. у ході боротьби проти Ягеллонів.

З метою виключення Валахії зі сфери впливу турецького султана, Стефан III наполегливо продовжував шукати порозуміння з її правителями. Проте багаторічні спроби господаря Стефана III вивести цю землю зі сфери впливу султана успіху йому не принесли [19, с. 217].

Не відчуваючи реальної протидії, султан Баязид II, продовжуючи справу своїх попередників, активізував дії з метою утвердження турків на Чорному морі та Причорномор'ї. Для цього він почав налагоджувати відносини з європейськими країнами. Особливу увагу султан приділяв Угорщині, оскільки її підтримки домагався претендент на султанський престол, брат Баязида II, Джем. У результаті переговорів 1483 р. було укладено новий турецько-угорський договір про мир, в якому Молдавія називалася державою, що сплачує султану данину [18, с. 85]. Отже, підписання цього договору ще більше ускладнило військово-політичне становище як Молдавії, так і її північних окраїн.

Після цього Баязид II відновив експансіоністську політику на молдавські землі, метою якої було захоплення Кілії та Білгорода, адже Кілія була «ключем до Молдавії», а Білгород – «складовою ланкою над поляками, чехами, руськими, угорцями та ін.», вони були «легенями Молдавії». І польські, і угорські королі часто вказували на Молдавію як на перешкоду на шляху османських завойовників до Польщі, Угорщини та Чорного моря [10, с. 33].

З метою реалізації своїх планів утвердитися в Причорномор'ї та встановити контроль над чорноморською торгівлею, а також щоб покарати Стефана за нові напади на Волощину [12, с. 60], влітку 1484 р. султан Баязид II на чолі великого сухопутного війська та флоту перейшов Дунай, з'єднався з військовими загонами господаря Валахії Влада Келугера та кримського хана. Вони оточили і Кілію, і Білгород: «прийшли турки на Кілію град і з ними на допомогу прийшов він, клятий Келугер Влад воєвода, і з мунтянами, і взяв її 14 червня при Івашкові пиркалабі та Максимі. Того ж літа, 5 серпня, османи захопили і Білгород за Германа та Оана пиркалаба» [1, с. 30; 10, с. 30, 34; 13, с. 262; 23, с. 149]. Отже, втрата цих фортець завдала Молдавії дуже відчутний військово-політичний, а також економічний удар. З появою турецьких гарнізонів у цих фортецях військова загроза з їхнього боку ставала постійною, а втрата найбільших торговельних центрів залишала молдавську скарбницю без значних доходів, що негативно позначалося на економіці країни.

Однак на протест угорського короля М. Корвіна про порушення умов мирної угоди 1483 р. турецький султан Баязид II відповів, що ці фортеці для нападу на Молдавію використані не будуть. Також між ними було відновлено у 1485 р. турецько-угорський союзний договір, за яким Кілія та Білгород були визнані володіннями султана [18, с. 85].

Незважаючи на окремі тимчасові успіхи у боротьбі з турками, Стефан III усвідомлював, що власні військові сили йому не допоможуть повернути втрачені форпости. В умовах постійної небезпеки з боку Османської імперії, коли і Угорщина відновила в 1485 р. союзний договір з султаном, господар Молдавії змушений був на традиційних умовах відновити польський сюзеренітет. З цією метою 15 вересня 1485 р. господар Стефан III прибув до Коломиї для особистої зустрічі з королем Польщі. Казимир IV зобов'язався обороняти молдавські землі в її давніх кордонах. У свою чергу, Стефан III 16 вересня склав васальну присягу королю: «Ми його милості та його короні славній польській зі всіма нашими боярами, зі всіма підданими землі молдавської (...) у послушенстві піддаємося його милості» [7, с. 710-711; 8, с. 375-376].

Але польський король насправді не збирався виконувати умов цього договору. Це підтвердили наступні події. Уже під час складання васальної присяги у Молдавію вдерлося османське військо на чолі з силістрійським пашею Малкодж-оглу та разом з претендентом на молдавський господарський престол, сином Петра Арона Петром Гронодою (Хронот, Хройт, Хронод). Вони навіть перемогли у першому бою на річці Сірет [13, с. 262]. І дійшли вони «до Сучави, спаливши місто 19 вересня. І наступного дня вертаючись, полонили землю і палили її» [1, с. 30].

З'явилася загроза захоплення північних округів Молдавії, що не дало б можливості Стефану III повернутися в межі своєї країни. Король Польщі обіцяв надати господарю військову допомогу, а королевич Ян Ольбрахт повинен був супроводжувати його до Снятина з 20-тисячним військом [15, с. 58]. Однак до реальної допомоги справа знову не дійшла, бо на р. Колочині (на кордоні між Буковиною та Покуттям. – О.Б.) королевич із військом зупинилися та повернули назад, надавши господарю невеликий військовий загін, який складався з 3 тис. осіб під керівництвом Яна Карнковського [3, с. 44; 23, с. 152; 24, с. 18-19].

Проте вже 20 вересня турки залишили Сучаву. Очевидно, налякані демонстрацією польських військ, вони почали відступати на південь [15, с. 59]. Переслідуючи турків, Стефан III завдав їм поразки біля озера Катлабуга (на півдні Молдавії) у 1485 р. [3, с. 44; 4, с. 66; 16, с. 43]. Внаслідок згаданих вище подій північні волості Молдавії не постраждали.

Однак вже у жовтні 1486 р., остаточно впевнившись, що Польща не надасть реальної допомоги у боротьбі з османами, молдавський господар Стефан III змушений був укласти мирний договір з Туреччиною. Взамін султан вимагав сплати данини, яку господар затримав

за два попередні роки, тобто 10 тисяч золотих [10, с. 37; 23, с. 154]. Мир з Османською імперією означав, що Стефан III погоджувався з втратою Кілії та Білгорода й прилеглих до них земель. Слід зазначити, що в наступні роки Стефан III так і не спробував звільнити південні фортеці від турків. Так завершилася більш ніж десятирічна боротьба господаря Стефана III Великого проти Туреччини, проте Молдовська держава все ж була збережена.

Отже, характеризуючи військово-політичне становище як Молдавії в цілому, так і її північних волостей зокрема, у другій половині 70-х – першій половині 80-х рр. XV ст. слід зазначити, що воно було досить складним. Щоб зберегти незалежність для воєводства, для всіх його земель, зокрема Північної Буковини, господар Молдавії змушений був маневрувати між надзвичайно потужними сусідніми державами. Йому постійно треба було стримувати агресію турецького султана, який намагався підкорити державу, а також у своїй зовнішній політиці молдавському господарю потрібно було враховувати боротьбу Польщі та Угорщини за право бути сюзереном над князівством. Однак найбільш негативним моментом було те, що під час боротьби за збереження незалежності країни її територія зазнавала численних спустошень, і Чернівецька та Хотинська волості не були винятком.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Бистрицкая летопись 1359-1507 гг. // Славяно-молдавские летописи XV-XVI вв. М.: Наука, 1976. С. 24-34.
2. Исторические связи народов СССР и Румынии в XV – начале XVIII в.: Документы и материалы: в 3-х т. М.: Наука, 1970. Т. I. 1408-1632. – 363 с.
3. Молдавско-немецкая летопись 1457-1499 гг. // Славяно-молдавские летописи XV-XVI вв. С. 36-54.
4. Путнянская I летопись 1359-1526 гг. // Славяно-молдавские летописи XV-XVI вв. С. 62-67.
5. Путнянская II летопись 1359-1518 гг. // Славяно-молдавские летописи XV-XVI вв. С. 68-74.
6. *Dlugossii. J. Historiae Polonicae libri XII / Cura A. Przedziecki. Cracoviae: Czas, 1878. T. V. – 702 s.*
7. Documente privitoare la istoria Românilor. 1340-1450 / Culese de E. Hurmuzaki. București, 1890. Vol. I. Partea 2. – 889 p.
8. Documentele lui Ștefan cel Mare / Publ. de I. Bogdan. București: Socec & Co, 1913. Vol. 2. XXI. 611 p.
9. Буковина: Историчний нарис / Відп. ред. В.М. Ботушанський. Чернівці: Зелена Буковина, 1998. 416 с.
10. *Гонца Г.В.* Молдавия и османская агрессия в последней четверти XV – первой трети XVI в. Кишинев: Штиинца, 1984. – 150 с.

11. *Добржанський О., Макар Ю., Масан О.* Хотинщина: історичний нарис. Чернівці: Молодий буковинець, 2002. – 462 с.
12. *Жуковський А.* Історія Буковини. Чернівці: Час, 1991. Ч. 1. – 120 с.
13. *История Румынии / И.Болован, И.-А. Поп (координаторы) и др. / Пер. с рум. М.: Весь мир, 2005. – 680 с.*
14. *Кутша И.* Вклад Штефана Великого в развитие румынского военного искусства // Страницы истории румынской армии. Бухарест, 1975. С. 76-89.
15. *Масан О.М.* Буковина як об'єкт міжнародних відносин з давніх часів до 1774 р. // Буковина в контексті європейських міжнародних відносин (3 давніх часів до середини ХХ ст.) [Кол. моногр.] / В.М. Ботушанський, С.М. Гакман, Ю.І. Макар та ін. За заг. ред. Ботушанського В.М. Чернівці: Рута, 2005. С. 5-169.
16. *Огуй О.Д.* Монетно-лічильні найменування на Буковині та Молдові (кінець XIV – перша третина XIX ст.): проблема функціональних поліномінацій в адаптивних терміносистемах. Чернівці: Рута, 1997. – 224 с.
17. *Олтяну К.* Некоторые аспекты организации армии в румынских княжествах // Страницы истории румынской армии. Бухарест, 1975. С. 51-56.
18. *Очерки внешнеполитической истории Молдавского княжества (последняя четверть XIV – начало XIX в.) / Под ред. Д.М. Драгнева. Кишинев: Штиинца, 1987. – 464 с.*
19. *Семенова Л.Е.* Некоторые аспекты международного положения Молдавского княжества во второй половине XV в. // Юго-Восточная Европа в средние века. Кишинев: Штиинца, 1972. С. 207-234.
20. *Сперальский З.* Молдавские авантюры / Пер. с польск. и примеч. Н. Малютиной-Конколь. Бэлць: б.и., 2001. – 192 с.
21. *Стоическу Н.* «Большое войско» Валахии и Молдавии в XIV-XVI веках // Страницы истории румынской армии. Бухарест, 1975. С. 57-68.
22. *Ciobanu V.* Țările române și Polonia. Secolele XIV-XVI. București: Editura Academiei RSR, 1985. 224 p.
23. *Czamańska I.* Mołdawia i Wołoszczyzna wobec Polski, Węgier i Turcji w XIV i XV wieku. Poznań: Państw. Wyd-wo Naukowe, 1996. – 369 s.
24. *Papee F.* Jan Olbracht. Wyd. 2-ie. Kraków: Universitas, 1999. – 243 s.

Николай РУССЕВ

СПОРНЫЕ ВОПРОСЫ НАЧАЛЬНОЙ ИСТОРИИ МОЛДАВСКОГО СРЕДНЕВЕКОВОГО ГОСУДАРСТВА

Молдавское государство, возникшее, согласно летописной традиции, в 1359 г., имеет довольно долгую историю становления, в которой участвовали соседние государства – Венгрия, Польша, Литва, Золотая Орда, Болгария, Валахия... Однако при явном дефиците данных источников представления о ряде событий и причинно-следственных связей неизбежно оказываются нарушенными. Это обстоятельство наравне с конъюнктурными соображениями объясняют острые споры в историографии.

Важнейшую причину быстрого развития Молдавии во второй половине XIV в. многие авторы видят в распаде единства Золотой Орды. Действительно, Улус Джучи стал вскоре после смерти хана Джанибека (1342-1357) разваливаться, что фактически совпадает с датой, провозглашенной летописцами годом основания государственности в Восточном Прикарпатье. Однако прямых сведений о противостоянии Молдавии того времени с ордынцами почти нет. Можно назвать лишь грамоту Юрга Кориатовича, которой **«князь литовський»** и одновременно **«господарь Земли Молдавской»** пожаловал белгородскому наместнику Якше Литавору село Зубровцы за верную службу, **«a naipaceji chr'blji pod'vizi is tatary ou sela zovomae V'lidici, na D'niestr'»** (DRH.A-I 1975: 416, Nr. 1). Если верить документу, подлинность которого вызывает сомнения, к 1374 г. молдаване владели Белгородом на Днестре.

Параллельное существование на северо-западе и юго-востоке Карпато-Днестровского ареала двух разных по природе государственных структур заставляет обратить внимание на судьбу осколков Золотой Орды в Северо-Западном Причерноморье. Восточный характер материальной культуры городищ Белгород, Костешты, Старый Орхей в третьей четверти XIV в. не вызывает сомнений. Город на Реуте был провозглашен Мамаем и его марионеткой, ханом Абдуллахом, столицей под именем Шехр ал-Джедид или Янги-Шехр, то есть «Новый город» (Янина 1977: 193-213). Не приходится отрицать и наличие тесных отношений городов Кодр с сельскими поселениями т.н. «красно-желтой ленточной керамики» (Полевой 1964: 182-196; Полевой,

Быря 1974: 9-12 и др.). Не менее важными были и связи с кочевыми степями.

Сведения о кочевых владениях в Подунавье содержат нотариальные акты Антонио ди Понцо, составленные в Килие в 1360-1361 гг. Они называют трех «тысячников» – Конакобея, Менглибугу и Кою. Люди из подразделений этих начальников участвовали в сделках, нотариально засвидетельствованных генуэзцем (Pistarino 1971: 16, 22, 175). Очевидно, что неподалеку от дунайской дельты проживали группы татар, организованные по принятой в Орде десятичной системе. Если из окрестных с городом степей можно было собрать войско только из этих трех «тысяч», то и они составили бы реальную угрозу оседлому населению края.

Помимо тысячников существовали обладавшие в десять раз большей мощью «темники». Вероятно, таковыми следует считать трех военачальников из белорусско-литовских летописей и хроник: *«Князь великий Ольгерд, собрав силы свои литовские, пошел и побил татар на Синих Водах, трех братьев, Хачибей, Кутлубугу и Дмитрия. А те три брата в Орде правили и были отчичами и дедичами Подольской земли, и от них на Подолии были назначены атаманы, которые ведали всеми доходами, и к ним приезжали татарские баскаки и, забирая у тех атаманов дань, отвозили в Орду»* (Быховец 1966: 56; ПСРЛ-32 1975: 43-44, 139; ПСРЛ-35 1980: 66, 74, 138, 160, 186, 207, 228). Это сражение произошло осенью 1362 г. на притоке Южного Буга реке Синюхе, где пользовавшиеся наследственными правами на Подолье представители высшей ордынской знати потеряли свои владения. Победа открыла литовцам дорогу к черноморскому побережью, а разбитые ордынцы бежали. Один из татарских вождей с христианским именем Дмитрий, вероятно, ушел к устьям Дуная и далее в Добруджу (Параска 1981: 103). В нем видят предводителя Ямболукской орды, кочевавшей где-то между карпатскими отрогами и Южным Бугом, хотя история его улуса еще не изучена (Шабульдо 1987: 67-73). Имена двух из трех татарских предводителей отражены в гидронимии региона. Это наименования Хаджибеевского лимана и придунайского озера Катлабух. Местоположение водоемов делает вполне обоснованным предположение, что юрт Хачибей находился к востоку от Днестра, а Кутлубуги – севернее дельты Дуная. Литовский замок Кочубей на черноморском берегу зафиксирован близ одноименного лимана грамотой 1442 г. и, по данным Я. Длугоша, существовал уже в 1415 г. (см. Грушевский 1995: 58-59, 607-608). Топоним **«Кътльбуга»** отмечен в молдавском летописании под 1485 г. (СМЛ 1976: 30).

Маловероятно, чтобы владения Дмитрия находились в Добрудже, но они доходили до Дуная в район Брэила – Галац. Восточнее впаде-

ния Сирета в Дунай по венгерской грамоте от 22 июня 1368 г. как раз и получили возможность вести торговые операции купцы из Брашова. Режим торговых льгот во владениях Деметрия (**in terra ipsius domini Demetrii**) устанавливался в обмен на аналогичные преимущества для купцов татарского правителя – **marcatores domini Demetrii, principis Tartarorum** (DRH.D-I 1977: 90). Договорные отношения короля Людовика I с Деметрием свидетельствуют о значимости личности «принцепса» и об интересах Венгрии в подчиненных ему землях.

Как далеко на восток уходили владения Дмитрия, ответить сложнее. Для установления этих пределов, пожалуй, имеется еще одно основание. Православный монах Зосима в 1419 г. описывает находившуюся на пути его паломничества в святые места переправу на литовско-молдавской границе: «*Обретохом реку велику под Митиревыми Кишинами, еже зовется Нестр; тутю бяше перевоз и порубежье волоское*» (Зосима 1984: 121/299). Если в этом татарском топониме определение «Митиревы» следует понимать как «Дмитриевы», тогда «земля» ордынского темника простиралась до Днестра. Названное урочище локализуется у Бендер или даже Сорок, поскольку Белгород находился в трех днях пути от него (см. Аствацатуров 1997: 11-19).

Для понимания ранга татарских вождей ключевым является слово «бей», равнозначное титулу «эмир», который в Золотой Орде носили представители аристократии, не связанные узами кровного родства с Чингисидами. На латынь термины «бей» и «бег» переводились как **baron** или **princeps** (Федоров-Давыдов 1973: 46). Именно «принцепсом» именуется и Деметрий в грамоте 1368 г. Стало быть, двое из трех правителей туменов носили один и тот же титул. Кстати, наименование «братья» подразумевало именно равенство этих военачальников, определявших положение западных окраин Золотой Орды периода ее распада, а не наличие у беев общих родителей. Отсюда легче понять, почему темник Мамай поначалу с удовлетворением воспринял победу Ольгерда 1362 г. (Гумилев 1989: 619). Очень вероятно, что именно Хачибей, Кутлубуга и Дмитрий находились в числе тех, кто стоял на пути установления власти Мамай в Улусе Джучи. С крахом ордынской державы улусы «братьев», бывших, как и Мамай, темниками, стали самостоятельными государствами, правда, не отличавшимися большой прочностью.

В спорах вокруг христианского имени татарского «принцепса» высказано предположение, что Дмитрий и сражавшийся с литовцами в 1374 г. «**Темерь**» или «**Темерез**» - одно и то же лицо. В этом случае все варианты антропонима (Дмитрий, Деметрий, Темерь, Темерез, Митирь) являются различными переосмыслениями тюркского

«Темир» (ОВИМК 1987: 20). Западные владения Дмитрия во многом совпадают с местоположением католической Куманской, а позднее Милковской епископии (см. Князький 1980: 244-252; Параска 1981: 77-78 и др.; Spinei 1982: 67-71, 265-268 etc.). Здесь Венгрия имела устойчивые интересы, что и являлось одним из мотивов, побудивших королевство к установлению связей с Деметрием в 1368 г. Половецкая христианская традиция вполне удовлетворительно объясняет появление такого ордынского предводителя в Нижнем Подунавье.

В тексте Мехмеда Нешри (XV в.), повествующем о походе в 1388 г. 30-тысячного войска великого везира Али-паши против Болгарии, имеется интересное указание. Османь послали послов за помощью к двум уже известным «братьям» – Янджэ (Хаджи)-бею и Кутлу-бегу, кочевавшим севернее устьей Дуная (Нешри 1984: 93; Гюзелев 1995: 80). Отсутствие упоминания о Дмитрие, «земля» которого находилась поблизости, можно поставить в зависимость от различий в вере. Воюя с христианами, Али-паша рассчитывал на поддержку татар-мусульман, но не рискнул привлечь на свою сторону их крещенных соплеменников. Следы Дмитрия и его владения надо бы поискать в стане единоверцев.

Обращает на себя внимание факт, связанный с Богданом I, создателем независимого государства Молдавии (Panaitescu 1990: 83-84). Он господарем был то ли 4 года, то ли 6 лет (СМЛ 1976: 24, 35, 58, 62, 68, 105) – в 1359/1361-1365 гг. или же 1361/1363-1367 гг. (ИМ-I 1987: 324, 370, 393; Gorovei 1973: 115, 120). Придворный хронист Людовика I Анжуйского (1342-1382) сообщает: *«Богдан, воевода волохов из Марамуреша (Wayvoda Olachorum de Maramorosio), собрав волохов того района, перешел в тайне в Землю Молдавии, которая была подчинена венгерской королевской короне, но из-за соседства татар давно оставленную жителями. И хотя ему многократно пришлось сражаться с войском самого короля, он одержал верх, число волохов, населяющих эту землю, намного выросло, и она превратилась в королевство»* (Spinei 1982: 313; Полевой 1985: 139; ИМ-I 1987: 324). Использование понятия **«королевство» (regnum)** показывает, что Молдавия добилась качественно нового статуса, а сюзерену пришлось согласиться с самостоятельностью страны.

Когда в 1359-1360 гг. в Молдавию по приказу короля выступил с карательным войском Драгош из Джулешть (DRH.D-I 1977: 75-78), марамурешский воевода Богдан, нашедший тут мощную поддержку местного населения, смог остановить венгров и находивших общий язык с короной последователей Саса. Вероятно, Богдан появился в Молдавии в 1359 г., а окончательно утвердился на господарском троне только к 1365 г. (Параска 1975: 48-49; 1981: 57). Личный вклад госпо-

даря в международное признание страны отразило название «Богдания», которое использовалось как равнозначное понятию «Молдавия» на Востоке, особенно в Османской империи (Panaitescu 1990: 83-84).

Догадки о договорных отношениях Богдана с литовцами, которые, разбив «братьев»-тагар, успешно продвигались в Причерноморье, высказаны давно (Полевой 1979: 34; Параска 1981: 95, 107). Противоречие видится в том, что расцвет ордынских городов Кодр (у Костешт и Требужен) и окружающих их поселений приходится как раз на правление Богдана I. Думается, его успех в противостоянии с Венгерским королевством возможен был только при условии мира на востоке. Это дает основания для предположения о лояльных отношениях, а то и военном союзе Богдана с соседями-ордынцами. Вероятно, они первыми стали называть Молдавию «Богдания».

Ибн Арабшах (1388-1450) рассказывает, что во время ожесточенной борьбы между Едигеем и Токтамышем конца XIV в. вдруг «отделилась часть» ордынцев. Арабский автор указывает: *«Она ушла к румийцам и русским и, по своей злополучной участи и превратной судьбе своей, очутилась между христианами безбожниками и мусульманами пленниками. ... Имя этому отряду – Карабогдан»* (Тизенгаузен 1884: 532). Показательно, что под названием «**Карабогдан**» его современнику, турку Мехмеду Нешри, известна не татарская общность, а Молдавия (Нешри 1984: 319-320).

В центре Рэдэуц находится древнейший в Молдавии храм Св. Николая, ставший усыпальницей для своего ктитора Богдана I. На надгробной плите, украшенной богатым растительным орнаментом и щитом с головой тура, имеется славянская надпись. Она гласит, что 27 января 1480 г. Стефан Великий установил памятник **«своему предку старому Богдану воеводе»** (Grigoraș, Caproșu 1968: 9-14, Fig. 20). Найденные при погребенном мужчине 60-65 лет остатки ткани и 63 серебряные с позолотой пуговицы показывают, что господарский костюм вполне соответствовал стилю одежды европейской знати того времени. На безымянный палец левой руки был надет массивный (24,73 г) золотой перстень с композицией из четырех голов хищных зверей с лапами и арабской надписью «**Аллах**» на вставке. Такие изделия могли выпускать ювелирные мастерские связанных с востоком портов, вроде Перы, Каффы или Белгорода. Высказано мнение, что перстень свидетельствует о дружественных отношениях Богдана I с каким-то высокопоставленным монголом, возможно, даже с ханом Абдуллахом, ставка которого находилась на Реуте. Это еще одно косвенное доказательство военного сотрудничества молдаван и татар против Венгрии (Bătrîna, Bătrîna 1983: 326-333).

Примечательно присутствие слова «**Аллах**» на ряде монет Шехр ал-Джедид 1367-1369 гг. (Янина 1977: 209). Порой ему сопутствует титул «**эмир**». Словосочетание «эмир Аллах» выглядит настолько нелепым, что эти монеты легко отнесли к выпускам правившего здесь немусульманина Дмитрия (Nicolae 1997: 197-200). Однако «**Аллах**» как наименование бога употребляется и христианскими народами. Например, тюркоязычными гагаузами. К тому же монетные легенды составлены грамотно (Янина 1977: 209). Это ставит под вопрос версию об абсурдности наименования «**эмир Аллах**». В свою очередь, надпись на перстне из Рэдэуць слишком лапидарна, чтобы носить охранительный характер. Логичнее было бы использовать короткие восклицания или заклинания с именем Аллаха, хорошо известные исламской традиции. Несомненно, на перстнях обычно помещались имена их обладателей, а на деньгах – имена эмитентов.

У мусульман немало имен, которые содержат понятие «Аллах» (Гафуров 1987: 116-214), хотя называться именем бога в «чистом» виде – настоящее святотатство. Особенность имени захороненного в Рэдэуць молдавского господаря заключается в недвусмысленной смысловой сопряженности с надписью на его перстне – «Богдан» и «Аллах», т.е. «бог». В таком случае слово на перстне можно воспринимать как неполный перевод имени господаря. Трудно устоять перед соблазном прочтения монетной легенды «**эмир Аллах**» в значении «воевода Богдан». Титул «**эмир**» или «**амир**» (в переводе с арабского – «правитель», «предводитель») характеризовал в Золотой Орде обладателей ленных держаний разных рангов – десятников, сотников, тысячников и темников, начальников городов и беклярибеков. Как правило, это были военачальники (Федоров-Давыдов 1973: 46-51; Егоров 1985: 166-171; Гафуров 1987: 79-80, 125).

Замена на монетах имени «**Абдуллах**» (буквально «раб Аллаха») на «**Аллах**» как будто демонстрирует явное противопоставление с повышением статуса эмитента, вопреки его не очень четкому титулу. Если под монетным сеньором подразумевается Богдан I, то надо признать хотя бы номинальную зависимость Нового города с округой или, скорее, всего улуса Дмитрия от молдавского господаря. Таким образом, имя Богдана I и его завоевания на юго-востоке Карпато-Днестровского пространства в своеобразной форме отразили наиболее поздние монеты Шехр ал-Джедид. Они дают основания полагать, что этот молдавский господарь, сделавший независимой «Верхнюю страну», предпринял первые успешные шаги к подчинению «Нижней страны», улуса крещеного татарина Дмитрия.

Впрочем, ордынский фактор продолжал играть важную роль в истории региона. В конце XIV в. в Нижнем Подунавье еще сохранились

остатки прежде мощных кочевых улусов. В ряде валашских грамот, начиная с 1391 г., имеется указание на протяженность владений Мирчи Старого (1386-1418) до татарских границ. Фраза «къ Татарским странам» на латинском, а также на славянском языках содержится и в титулатуре преемников Мирчи, вплоть до 1421 г. (DRH.B-I 1966: 31, 36, 63, 66, 70, 73, 80, 88, 90, 96; DRH.D-I 1977: 119, 127, 197). Словосочетания употреблены во множественном числе, т.е. речь идет как минимум о двух «татарских странах». Соседними с Валахией тогда могли быть только владения Дмитрия и Кутлубуги, очевидно, управлявшиеся уже их последователями. Эти татарские владения можно связать с Молдавией, две части которой («Нижняя страна» и «Бессарабия») обнаруживают генетическую связь с ордынской историей края.

Кроме того, большой интерес вызывают молдавские монеты с тамгообразными знаками, характерными для правителей Золотой Орды (Luchian, Buzdugan, Oprescu 1977: 64; Stînga 1992: 133-136). Гибридные типы, выпускавшиеся при Александре Добром (не позднее 1415-1418 гг.) зафиксировали этап освоения одной из ордынских «автономий», признавшей верховную власть государя. Можно думать, что это было владение, связанное с Килией. Этот город был местом активных товарно-денежных отношений, вероятно, чеканил собственную монету, а в состав Молдавии вошел только в 1408-1412 гг. (Параска 1980: 82; см. также Piiescu 1971: 261-266).

ЛИТЕРАТУРА

1. *Аствацатуров Г.* 1997. Бендерская крепость. Бендеры.
2. Быховец 1966. – Хроника Быховца. М.
3. *Гафуров Ф.* 1987. Имя и история. Об именах арабов, персов, таджиков и тюрков. Словарь. М.
4. *Грушевський М.* 1995. Історія України-Руси. Т. VI. Київ.
5. *Гумилев Л.Н.* 1989. Древняя Русь и Великая степь. М.
6. *Гюзелев В.* 1995. Очерци върху историята на Българския североизток и Черноморието (края на XII – началото на XV век). София.
7. *Егоров В.Л.* 1985. Историческая география Золотой Орды. М.
8. *Зосима* 1984. Хождение Зосимы в Царьград, Афон и Палестины // Книга хождений. Записки русских путешественников XI-XV вв. М. С. 120-13 , 298-315.
9. ИМ 1987. – История Молдавской ССР. Т. I. Кишинев.
10. *Нязький И.О.* 1980. О половецких епископиях в Карпато-Дунайских землях // Социально-экономическая и политическая история Юго-Восточной Европы (до середины XIX в.). Кишинев. С. 244-251.
11. *Нешири М.* 1984. Огледало на света. История на османския двор. София.

12. ОВИМК 1987. – Очерки внешнеполитической истории Молдавского княжества (последняя треть XIV – начало XIX в.). Кишинев.
13. *Параска П.Ф.* 1975. Политика Венгерского королевства в Восточном Прикарпатье и образование Молдавского феодального государства // Карпато-Дунайские земли в средние века. Кишинев. С. 33-52.
14. *Параска П.Ф.* 1980. Территориальное становление Молдавского феодального государства во второй половине XIV в. // Социально-экономическая и политическая история Юго-Восточной Европы (до середины XIX в.). Кишинев. С. 62-87.
15. *Параска П.Ф.* 1981. Внешнеполитические условия образования Молдавского феодального государства. Кишинев.
16. *Полевой Л.Л.* 1964. Об одной из групп керамики на поселениях XIV в. в Пруто-Днестровском междуречье // Материалы и исследования по археологии и этнографии Молдавской ССР. Кишинев. С. 182-196.
17. *Полевой Л.Л.* 1979. Очерки исторической географии Молдавии XIII-XV веков. Кишинев.
18. *Полевой Л.Л.* 1985. Раннефеодальная Молдавия. Кишинев.
19. *Полевой Л.Л., Бырия П.П.* 1974. Средневековые памятники XIV-XVII вв. // Археологическая карта Молдавской ССР. Вып. 7. Кишинев.
20. ПСРЛ 1975, 1980. – Полное собрание русских летописей // Т. 32: Хроники: Литовская и Жмойтская, и Быховца. Летописи: Баркулабовская, Аверки и Панцырного. М.; Т. 35: Летописи белорусско-литовские. М.
21. СМЛ 1976. – Славяно-молдавские летописи XV-XVI вв. М.
22. *Тизенгаузен В.Г.* 1884. Сборник материалов, относящихся к истории Золотой Орды. Т. 1: Извлечения из сочинений арабских. СПб.
23. *Федоров-Давыдов Г.А.* 1973. Общественный строй Золотой Орды. М.
24. *Шабильдо Ф.М.* 1987. Земли Юго-Западной Руси в составе Великого княжества Литовского. Киев.
25. *Янина С.А.* 1977. «Новый город» (=Янги-Шехр=Шехр ал-Джедид) – монетный двор Золотой Орды и его местоположение // Труды Государственного исторического музея. Вып. 49. Нумизматический сборник. Часть V. Вып. 1. М. С. 193-213.
26. *Bătrîna L., Bătrîna A.* 1983. O mărturie arhologică despre relațiile internaționale ale Moldovei în vremea lui Bogdan I // Studii și cercetări de istorie veche și arheologie. T. 34. Nr. 4. P. 326-333.
27. *Gorovei Șt.S.* 1973. Îndreptări cronologice la istorie Moldovei din veacul al XIV-lea // Anuarul institutului de istorie și arheologie «A.D. Xenopol». T. X. P. 99-123.
28. *Grîgoraș N., Caproșu I.* 1968. Biserici și mănăstiri vechi din Moldova pîna la mijlocul secolului al XV-lea. București.
29. DRH. – Documenta Romaniae Historica. București. A. Moldova. Vol. I 1975; B. Țara Românească. Vol I. 1966; D. Relații între țările române. Vol. I. 1977.
30. *Iliescu O.* 1971. Emisiuni monetare ale orașelor medievale de la Dunărea de Jos // Peuce. Vol. II. P. 261-266.
31. *Luchian O., Buzdugan G., Oprescu C.* 1977. Monede și bancnote românești. București.
32. *Nicolae E.* 1997. Quelques considerations sur les monnaies tatares de «la

Ville Neuve» (Yangi-şehr/Şehr al-cedid) // Studii și cercetări de numismatică. Vol. XI (1995). P. 197-200.

33. *Panaïtescu P.P.* 1990. Istoria Românilor. Partea I. Chișinău.

34. *Pistarino G.* 1971. Notai genovesi in Oltremare. Atti rogati a Chilia da Antonio di Ponzo (1360-1361). Bordighera.

35. *Spinei V.* 1982. Moldova în secolele XI-XIV. București.

36. *Stînga I.* 1992. Contribuții privind circulația monedelor moldovenești în Țara Românească // Buletinul societății numismatice române. Anii LXXX-LXXXV (1986-1991). Nr. 134-139. P. 133-136.

Единая РУСЬ

<http://www.edrus.org>

Сайт создан в 1999 г. и содержит материалы по истории Малороссии, создания украинского языка и гонений на общерусский язык, размышления о культуре и геополитике, аналитические статьи и архивные документы.

На сайте можно найти классику полемики с украинофилами (Н. Ульянов, Л. Волконский, князь Трубецкой и др.) и современных авторов (С. Сидоренко).

Олександр МАСАН

МІЖНАРОДНІ АСПЕКТИ УТВОРЕННЯ І ФОРМУВАННЯ МОЛДАВСЬКОГО КНЯЗІВСТВА ДО КІНЦЯ XIV ст.

Територія Молдавії здавна перебувала в зоні пересікання інтересів різних держав Центрально-Східної Європи, які справили значний вплив на становлення молдавської державності. Ядром її формування була область, розташована у верхніх течіях рік Молдова і Сірет (пізніша Буковина), де виникли головні центри майбутнього князівства – Сучава, Серет та Радівці (Редеуць). Як міста вони вже існували в XIV ст., хоча їхнє виникнення слід віднести ще до другої половини XII – першої половини XIII ст.

Існують вагомі підстави вважати, що в той час зазначена територія і міста перебували в складі Галицького (Галицько-Волинського) князівства. На це вказують об'єктивні документальні свідчення угорського походження стосовно угорсько-руського кордону на півдні нинішньої Сучавщини, а також відомості про церковну приналежність молдавських земель до Галицької митрополії. Ще М. Грушевський звернув увагу на документ короля Андраша II, який у 1228 р. передав великому скарбникові, магістру Діонісію помістя Сеплок у Семигороді (Трансільванії), конфісковане у бана Сімеона, який брав участь у змові проти королеви Гертруди. У документі зазначено межі цього помістя. На сході межа доходила «ad alpes Clementis et inde ad Rusciam» [8, № 56, с. 49; 6, № 191, с. 234]. Гори Клементя – це частина Східних Карпат, яка і нині називається Келемен, звідки витікає р. Дорна. Вона тече на північ і впадає у р. Бистрицю поблизу м. Ватра Дорней (у Сучавському повіті Румунії). М. Грушевський так прокоментував цей факт: «Отже, руська границя лежала десь недалеко від тих alpes Clementis, на північ або на схід, на верхівях Бистриці. Ся вказівка на територію теперішньої полудневої Буковини яко на Русь особливо интересна» [13, с. 460].

Угорський документ 1228 р. заслуговує на цілковиту довіру, тому що він мав внутрішньоприватний характер, адже стосувався приватного володіння. Судячи з його змісту, кордон між Руссю й Угорщиною пролягав по р. (Золотій) Бистриці, яка й пізніше слугувала прикордонною річкою між Молдавським князівством й Угорським королівством, а з 1775 р. – між Буковиною і Семигородом. Хоча майже всі річки на

півдні Буковини мають слов'янські назви, проте навряд чи була випадковою ідентичність назви тамтешньої Золотої Бистриці і галицької Золотої Бистриці (Солотвинської) [18, с. 22-23].

Отже, документальна вказівка і дані гідронімії свідчать про те, що кордон між Галицьким князівством й Угорщиною пролягав по Південнобуковинських Карпатах. Нещодавно було висловлено сміливу думку, що південний кордон князівства проходив між Південними Карпатами і Дунаєм, вздовж земляного валу, який місцеве румунське населення називає Бразда луй Новак [26, с. 19, 22].

Після монголо-татарського нашестя територія Молдавії опинилася під безпосередньою владою загарбників, хоча навряд чи ця влада поширювалася на область у верхній течії Молдови і Сірету. Вона продовжувала перебувати в складі чи сфері впливу Галицько-Волинського князівства, якщо взяти до уваги присутність серед його вищих урядовців осіб східнороманського походження. Так, в угоді 1334 р. останнього галицько-волинського князя Юрія II Болеслава з державою Німецького ордену в Пруссії згадуються бояри Олександр Молда(в)ович і Бориско Кракула [1, № 7]. З договору 1335 р. відомо, що останній займав посаду львівського воєводи [1, № 8]. (Зовсім неясно, на якій підставі деякі автори вважають Олександра Молда(в)-вича «німецьким жителем» м. Байя [16, с. 182].)

По смерті хана Узбека в 1342 р. Золоту Орду охопили гострі уособиці. Це суттєво змінило міжнародну обстановку на сході Європи, чим скористалися Польща, Угорщина та Литва. 2 лютого 1345 р. угорське військо, очолюване комесом секеїв А. Лакфі, розгромило кочових татар у битві поблизу м. Роман (нині в Румунії). Походи секеїв у південну частину Східного Прикарпаття відбувалися і наступними роками. Проте найбільших втрат татари зазнали внаслідок епідемії чуми («чорної смерті») в 1347 р. [27, с. 23; 9, с. 335]. Після цього Польща й Угорщина, які ще раніше уклали військово-політичний союз, загарбали Галицьке князівство (1349 р.) [18, с. 28].

У джерелах кінця XIV – першої половини XV ст. територія між Середнім Дністром і Верхнім Сіретом окреслювалася як Шипинська земля. Її назва походила від села Шипинців, розташованого на схід від Снятина. Цей населений пункт був широко відомий через міжнародні ярмарки, які, щоправда, документально зафіксовано лише в XVI ст. На снятинські і шипинські «прикордонні ярмарки» звернув увагу такий авторитет у галузі економічної історії, як Ф. Бродель [12, с. 271]. (У російському перекладі його праці назва поселення передана як Сіпеніті, що є неправильно прочитаним східнороманським відповідником *Șipeniți*). Розташовуючись на Берладському шляху, цей населений пункт, як і сусідній Снятин, з другої половини XIV ст. по-

винен був відігравати помітну роль у торговельному обміні між жителями Галицької землі і тієї території, яка лежала на схід від Шипинців і не мала єдиного адміністративного центру. Мабуть, з огляду на зазначену обставину земля, розташована за цим селом, що було добре відоме населенню навколишніх країв завдяки періодичним ярмаркам, й одержала назву Шипинської. Однак всупереч поширеному погляду [23, с. 21, 23], Шипинці ніколи не були політичним центром однойменної «землі».

Шипинська земля складалася з Цецинської, Хотинської і, можливо, Хмельівської волостей, або держав (цей термін згодом набув переважачого значення у східнороманській формі «цінут» як позначення адміністративно-територіальних одиниць Молдавського князівства). Волості-держави відповідали тогочасним повітам у галицьких володіннях Польщі. Шипинська земля майже співпадала з територією нинішньої Чернівецької області [23, с. 25], але до неї не належали місцевості, розташовані між верхів'ями рік Сірету і Сучави й уздовж правого берега Черемошу.

На початку ХХ ст. в історіографії поширився погляд на Шипинську землю як автономне утворення, що перебувало спочатку під владою монголо-татар, а потім – польських королів. Зокрема, М. Кордуба вважав, що вона «менш-більш до половини XIV в. належала татарам». Щоправда, він заперечував твердження австрійських істориків про загарбання Шипинської землі Польщею у середині XIV ст. і доводив, що вона «вже перед р. 1358 (...) належала до молдавської держави» разом із Покуттям, яке перебувало в складі Молдавії до 1393-1394 рр. [17, с. 162, 164, 166, 171]. На думку А. Жуковського, ця земля спочатку перебувала у складі Галицького князівства, але поступово втрачала з ним зв'язки, «стаючи автономною одиницею, залежною від татарського хана». Після занепаду української державності вона «короткотривало була незалежною (1340-1349), щоб від 1349 р. визнати зверхність Польщі». Наприкінці XIV ст. частина її потрапила під владу Молдавського князівства, а в 1499 р. вона «повністю відійшла до Молдавії і перестала існувати як окрема одиниця» [15, с. 111, 143]. Згідно з І.М. Новосівським, після 1342 р. Покуття і Буковина чи її частина опинилися «у фактичному володінні Польщі». В 1387 р. Владислав II знову захопив «Галичину, разом із частиною Буковини, щонайменше так зв. Шипинецьку (Шипинську) Землю» [19, с. 850-851]. За Б.О. Тимощуком, із середини XIV ст. Шипинською землею називали ту частину Галицької Русі, яка потрапила під владу молдавських бояр. «Ця українська територія в складі Молдавського князівства» мала автономію, яка поступово втрачалася, а на керівних посадах в ній утвердилися молдавські бояри [23, с. 21-22].

Наведені гадки слухні лише з огляду на те, що за доби середньовіччя, в умовах відсутності централізованого управління та бюрократичного апарату, кожна область (земля) існувала цілком автономно. Їхня відособленість могла посилюватися у кризові періоди, зокрема в час захоплення її загарбниками політичних центрів держав, до складу яких входили ті чи інші області. Щодо Шипинської землі, то суть справи полягає все ж у тому, що вона з середини XIV ст. була спірною територією, на яку претендувало декілька держав, передусім Польща, Угорщина та Молдавське князівство, яке стало незалежним від Угорського королівства в 1359-1364 рр. [18, с. 30-31].

Близько 1352 р. король Людовік I організував у південній частині Східного Прикарпаття окреме воєводство і призначив туди намісником Драгоша з Марамуреша [27, с. 25-27]. Прибувши зі своїми людьми «на край татарських кочовищ» (адже степова частина межиріччя Пруту і Дністра ще декілька десятиліть перебувала під владою татар), він «насадив перше місто на ріці на Молдаві і потім насадив місто Баню й інші міста по ріках і по криницях» [2, с. 57-58]. Літописець, який жив через 150 років після цих подій, не відав про те, що існує в його час м. Баня (Байя) спочатку мало назву Молдава, по-угорськи – Moldvabanya, тобто Молдавська Копальня, або Баня (місце, видобутку, точніше, випарювання солі). За назвою цієї фортеці воєводство почали називати Молдавським, або Молдавією [27, с. 22, 28].

Книжник XVII ст. С. Даскал повідомив переказ про ці події, вставивши їх у текст хроніки Г. Уреке. Він оповів легенду про мисливців з Марамуреша (Ардяла, Семигороду), які, потрапивши в долину р. Сучави, зустріли пасічника Яцька, русина, і домовилися з ним про спільне заселення землі, що не мала володаря. Він привів русинів, які заселили долину Сучави і Сірету від м. Ботошан до верхів'їв, а румуни розселилися униз по р. Молдаві [7, с. 28]. Отже, в народній пам'яті молдаван до XVII ст. включно зберігалися легендарні відомості про те, що в середині XIV ст., коли створювалася молдавська державність (дескелікатул церій), на території у верхніх течіях річок Сучави і Сірету проживали русини (українці). Водночас у легенді немає згадок про Верхнє Попруття і Середнє Подністров'я, які, очевидно, залишилися за межами Молдавського воєводства.

Деякі історики вважали, що Шипинська земля потрапила під владу польського короля одночасно з Галичиною, тобто в 1349 р. [29, с. 10; 27, с. 28-29]. Вони посилалися на передану Я. Длугошем заяву польських «прелатів і баронів» на сеймі 1448 р. стосовно конфлікту між Польщею і Литвою через західну частину Поділля. Останні заявили, що Подільську землю відбив у татар Казимир III, який «збудував або з каменю або з дерева багато замків, а саме: Кам'янець, Хотин,

Цецин, Бакоту, Брацлав, Меджибіж та інші» [4, т. 5, с. 48]. Отже, заявники зарахували замки Хотин і Цецин до Поділля, а їхнє спорудження приписували Казимиру III. Проте ці замки було збудовано ще в XIII ст. [18, с. 27]

Казимир III не мав відношення до звільнення Поділля з-під влади татар. Це зробили литовські князі Коріятовичі, які відбудували замки у Смотричі, Бакоті, Кам'яніці «і всю землю Подільську осіли» [3, с. 66]. Вони розпочали просуватися на Західне Поділля з 1343 р., тобто одразу після смерті хана Узбека [25, с. 45], а в 1352 р. оволоділи Брацлавщиною [10, с. 11].

Таким чином, заява польських «прелатів і баронів» на сеймі 1448 р. базувалася на домислах, некритично сприйнятих деякими істориками. Вона суперечила іншому повідомленню Я. Длугоша – про похід польського війська на Шипинську землю в 1359 р. Адже, якби ця територія належала Польщі з 1349 р., то не було б сенсу організовувати туди військову експедицію. Проте Я. Длугош описав її з такими подробицями, які не могли бути тривіальною вигадкою і які знайшли підтвердження у ряді інших джерел [27, с. 28-29].

Хроніст писав, що 1359 р. у Молдавії помер воєвода Стефан, і влада захопив його молодший син Петро. Старший син Стефан звернувся по допомогу до короля Казимира III. Польське військо у складі 11 корогов 30 червня перейшло кордон і вступило «до ворожої землі». Розгромивши дрібні молдавські загони, поляки заглибилися в густу пушу. Петрове військо наперед підрізало дерева вздовж дороги і несподівано повалило їх на рицарів, більшість яких потрапила в полон. Серед полонених рицарів був і Збігнев Олесницький – дід кардинала З. Олесницького, патрона Длугоша. Казимир III викупив полонених рицарів, у тому числі Олесницького, який до кінця життя кульгав на обидві ноги, поламав в лісах Шипинської землі. Я. Длугош закінчив розповідь зауваженням, що з часом пушу було вирубано і перетворено в поля [4, т. 3, с. 277-278]. Це дає підставу вважати, що подія відбулася у межах теперішнього Кіцманського р-ну Чернівецької обл., територія якого освоювалася скоріш за все через наявність родючих ґрунтів.

Через те, що документи не засвідчують існування воєвод Стефана чи Петра в Молдавії в 1359 р., сучасні історики по-різному тлумачать описану подію. Одні пересувають дату походу на пізніший час – 1368 р. [33, с. 129-132] або навіть 1377 р. [34; 22, с. 14-15]. Інші вважають, що польський похід не міг бути спрямованим проти властивій Молдавії, яка до кінця 1359 р. перебувала під владою короля Угорщини – союзника короля Польщі [32, с. 205].

З огляду на це було висунуто гіпотезу, згідно з якою на північ від Молдавського воєводства існувала «окрема державка», що утворилася

в області, раніше приналежній до Галицько-Волинського князівства, тобто на Шипинській землі. Нею могли управляти воєвода Стефан, а потім його син Петро, згадані Длугошем [30, с. 11-12; 27, с. 30-33]. Частина істориків заперечують цю тезу, вважаючи, що Шипинська земля в 1359 р. вже перебувала під владою Польщі [31, с. 103-104; 34, с. 149]. Нещодавно було висунуто твердження, згідно з яким «окрему державку» слід шукати на південь від Шипинської землі – в районі м. Серет, тим паче, що цей пункт перебував у зв'язках з Руссю, адже належав до Галицької єпархії. Захоплення міста котримсь з молдавських воєвод (Богданом, Драгошем чи Лацком) могло стати причиною походу поляків саме на Серет [27, с. 37-40]. Проте ця цікава гіпотеза не підтверджена жодними джерелами.

Найбільш вірогідно, що головна мета походу полягала в захопленні Шипинської землі, яка могла перебувати під впливом Молдавського воєводства, але формально ще вважалася складовою Галицької Русі. Остання, згідно з польсько-угорською домовленістю 1350 р., перейшла під владу короля Польщі [32, с. 138-139]. Проте лише в 1359 р. для Казимира III склалися сприятливі зовнішньополітичні умови, щоб організувати похід на Шипинську землю і «повернути» територію, яка раніше належала Галицькому князівству.

В особах «молдавських воєводичів» (за Длугошем) можна вбачати місцевих державців з Шипинської землі. Мабуть, один з них орієнтувався на Угорщину, бо хроніст зазначив, що воєвода Петро опирався на «угорських провінціалів». Інший – Стефан – шукав допомоги у нового правителя Галицької Русі – Казимира III. Можливість урядування в Шипинській землі декількох воєвод опосередковано підтверджується фактом поширення воєводських урядів у західноукраїнських землях упродовж XIV ст. З документів 1334-1335 рр. відомі воєводи у Луцьку, Белзі, Перемишлі, Львові [14, с. 289]. Джерела середини і другої половини XIV ст. зафіксували їх у переважній більшості замків Галицької і Подільської земель [14, с. 308-309]. Беручи до уваги політичну й етно-конфесійну єдність Шипинської землі з названими територіями, можна припускати, що на ній теж утвердилася система урядування замкових воєвод. Це підтверджується знахідкою свинцевої печатки, в круговому написі якої чітко читається слово «woewod». (Її виявив С.В. Пивоваров улітку 2004 р. на городищі в с. Зелена Липа Хотинського р-ну, в культурному шарі 60-х-70-х рр. XIV ст. Знахідка зберігається у фондах Буковинського центру археологічних досліджень при ЧНУ.)

Після поразки польського війська на Шипинській землі в 1359 р. й остаточного здобуття Молдавським воєводством незалежності від Угорщини в 1364-1365 рр. воєводи Молдавії могли пошири-

ти свою владу на Шипинську землю до гирла Черемошу й Середнього Подністрів'я. Відголос цих подій передав у XVII ст. М. Келугер, інтерполятор хроніки Г. Уреке, додавши до опису створення князівства відомості про поширення молдавської державності до Дністра і Дунаю, а також «вище від Чернівців, де вона (*молдавська держава – О.М.*) сходиться з кордоном Польщі і з Черемошем» [7, с. 28]. Хоча М. Келугер міг перенести реалії свого часу на середину XIV ст., але все ж його відомості певною мірою узгоджуються з повідомленням Я. Длугоша, який розглядав Шипинську землю як воєнозону щодо Польщі територію.

Існують підстави вважати, що з приходом до влади в Польщі Людовика Угорського (1370-1382) призначений ним управитель «Руського королівства» Володислав Опольський розташував свої гарнізони в Середньому Подністрів'ї, тобто на північних рубежах Шипинської землі. Можливо, за його наказом було відбудовано замок поблизу с. Зелена Липа нинішнього Хотинського р-ну. Знахідки празьких грошів Яна і Карла Люксембурзьких, модерних предметів озброєння, у тому числі десятків «болтів» від арбалетних стріл, панцирних пластин та згаданої печатки з круговим написом «woewod» свідчать про перебування в цій фортеці, умовно кажучи, Володиславової, а не молдавської залоги [21, с. 214]. Не виключено, що й долина Пруту в межах Шипинської землі опинилася під його владою, адже укріплення Цецинського замку було реконструйовано за тією ж схемою, що й Зеленолипського. Під час розкопок на Цецині знайдено аналогічні предмети озброєння [24, с. 97-99].

Восени 1374 р. Володислав Опольський здійснив похід у Молдавію і посадив на князівський трон угорського ставленика Юрія, який, однак, по трьох роках правління був змушений тікати із сім'єю до Львова [27, с. 46-47]. Його втечу могли спричинити заворушення, які мали антиугорське й антикатолицьке спрямування. Мабуть, вони не випадково співпали з нападами литовських військ на Польщу й Галичину. За деякими відомостями, литовці вторглися й у Молдавію [27, с. 51-52]. Не виключено, що саме завдяки цьому воєводою краю став Петро Мушат, який молоді роки провів у Великому князівстві Литовському, де пошлюбив доньку чи близьку родичку князя Ягайла. Можливо, саме останній допоміг Петру Мушату здобути владу в Молдавії близько 1378 р. [18, с. 35].

Після того, як навесні і влітку 1387 р. польське військо прогнало з Галицької землі угорців, воєвода Петро Мушат та його бояри, можливо, побоюючись наступу поляків на Шипинську й Молдавську землі, 26 вересня того самого року склали васальну присягу королю Владиславу II і королеві Ядвізі [5, с. 599-600]. Фактично у рамках феодаль-

ного права оформився союз двох держав, які зобов'язалися надавати одна одній допомогу.

Присяжна грамота не торкалася меж Молдавії, тому помилковим є твердження, ніби король «чітко обумовив кордони його (*Петрорового* – *О.М.*) князівства по р. Колачин на півночі і по Дністру на сході» [20, с. 23-24]. І все ж про приналежність Шипинської землі до цього князівства може свідчити той факт, що на початку 1388 р. Владислав II, позичивши у Петра Мушата «4 тисячі рублів фряжського срібла», зобов'язався повернути їх упродовж трьох років або ж віддати воєводі, його брату Роману та їхнім нащадкам в заставу Галич з волостю і, як слушно вважають деякі історики, Покуття з правом утримувати ці території доти, поки король не сплатить увесь борг [5, с. 603-605; 20, с. 27; 11, с. 225]. Отже, як предмет можливої застави розглядалися землі, сусідні з Шипинською землею, яка, відповідно, повинна була перебувати за межами володінь польського короля.

Наприкінці правління Петра Мушата Молдавія оволоділа також фортецею Монкастро або Маурокастро (Четатя Албе, Білгород) на березі Дністровського лиману. Деякі історики вважають, що це місто з областю «раніше захопила Литва», а до складу Молдавії воно перейшло «в якості феоду» [16, с. 240-241].

Ситуація змінилася після смерті Петра Мушата на початку 1392 р. Молдавський престол зайняв його брат Роман, який спочатку продовжував зовнішньополітичну лінію попередника й 5 січня 1393 р. видав письмову обіцянку вірно служити польському королю і королеві [5, с. 607-608]. Він титулував себе як «милістю Божою господар Іо Роман Воєвода, єдиний великий володар над Молдавією від гір і до моря» [16, с. 241]. Проте вже восени 1393 р. він підтримав подільського князя Федора Коріятовича проти великого князя литовського Вітовта. Можливо, на початку 1394 р. Роман Мушат вторгнувся на Покуття й захопив Снятин і Коломию [28, с. 68-69]. Литовці за допомогою поляків здобули Поділля, після чого князь Федір утік в Угорщину, а його подільські прибічники відступили з воєводою Романом за Дністер.

За наказом Владислава II у Молдавію вторгнувся литовський князь Свидригайло і полонив воєводу Романа [5, с. 617-618]. Поляки, мабуть, зайняли замки Цецин і Хмелів на Шипинській землі. Владислав II надав престол Молдавії своєму ставленику Стефану, який прийняв усі попередні умови, висунуті королем. Наприкінці 1394 р. посланці Стефана обіцяли йому, що воєвода складе васальну клятву і не згадуватиме «про Покуття», а «про Цецин і про Хмелів» домовлятиметься під час особистої зустрічі з королем [5, с. 609-610]. Отже, Владислав II поставив питання твердо: Стефан збереже владу

над Шипинською землею, якщо відмовиться від претензій на Покуття.

6 січня 1395 р. королівські посланці прийняли в Сучаві присягу від Стефана I та його бояр. Зобов'язання молдавської сторони були сформульовані цілком конкретно і в максимальному обсязі. Присяжна грамота містила детальний перелік ворогів Польщі, проти яких господар і бояри повинні були надавати військову допомогу. Серед них згадувалися також німці і хрестоносці, власне, Німеччина і Німецький орден в Пруссії [5, с. 612-613]. Очевидно, ці зобов'язання перед Польщею були однією з умов виведення польського війська з Шипинської землі та повернення її під владу воєводи.

Справді, наступними роками ця територія перебувала у складі Молдавського князівства. Так, 3 січня 1397 р. воєвода Стефан видав охоронну грамоту новому державцю Поділля Спитку з Мельштина з дозволом їздити до Сучави. Другим у списку бояр-гарантів названо Степана з Хотина (Stephanus de Chotin). Мабуть, це не випадковість, адже першим замком на шляху з Кам'янця до Сучави був Хотин і далі шлях проходив через хотинську частину Шипинської землі. Спиткові гарантувалася безпека також з боку «людей світлого князя Федора, які перебувають у нашій землі» [5, с. 616], тобто подільських прибічників Федора Коріятовича. Їхнє перебування в князівстві, зокрема на Шипинській землі, свідчило про те, що Стефан I не був лише польською маріонеткою [27, с. 62].

Таким чином, упродовж другої половини XIV ст. у Молдавії утворилася й утвердилася власна державність у формі князівства, до складу якого ввійшли також руські етнічні території – волості Шипинської землі. Хоча сусідні держави неодноразово втручалися у його внутрішні справи, проте принаймні із 70-х рр. XIV ст. вони не оспорювали саме право на існування самостійної Молдавської держави. Формальний васалітет стосовно Польського королівства насправді був формою військово-політичного союзу з низкою взаємних зобов'язань, який на певний час забезпечив Молдавії сприятливі зовнішньополітичні умови для подальшого зміцнення її державних структур та господарського піднесення.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Болеслав-Юрий II, князь всей Малой Руси: Сборник материалов и исследований. СПб.: Имп. Академия наук, 1907. IV. - 335 с., 10 табл.
2. Славяно-молдавская летопись 1359-1504 гг. // Славяно-молдавские летописи XV-XVI вв. М.: Наука, 1976. С. 55-59.

3. Супрасльська летопись // ПСРЛ. Т. 35: Летописи белорусско-литовские. М.: Наука, 1980. С. 36-67.
4. *Długossii J. Historiae Polonicae libri XII / Cura A. Przewdziecki. – Cracoviae: Czas, 1874. Т. III. – 711 s.; 1877. Т. IV. – 733 p.; 1878. Т. V. – 702 s.*
5. Documentele moldovenește înainte de Ștefan cel Mare / Publ. de M. Costăchescu. Iași: Viața Românească, 1932. Vol. 2. XXV. - 956 p.
6. Documente privind istoria României: Veacul XI, XII și XIII. C. Transilvania. București: Editura Academiei PRP, 1951. LV. - 428 p.
7. *Ureche G. Letopisețul Țării Moldovei (...) de la Dragoș-vodă pînă la Aron-vodă // Ureche G., Costin M., Neculce I. Letopisețul Țării Moldovei...: Cronici / Îngr. textelor, glosar și indici de T. Celac / Grigore Ureche. Chișinău.: Hyperion, 1990. P. 23-118.*
8. Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen / Von F. Zimmermann und C. Werner. Hermannstadt: F. Michaelis, 1892. Bd. 1: 1191 bis 1342. XXX. - 620 S.
9. *Бергер Е.Е. «Черная смерть» / Е.Е. Бергер // Средние века. Вып. 65. М., 2004. С. 335-339.*
10. *Білецька О.В. Поділля у другій половині XIV – першій половині XV ст.: політичний та соціально-економічний аспекти: Автореф. дис. канд. іст. наук. / Ольга Білецька. Одеса, 2004. – 20 с.*
11. *Боднарюк Б., Масан О. Шипинська земля в міжнародних договорах кінця XIV - першої половини XV ст. / Богдан Боднарюк, Олександр Масан // Питання історії України: Збірник наук. статей. Чернівці, 2000. Т. 4. С. 221-237.*
12. *Бродель Ф. Средиземное море и средиземноморский мир в эпоху Филиппа II: В 3-х ч. Ч. I: Роль среды / Фернан Бродель / Пер. с фр. М.: Языки слав. культуры, 2002. – 496 с.*
13. *Грушевський М. Історія України-Руси: В 11 т. 12 кн. / Редкол.: П.С. Сохань (голова) та ін. / Михайло Грушевський. К.: Наук. думка, 1992. Т. 2. – 640 с.*
14. *Грушевський М. Історія України-Руси: В 11 т, 12 кн. / Редкол.: П.С. Сохань (голова) та ін. / Михайло Грушевський. К.: Наук. думка, 1994. Т. 5. – 704 с.*
15. *Жуковський А. Історія Буковини // Буковина - її минуле і сучасне / Під ред. Д. Квітковського, Т. Бриндзана, А. Жуковського / Аркадій Жуковський. Париж-Філадельфія-Детройт: Зелена Буковина, 1956. С. 63-420.*
16. *История Румынии / И. Болован, И.-А. Поп (координаторы) и др. / Пер. с рум. М.: Весь мир, 2005. – 680 с.*
17. *Кордуба М. Молдавсько-польська границя на Покутю до смерті Стефана Великого / Мирон Кордуба // Науковий збірник, присвячений професорови Михайлови Грушевському. Львів, 1906. С. 158-184.*
18. *Масан О.М. Буковина як об'єкт міжнародних відносин з давніх часів до 1774 р. / Олександр Масан // Буковина в контексті європейських міжнародних відносин (з давніх часів до середини ХХ ст.) / В.М. Ботушанський, С.М. Гакман, Ю.І. Макар та ін. За заг. ред. В.М. Ботушанського. Чернівці: Рута, 2005. С. 9-168.*

19. *Новосівський І.М.* Буковина в міжнародних договорах // Буковина – її минуле і сучасне / Під ред. Д. Квітковського, Т. Бриндзана, А. Жуковського / Іван Новосівський. Париж-Філадельфія-Детройт: Зелена Буковина, 1956. С. 849-869.

20. *Параска П.Ф.* К вопросу о молдавско-польских отношениях конца XIV – первой трети XV в. (О займе 1388 г.) / Павел Параска // Известия АН Молдавской ССР. Серия общественных наук. 1981. № 3. С. 21-31.

21. *Пивоваров С.В.* Середньовічне озброєння з городища XIV ст. в Зеленій Липі / Сергій Пивоваров // Археологічні студії. К.-Чернівці, 2003. Вип. 2. С. 204-215.

22. *Сперальский З.* Молдавские авантюры / Здислав Сперальский / Пер. с польск. и примеч. Н. Малютиной-Конколь. Бэлць: б.и., 2001. – 192 с.

23. *Тимощук Б.О.* Шипинська земля за археологічними даними / Борис Тимощук // Минуле і сучасне Північної Буковини. К., 1973. Вип. 2. С. 21-26.

24. *Тимощук Б.О.* Давньоруська Буковина (X – перша половина XIV ст.) / Борис Тимощук. К.: Наук. думка, 1982. – 206 с.

25. *Шабульдо Ф.М.* Земли Юго-Западной Руси в составе Великого княжества Литовского / Феликс Шабульдо. К.: Наук. думка, 1987. – 184 с.

26. *Шийчук А.* До питання південних кордонів Галицької Русі за матеріалами візантійської історіографії XII ст. // Питання історії України: Збір. наук. статей. Чернівці, 2004. Т. 7. С. 7-25.

27. *Czamańska I.* Mołdawia i Wołoszczyzna wobec Polski, Węgier i Turcji w XIV i XV wieku / Iona Czamańska. Poznań: Państw. Wyd-wo Naukowe, 1996. – 369 s.

28. *Działania militarne w Polsce południowo-wschodniej / Red. nauk. W. Wrólewski.* Warszawa: Comandor, 2000. – 595 s.

29. *Kaindl R.F.* Geschichte der Bukowina.2., vollständig umgearb. Aufl. / Raimund F. Kaindl. Czernowitz: H. Pardini, 1903. 2. Abschnitt. IV. 116 S.

30. *Nistor J.J.* Die moldauischen Ansprüche auf Pokutien / Jon Jancu Nistor. Wien: Hölder, 1910. – 182 S.

31. *Panaitescu P.P.* Din istoria luptei pentru independența Moldovei în veacul al XIV-lea / P.P. Panaitescu // Studii: Revista de istorie. București, 1956. A. 9. N 4. P. 91-108.

32. *Pasziewicz H.* Polityka ruska Kazimierza Wielkiego / Henryk Pasziewicz. Kraków: Tow-wo Nauk. «Societas Vistulana», 2002. – 285 s.

33. *Sperka J.* Jeszcze raz w kwestii datowania wyprawy mołdawskiej Kazimierza Wielkiego / Jerzy Sperka // Studia Historyczne. Warszawa, 1991. R. 34. Z. 1. S. 125-132.

34. *Spieralski Z.* W sprawie rzekomej wyprawy Kazimierza Wielkiego do Mołdawii / Zdzisław Spieralski // Przegląd Historyczny. Warszawa, 1961. T. 52. S. 147-152.

Богдан БОДНАРЮК,
Станіслав ХІЛЬЧЕВСЬКИЙ

ДИНАМІКА СІЛЬСЬКОГО РОЗСЕЛЕННЯ НА ТЕРЕНІ МОЛДАВІЇ У ПЕРІОД ПІЗЬНОГО СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ (ЗАГАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ)

Приступаючи до ретроспективного аналізу динаміки сільського розселення в межах Молдавії у добу пізнього Середньовіччя (до якої входили й землі Буковини), доречно коротко зупинитись на визначенні (вибірково) древності сіл та селищ окресленого регіону. В узагальнено-ілюстративному плані відповідну таблицю склав свого часу відомий радянський дослідник Л. Полевой [3, с. 132]. Його статичні дані дозволяють прослідкувати ряд тенденцій, пов'язаних з хронологічним визначенням та порівняльним узгодженням даних молдавсько-слов'янських середньовічних писемних джерел (грамот, літописів, хронік, дарчих листів) і археологічних. Слід також зазначити, що дослідник використав матеріали, пов'язані з виникненням і трансформацією місцевих топонімів в усіх фазах розвитку – первісному, перехідному й повному.

Згідно тверджень Л. Полевого [3, с. 135], Б. Урланіса [6, с. 115-116] та Г. Федорова [8, с. 72], у сільському розселенні Молдавії XIV-XV ст. можна чітко виділити дві групи населених пунктів, назви котрих згадуються в джерелах. В одну з них входять села з повними топонімами, тобто давні й постійно заселені місця, назви яких вже встигли сформуватися. Це – відносно стабільна частина розселення. Друга група містить селища (спустошені місця заселення) й пустоші, що відводились під заселення. У першій половині XV ст. динамічна, тобто та, котра перебувала в русі, частина розселення складала біля 48% усіх згаданих у тогочасних джерелах пунктів заселення. До цієї епохи належить найбільша кількість перших згадок селищ (16%), які відводились для заснування сіл й котрі входили у динамічну частину місць заселення. Решту – 31,7% складали села з первісними та перехідними топонімами.

У другій половині XV ст. картина розселення суттєво змінюється. Доля (частка) динамічної частини розселення різко падає, майже у три рази, до 17,2%. Значне домінування кількості місць заселення,

вперше вказаних у документах першої половини XV ст., слід віднести переважно за рахунок саме динамічної частини розселення. У процесі феодалізації вшир з господарського домену лише до середини XV ст. масово жалувались (надавались) під заселення численні пустоші й селища. В період 1391-1450 рр. нове закріплення господарями Молдавії феодалної власності на місця заселення охопило 455 пунктів (50,5 %), з котрих: 82 пустоші, 29 селищ, 71 село з первісними топонімами, 47 сіл з перехідними топонімами й 226 сіл з повними [18, с. 27]. З 1451 по 1500 р. лише 56 пунктів (9,3 %) заселення були дарованими володіннями (9 пустошів, 2 селища, 8 сіл з первісними топонімами, 3 села з перехідними топонімами, 34 села з повними топонімами), а решта – біля 585 (90,7 %) – підтверджені спадкоємцям або придбані від попередніх власників старі села. У даному процесі населені пункти Буковини займали на кінець XV ст. близько 12 % від загальної кількості [18, с. 28].

Також важливо відзначити, що у другій половині XV ст. завершується процес феодалізації Дністровсько-Карпатського регіону вшир. Вичерпуються земельні резерви домену молдавських господарів, общинних та інших вільних, с точки зору сількогосподарського використання, земель, внаслідок чого припинились масові дарування сіл світським землевласникам. На цей же період припадає завершення докорінних демографічних змін на селі, уповільнюється процес активного сільського розселення у Молдавії (й зокрема на терені Буковини), котрий співпав з етапом завершення становлення феодалної системи землеволодіння у країні [10, с. 45]. За даними джерел, на середину XV ст. в Молдавському князівстві нараховувалось біля 1600 сіл (це близько 32 000 родин), з них біля 350 сіл розташовувались у Буковинському краї. На 1591 р., для якого існують перші документальні статистичні дані, сільське населення Молдавії нараховувало 38 000 сімей (родин), з них біля 8,5 % припадало на Буковину [17, с. 52].

З іншого боку, особливості динаміки сільського розселення у XIV – середині XV ст. в Дністровсько-Карпатському регіоні (з урахуванням археологічних даних) пов'язані з падінням чисельності заселеності у XII – першій половині XIII ст. через рух кочовиків, а з середини XIV ст., з появою на європейській арені Молдавського феодалного князівства, інтенсивність розселення збільшується.

Грунтуючись на підрахунках вже згаданого Л. Полевого [3, с. 133-134], можна зробити висновок, що за сторічний період (середина XIV – середина XV ст.) темп приросту кількості сіл склав 95 %, а темп зростання – 195 %, тобто зріс майже удвічі. Динаміка розселення у Молдавії XIV ст. в цілому, не дивлячись на коливання приросту, характеризується збільшенням темпів росту за законами арифметичної

прогресії з різницею, котра дорівнює двом. Дана тенденція була властива й для Буковинських земель протягом XIV-XV ст., оскільки вони теж зазнали етно-демографічних змін внаслідок процесу переселення [15, с. 69].

Переселення слов'ян у Дністровсько-Карпатський регіон відбувалось з півночі, з Галицького Прикарпаття. Після монгольського нашествия середини XIII ст., як вважають В. Пашуто [4, с. 106] і Б. Греков [1, с. 85; 2, с. 57-58], чисельність населення Галицької землі навіть збільшилася через те, що туди стікались люди з інших розорених слов'янських земель. Вони селились у північній частині Дністровсько-Карпатських земель, котрі до середини XIV ст. входили до складу Галицького князівства. Археологічні дані свідчать про появу багатьох поселень Північної Буковини у післямонгольський період. Османські завоювання XIV ст. на Балканах викликали також еміграцію болгар та сербів у землі на північ від Дунаю, зокрема в Молдавію [13, с. 47]. Колонізаційний рух спочатку був спрямований у Східне Прикарпаття, де у другій половині XIII – на початку XIV ст. існувала «нічийна» важкодоступна гірська та передгірська лісова смуга за межами володінь сусідніх держав – Угорщини, Польщі, Литви та Золотої Орди.

Міжкордонна смуга була продовженням такої ж «нічийної» землі в Північних Карпатах за межами прикордонних засічних ліній (*ultra indagines*), які відділяли у XI - XIV ст. Угорщину від Польщі й Галицької Русі. Ця територія притягувала залежне населення, котре тікало від феодалних, релігійних та інших переслідувань [5, с. 94]. Саме воно сприяло активізації етно-демографічних процесів на даній території. Загалом, динаміка сільського розселення у Молдавському князівстві в XIV-XV ст. у підсумку призвела до виникнення низки середньовічних міст. Посилення густоти сільського розселення та щільності населення, розвиток сільськогосподарського виробництва й поглиблення суспільного розподілу праці, нарешті розвиток торгівлі, стали економічними передумовами формування міських ремісничо-торгівельних пунктів [3, с. 139].

Розглянемо для прикладу ряд міст Буковини (згідно з історичними даними), де у подальшому почало досить швидко концентруватись і зростали місцеве населення на тлі поступової загальної урбанізації.

Сірет. Місто було закладене на одноімennій річці, від якої отримало свою назву. Селище, котре утворилось на середину XIII ст., у другій половині XIV ст. починає переростати у місто, – тобто набуває рис міського ремісничо-торгівельного центру, де помітне місце займає продукція, вироблена німецькими та вірменськими колоністами (підтверджується археологічними даними). Вірменська

парафія Сірету названа у кондаці католикоса Теодороса II від 1390 р. В 1370 р. місто стало єпископським (*civitas*). Наприкінці XIV ст. встановлюються тісні торгівельні зв'язки зі Львовом, де згадуються сіретські купці Йоган Цимерман, Генріх Шонебек, Якоб Зомерштейн та ін. Торгівля сіретських купців приносила значні митні й ринкові збори державній скарбниці, котрі у 1384 р. воєвода Петро Мушат передав на користь місцевого домініканського монастиря. У торговому привілеї, що був дарований господарем Олександром львівським купцям в 1408 р. Сірет згадується як один з головних торгових пунктів на шляху між Сучавою та Львовом [11, с. 65].

У 60-ті – 70-ті рр. XIV ст. Сірет вже стає значним економічним, а також адміністративним, культурним та церковним центром. Тут був господарський двір і за часів господаря Лацко головна його резиденція, звідки у 1370-1371 рр. здійснювалось дипломатичне листування молдавського правителя з папою Урбаном V. В Сіреті мешкала й мати господарів Петра і Романа, ревня католичка Маргарита Мушата. Вона збудувала у місті домініканський монастир та нову католицьку церкву. Разом з францисканським монастирем, що вже існував, та іншими храмами (у тому числі й православними) вони склали католицький єпископський центр Молдавії. Наприкінці XIV ст. місто отримало самоврядування [11, с. 66].

Байя. Це поселення, розташоване на р. Молдова, формувалось як місто протягом XIV ст. З другої половини сторіччя починає розвиватись міське виробництво, удосконалюються техніка і технологія обробки деревини, здобичі й обробки заліза та кольорових металів. У 80-ті рр. XIV ст. в місті з'являються перші колоністи – німці, греки, вірмени, поляки і угорці з країн Центральної Європи, Польщі й Трансільванії. Формується також місцевий ринок, де входять у обіг молдавські монети господаря Петра Мушата (1374-1392) й угорських королів – Людовика I (1342-1382) і Марії (1383-1385). Міське купецтво встановлює зв'язки зі Львовом, Трансільванією й Валахією. На початку XV ст. у місті з'являються кам'яні будівлі нового католицького храму і монастиря, засновується католицька єпископія. Проте більшість мешканців, як відзначає Ватиканський акт 1413 р., складають «схизматики» тобто православні. За часів господаря Олександра (1400-1432) в місті формується ринок («тирг») [14, с. 115].

Сучава. Як феодалне місто дане поселення почало формуватись ще наприкінці XIII ст. Населення спеціалізувалось на господарському виробництві. У другій половині XIV ст. територія (площа) міста складала 20 га. З кінця століття біля міста починає розвиватись видобуток заліза, формується місцевий ринок; у обігу – молдавська монета Петра Мушата і його наступника Стефана. Значний відсоток населення

(біля 30 %) на початок XV ст. склали слов'яни (русини). Протягом 80-х – 90-х рр. XIV ст. тут зводиться резиденція («куртя») молдавських господарів (два замки й палац). За Петра I Мушата Сучава стає столицею Молдавії. Перша писемна згадка про місто датується 1388 р. Якщо наприкінці XIV ст. в Сучаві мешкало близько 2000 жителів, у середині XV ст. їх кількість збільшується до 5000, а площа міста дорівнює вже 65 га. В XV-XVI ст. Сучава стала одним з найбільших культурних, економічних і військово-політичних центрів країни [14, с. 118].

Роман. Дане місто виникло на лівому високому березі р. Молдова біля броду, який був складовою частиною однієї з головних трас «молдавського» торгового шляху, що йшов від Сучави та Байї до Львова і придунайських міст (з відгалуженням на Яси та Пятру). Перші документальні джерела згадують про Роман як місто в останній чверті XIV ст. На його території до 1392 р. була зведена деревоземляна фортеця (фіксується за актом господаря). Основний оборонно-фортечний вал Перебиківського городища XIII-XIV ст. на правому березі Дністра (поблизу Хотина) має спільні (типові) риси з укріпленнями Романа. Вчені зробили висновок, що романська фортеця була зведена в традиціях давньоруської оборонної архітектури буковинськими майстрами. Населення Романа складалося з молдаван, слов'ян та німців. На кінець XIV ст. населення міста сягало приблизно 800 чол. В документах першої половини XV ст. Роман згадується як «Нижній торг» («Тиргул де жос»). Наприкінці XIV ст. кількість мешканців зросла до 2000. Міське самоврядування – шолтузи, войти, пригарі, у Романі (за даними джерел) сформувалось лише на початок XVII ст. [14, с.131].

Бакеу. Це місто виникло біля впадіння р. Бистриця у Сірет на початку XV ст. Досить швидко воно стало важливим вузловим пунктом комунікаційних шляхів на Трансільванію, Валахію, у придунайські міста. Судячи з господарської грамоти від 1408 р. Бакеу перетворився на значний торгівельний центр, де львівському купецтву було дозволено безмитно закуповувати велику рогату худобу та овець. Через місто проходила також прикордонна митниця, котрій підпорядковувались інші два митні пункти на Брашовській дорозі по р. Тазлеу. З середини XV ст. Бакеу набуває функцій адміністративного та політичного характеру. Двір господаря Молдавії було збудовано наприкінці XV ст. й вперше згадано в акті 1491 р. У 90-х рр. XVI ст. місто одержало право самоврядування: войти і пиргарі Бакеу вперше названі в документі 1621 р. Населення складалось зі слов'ян та молдаван [16, с. 39].

Пятра. Це містечко виникло біля р. Бистриця. На пагорбі Битка Доамней (територія міста) археологами було відкрито феодальне деревоземляне укріплення кінця XII – початку XIII ст., знайдені монети

угорського короля Бели III (1172-1196), що свідчить про торговельні зв'язки міста із сусідніми країнами. Слід також відзначити, що місто виросло поблизу великої феодальної резиденції, на землях крупного молдавського боярина і магната Крачуна Белческула (згідно грамоті 1414 р.); крім того, назва міста згадується в «Списку міст руських» (90-ті рр. XIV ст.) під назвою «Корочюнов камень». Пятра остаточно перетворюється на місто протягом першої половини XV ст., коли виник тирг і було завершено будівництво Бистрицького монастиря [9, с. 153].

Хотин. Заснований слов'янами Хотин – древнє місто і фортеця Галицько-Волинської Русі. Як відомо, воно увійшло до Молдавського князівства невдовзі після свого виникнення. Від самого початку Хотин розташовувався біля броду й перевозу через Дністер, на дорозі з Кам'янець-Подільського на Дорохой та Сучаву. Як митний пункт місто згадується у привілеї 1408 р. молдавського господаря львівським купцям. [3, с. 140].

Шипинці. Зараз це село з тією самою назвою на березі р. Совиця, поблизу Чернівців. Археологічні розкопки, які проводилися українськими вченими у минулому столітті на території Шипинців, показують, що це слов'янське поселення, яке існувало з середини XIII ст., у XIV-XV ст. стало великим торгівельно-ремісничим поселенням на торговому шляху зі Львова до Молдавії. Наприкінці XIV – першій половині XV ст. містечко Шипинці було адміністративним центром «Шипинської землі», до котрої входили Хотинська, Цецинська й Хмелевська волості. З середини XV ст. дана відособлена політико-адміністративна одиниця Молдавського князівства втратила своє значення у зв'язку із переміщенням економічного центру області до Чернівців [3, с. 141].

Хмелев. Уперше він згадується в «Списку міст руських» у 90-х рр. XIV ст. як «Містечко на Черемоші». В офіційних молдавських документах першої половини XV ст. Хмелев фігурує як фортеця, замок («castra»). Це деревоземляне і досить потужне укріплення розташовувалось на підвищенні у долині р. Черемош, на території сучасного с. Карапчів. Хмелев у першій половині XV ст. був центром управління волостю, а також її організуючим економічним осередком. Однак він завжди знаходився осторонь від головних торгівельних шляхів поблизу кордону з Польщею, у постійній військовій небезпеці, й тому так і не почав відігравати суттєвої ролі у господарському житті своєї аграрної волості, зберігаючи переважно лише військово-оборонну функцію [12, с. 85].

Чернівці. Селище Чернівці у XIV-XV ст. знаходилось на правому березі р. Прут. Воно виникло після зруйнування в XIII ст. першопочат-

кового давньоруського укріплення на лівому березі річки, на території сучасного с. Ленківці. Розвитку нового поселення сприяла близькість фортеці на пагорбі Цецино, де протягом XI-XIII ст. існувало деревоземляне укріплення, а в XIV-XV ст. – кам'яний замок, котрий став адміністративним центром спочатку «Цецинської волості» (на 1433 р.), а надалі – т. зв. Цецинської держави (біля 1435 р.), колишньої «Шипинської землі». Вперше Чернівці як торговий, митний та перевозний пункт на Великому молдавському міжнародному шляху згадується у привілеї львівським купцям від 1408 р.

Сприятливе розташування біля броду через р. Прут поруч з важливим оборонним і політико-адміністративним центром Молдавського князівства – фортецею Цецин, близькість торгового шляху, перемістили сюди економічний центр області, перетворили Чернівці на ремісничо-торгівельне поселення, у подальшому – в місто, з притаманними йому не лише господарськими, але й військово-адміністративними та іншими функціями. Фортеця й ремісничо-торгівельне поселення згодом утворили місто. Вже як місто Чернівці фігурують у молдавській грамоті 1490 р. [3, с. 152].

Дорохой. Вперше він згаданий як митний пункт на шляху із Сучави на Кам'янець-Подільський, через Хотин, у відмому привілеї львівським купцям 1408 р. Під 1459 р. у молдавських документах Дорохой фігурує як місто. В другій половині XV ст. він стає адміністративним і торговим центром Молдавії [12, с. 86].

Ботошани. Поселення розташовувалось у верхів'ях р. Сітна. Перша документальна звітка про Ботошани відноситься до 1390 р. й свідчить, що на той час містечко відіграло роль торговельно-ремісничого центру. Воно згадується серед числі вірменських колоній-парафій кондака католика Теодороса II, і потім – у 1410 р. й 1457-1460 рр. в кондаках Яковбоса і Аристакеса. У 1439 р. Ботошани були розорені татарами [12, с. 88].

В контексті висвітлення етно-демографічних аспектів розвитку середньовічних міст Молдавського князівства зазначимо, що чисельність місцевого населення у XIV-XV ст. можна визначити лише дуже приблизно через брак відповідних (і достовірних) даних. Розрахунок загальної кількості мешканців міст Пруто-Дністровського регіону та її зміни побудований на умовному дорівнюванні відомих тогочасних містечок і міст до міських поселень (Сучава, Роман, Чернівці, Хотин), заселеність котрих встановлювалась та визначалась дослідниками непрямым шляхом: за розмірами міських площин, можливій щільності населення, через порівняльно-історичні паралелі. Наприклад, Л. Полевой за містечко приймає населений пункт з числом мешканців (людністю) менше 500, у середньому 200-300 чоловік.

Чисельність населення малих міст за його розрахунками – від 600 до 800 чоловік, середніх – від 1000 до 1500 і крупних – понад 2000 жителів [3, с. 155]. Такі самі базові цифри (з дрібними розходженнями) пропонує і Б. Урланіс [7, с. 119].

Грунтуючись на даних цих дослідників, можна констатувати, що на долю Буковинських земель у першій половині XV ст. припадає біля 14 % загальної кількості міського населення регіону. З другої половини XV ст. слов'янське населення Буковини безперервно поповнюється новими переселенцями з Галичини та Поділля. В містечках краю продовжують активно селитися угорці і німці, вірмени та євреї (з XVI ст.). Цікавими є й дані стосовно динаміки процесу розселення в Дністровсько-Карпатських землях у середині XIV – першій половині XV ст. Необхідно лише додати, що в русинських селах Буковини середня людність була вищою, змінюючись протягом означеного періоду від 110 до 130 мешканців; для порівняння – динаміка неслов'янських поселень дорівнювала 70-80 мешканцям за 100 років.

Певне уявлення відносно людності поселень XIV-XV ст. у Північній Буковині можна скласти й за протяжністю їх площин. Наприклад, села Рипужинці й Кучурів мали довжину 450-600 м, що при можливій ширині приблизно 100-150 м, складало 5-7 га, а кількість господарських садиб – 25-30 (це дорівнювало саме 110-130 мешканцям) [3, с. 160].

Викладений у статті історико-демографічний матеріал необхідно підкреслити, що етноси Пруто-Дністровського регіону, й зокрема Буковинських земель, протягом доби Середньовіччя зазнали досить суттєвих міграційних і кількісно-складових змін, що упродовж XVIII – XIX ст. призвели до формування нової етно-демографічної мапи даної території, з новими національно визначеними (сформованими) групами, новою чисельністю, густиною та щільністю населення.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Греков Б.Д. Древнейшие судьбы Западной Украины // Новый мир, 1939. № 10-11.
2. Греков Б.Д. Древнейшие судьбы славянства в Прикарпатских областях // Вестник АН СССР, 1940. № 10-12.
3. Полевой Л.Л. Очерки исторической географии Молдавии XIII – XV вв. Кишинёв, 1979.
4. Пауто В.Г. Очерки истории Галицко-Волынской Руси. М., 1950.
5. Ставровський О. Словацько-польсько-українське прикордоння до XVIII століття. Братіслава–Пряшев, 1967.

5. Урланис Б.Ц. Общая теория статистики. М., 1973.
7. Урланис Б.Ц. Рост населения в Европе. Опыт исчисления. М., 1941.
8. Фёдоров Г.Б. Население юго-запада СССР в I – начале II тысячелетия н.э. // Советская этнография, 1961. № 5.
9. Constantinescu-Neamțu M. Depresiunea Cracăului și a Bisriței din punct de vedere antropogeografic. Piatra-Neamț, 1940.
10. Giurescu C.C. Țîrguri sau orașe și cetăți moldovene din secolul al X-lea pînă la mijlocul secolului al XII-lea. București, 1967.
11. Giurescu D.C. Țara Românească în secolele XIV și XV. București, 1973.
12. Matei M.D. Studii de istorie orășenească medievală (Moldova, sec. XIV-XVI). Suceava, 1970.
13. Nistor I. Istoria Bucovinei. București, 1961.
14. Nistor I. Ronăni și Rutenii în Bucovina. Studiu istoric și statistic. București, 1915.
15. Panaitescu P.P. Община țărănească în Țara Românească și Moldova. Orînduirea feudală. București, 1964.
16. Porumbescu I. Ceva despre trecutul și prezentul Bucovinei. Cernăuți, 1889.
17. Roman L. Locuitorii Bucovinei // Revista istorică, 1995. № 9.
18. Trebici V. Bucovina. Istorie și demografie // Septentrion, 1990. № 1.

Подписка 2010

На международный исторический журнал

Русин

объявлена подписка в Республике Молдова

Подписной индекс - 31808

Журнал выходит четыре раза в год

Подписаться на журнал можно в любом отделении связи

**Отдельные номера журнала можно приобрести
в Общественной ассоциации «Русь»
(тел. для справок 28-75-59)**

Марина ВОЛОЩУК

ВАЛАСЬКО-ПОЛЬСЬКЕ ЗБРОЙНЕ ПРОТИСТОЯННЯ ЗА МОЛДОВУ В КІНЦІ XV СТ.

Як відомо, з початком бойових дій, у війну проти Туреччини вступили Міхай Хоробрий (1597–1601 рр.) і семиградський князь Сигізмунд Баторій (1588–1598 рр., син Криштофа Баторі). Захоплення польськими військами Молдавії і посилення там позицій Єремії Мовіле (1606–1607 рр.) погіршили становище антитурецької коаліції. Молдавія, розташована між Україною і Трансильванією, опинилась у складній ситуації. Польський уряд і молдавський господар перешкоджали переходу українських козаків через Молдавію. Однак останні це не зупинило, вони продовжували споряджати нові загони, які під керівництвом того ж Михая Хороброго вели антитурецьку боротьбу. Католицький архієпископ зі Львова з роздратованістю повідомляв про це: «... недолуга Русь тримає сторону Михая». Відомо, що 7 березня 1595 р. Міхай надіслав офіційного листа до запорожців із запрошенням об'єднатися з його військом для спільної боротьби проти турків. «Якщо ж твоя милість, - звертався він до запорозького гетьмана, — не схочеш виконати моє прохання, викладене у листі, тоді прошу ... не забороняти прийти до мене тим, хто виявив би бажання прийти в мою країну» [4, с. 71].

Польський король Ян Замойський (1542–1605 рр.) скористався тим, що Міхай з головними силами залишив Молдавію і був зайнятий в інших областях: у вересні 1600 р. на чолі значних сил він знов увійшов в Молдавію та Валахію. У с. Букова, неподалік Плоєшть, війська валаського господаря були розбиті, і Молдавія знову потрапила під владу ставленника Польщі Є.Мовіле[15, с. 32].

1 червня 1595 р. Міхня писав з Відня, де, зі своєю великою армією, зібраною проти Михая, чекав на перехід через Дунай з Туреччини, до свого сина та матері, котрі перебували у Венеції, щоб вони прибули ближче до Рагузи та мовчали про написане в листі. Зрештою, подальші військові дії обернулися проти Міхні. У секретній інструкції від англійського консула зі Стамбула повідомлялось, що турецький султан Мурад III (1574–1595) збирається захопити Валахію, а згодом і Трансильванію з Молдавією. Натомість Міхня не припиняв писати хвалькуваті листи про наявність партизанів у країні [2, с. 62].

У турецькій столиці знали, що 23 березня Михайл Вітязул вирушив з Валахії у супроводі добре озброєного війська проти Єремії та сина Міхні, котрі так само з військом перебували у Молдові. Разом з тим необхідно відзначити, що у польському війську, яке допомагало Єремії розбити Штефана VIII Резвана (господарь молдавського князівства з весни до серпня 1595 р.), перебували брати-біженці правителя з Ардялу: Штефан та Андрій Баторі [5, с. 109].

Міхай Хоробрий, зі свого боку, мав на меті створення єдиної Дунайської держави і готувався до рішучих дій. У першій великій битві проти турецької армії під Келугеренами 23 серпня 1595 р. наймані підрозділи козацької кінноти були розташовані у другому ешелоні валаського війська. Захоплені переслідуванням, турки не встигли перегрупуватися для зустрічного бою і потрапили під нищівні удари союзників. Рукопашний бій був настільки запеклий, що в Кантакузинському літописі повідомляється з цього приводу: «І багато було пролито крові, до того, що й вода змішалась з кров'ю» [13, с. 315].

Відступ турків відбувався настільки безладно, що швидко перетворився у втечу. Тим часом господар Міхай, привівши до ладу свої підрозділи, дав сигнал до загального контрнаступу і сам особисто повів кінноту в атаку на правий фланг турецького війська. Серед турецьких частин почалася загальна паніка: «Закликавши Бога, я вступив з ними в битву, - писав про Келугеренську битву у своєму листі тосканському герцогу Михайл, - яка продовжувалась цілий день і в якій ми завдали туркам, на сором Синана-паші, великих втрат» [3, с. 97].

13 лютого 1596 р. агент Штефана Баторі угорський вчений Гашпар Бойті Вереш написав листа, в якому підбурював воєводу до заколоту проти принца з династії Габсбургів, Рудольфа II (1552-1612 рр.); останній перебував у Празі. Молдавський воєвода пообіцяв утримати мир з турками. Момент був добре вибраний: принц знаходився у Празі, а війська у свою чергу були збурені дуже розлючені тим фактом, що в них забрали права та свободи, котрі вони щойно повернули собі. Лист потрапив до урядової канцелярії і набув розголосу, в результаті чого Австрія запросила офіційної допомоги у Угорщини. В листі також зазначалось, що Штефан Баторі прийшов у Молдавію з турками, татарами, поляками, волохами та збирає військо з метою напасти на Ардял [2, с. 63].

Обмін листами відбувався у той час, коли Сігізмунд був змушений залишатися при дворі Габсбургів перед візитом венеціанського консула, якому доповіли, що нунції, представники Римської курії, виявили бажання відмовитись від Молдавії, як об'єкту для своєї місіонерської діяльності, тим більше, що вона в ту епоху відігравала роль своєрідної «буферної» зони між Московським царством та Османською імперією.

Зрештою, під кінець перемовин сторони дійшли наступної згоди: обидві зобов'язувались сплачувати князю своєрідне «відшкодування» по 24 000 талерів щомісячно протягом півроку [2, с. 277].

Ще взимку 1595-1596 рр. над валаськими землями панував спокій. Необхідність закупівлі провіанту в першу чергу для більшої частини жителів краю була фінансово підтримана господарем в очікуванні жвавої торгівлі навесні. У зв'язку з військовими подіями серед місцевого населення почали збиратися групи, які були рішуче налаштовані об'єднатися, з метою протистояти туркам і не стати легкою здобиччю для ворога [12, с. 213]. 2 березня 1596 р. до Альба Юлії дійшло повідомлення одного з прибулих торговців. За його словами, в цей час велася жвава торгівля між турками, волохами і жителями Молдавії упродовж саме тих 15 днів, коли він, вирушивши з Нікополя, дорогою не зустрів жодної військової сутички.

Як зазначає відомий румунський дослідник А. Гонца: «Валаський край повен статку та вдоволеного народу. Нібито і не було війни» [6, с. 171]. Це свідчення миру та добробуту, підтвержене пересічним торговцем, як одна з симптоматичних економічних складових, вплинуло на позитивне рішення австрійського імператорського двору щодо військової [5, с. 125] підтримки Молдавії та Валахії. З іншого боку, швидше за все, дане повідомлення було частиною дипломатичної гри Міхая. Лист імператора Рудольфа II стосовно валаських земель, зокрема констатує: «Нехай Господь підтримує вас на користь християнства» [14, с. 25].

Молдавський господар Міхай Вітязул, чії відносини з Трансільванією різко погіршали (Сигізмунд вимагав виконання договору, що ставив Міхая у васальну залежність від Трансільванії), згодився на переговори з турками. 7 січня 1597 р. султан Мустафа I (1591-1639) видав фірман, який затверджував його на престолі Валахії [7, с. 142]; внаслідок цього на Дунаї склалася загрозлива ситуація. Очікувалось, що наступного року турки розпочнуть наступ свого війська на Молдавію, звідки зможуть загрожувати країнам Південно-Західної Європи та Московії.

Проте очікуваний театр воєнних дій мав і свої недоліки. По-перше, Австрія до того часу не досягла будь-яких суттєвих успіхів у боротьбі з турками й існувала серйозна загроза того, що при появі на Дунаї армії московського царя Димитрія (насправді Лжедмитрій I, колишній чернець Григорій Отреп'єв) австрійці негайно спробують перенести основний тягар війни на нього. По-друге, навіть у випадку активного наступу Австрії, для з'єднання армій двох союзницьких країн був необхідний певний час. З огляду на практичну доцільність, було би

безглуздо йти на Дунай, залишаючи у себе в тилу Кримське ханство, яке залишалося в руслі зовнішньої політики Османської імперії.

Однак на московського царя чинили величезний тиск союзники по Священній лізі і численні представники православних народів Балкан, які благали про допомогу, граючи на почуттях релігійно-етнічної єдності. Формувалася «тло», на якому майбутні події інтерпретувались, що навіть появи союзницьких військ буде досить, щоб турецьке панування було миттєво зметене загальним повстанням змучених кабалою сербів, чорногорців, болгар, волохів і молдаван. Дане припущення, тим не менш, має під собою і певні історичні реалії: ще в 1576 р. венеціанський посланець в імперії Османа писав: «З двох причин султан побоюється того, що всі народи Болгарії, Сербії, Боснії, Мореї, Греції вельми віддані великому князеві, з яким їх єднає віросповідання, і цілком готові взятися за зброю, щоб звільнитися від турецького рабства» [8, с. 215].

Готувалося повстання в Болгарії на чолі з Тодором Баліном з Нікополя, в якому брали участь окремі крупні землевласники-болгари, вище духовенство на чолі з Тирновським митрополитом Діонісієм Ралі, представники купецької і ремісничої верхівки міст Північної Болгарії. Організатори встановили зв'язки з патріархом Константинопольським Феофаном I (1597 р.), волоцьким воєводою, імператором Священної Римської імперії Рудольфом II (1576-1612 рр.) і московським царем Димитрієм, на якого поклали особливі надії. Центром повстання повинна була стати колишня столиця Болгарії – Тирново. Було обумовлено, що повстання почнеться в 1597 р. з переходу через Дунай військ Димитрія і Міхая [12, с. 253].

Конкретні надії поклалися на Дунайські князівства. Їх географічне розташування відкривало шлях на Балкани. В кінці 1596 р. Міхай Вітязул відрядив до Києва послів, з якими був підписаний союзницький договір [12, с. 326]. У випадку наступу Московії на Туреччину Міхай був зобов'язаний перейти на бік Димитрія, організувати повстання сербів і болгар, надати союзникам допоміжний 30-тисячний корпус, забезпечити армію продовольством. У майбутньому передбачалось, що Валахія стане незалежною державою.

У березні 1597 р. Московія та Валахія уклали аналогічний договір з Молдовським господарем Стефаном Резваном. Згідно з угодою Молдавія, звільнена від влади Туреччини, стане в нових розширених кордонах спадковим князівством Резвана під протекторатом Москви. Угоди також уклали з представниками сербів, болгар і чорногорців. Вони обіцяли Дмитру допоміжні війська в кількості 20 тис., допомогу продовольством і надання розвідувальних даних про дії турок [8, с. 246].

Все це обіцяло великі геополітичні перспективи. Перемога здавалася легко досяжною завдяки підтримці Молдавії, Валахії, Сербії, Болгарії, Чорногорії тощо. Вже зимою 1597 р. почалося перекидання військ.

Головною ударною силою передбачалося зробити сформовану на території Брацлавщини Молдавську армію. Її чисельність визначалася в 37 тис. вояків, і, за планом, вона повинна була, зайнявши Молдавію з'єднатися з військом Польської корони, яке, за даними джерел, нараховувало 33 500 осіб (таким чином, по-перше, чисельність ударної армії досягла 60-70 тис. чол., що, включаючи обіцяні молдавський і волоський контингенти, було цілком достатньо для успішного вторгнення у турецькі володіння; і по-друге, увійшовши у Валахію, вийти до Дунаю ще до підходу турецької армії, форсувати його, прийти на допомогу повсталим болгарам. Окрім цієї головної армії було задіяно ще дві: одна – Кримська армія Івана Бутурліна і гетьмана Криштофа Косинського у складі 20 000 піхоти, 20 000 кінноти, 40 000 козаків – повинна була йти на Крим, а інша – Чорноморська армія князя Івана Шуйського (15 000 піхоти, 20 000 кінноти, 10 000 козаків) на Бендери [15, с. 176].

Кампанію 1597 р. відкрив молдавський воєвода Стефан Резван, який зі своїм 7-тисячним військом, посиленням 10 тисячами наданих йому у підмогу козаків, вирушив 1 березня у Буджак, щоб знищити це «гніздо шершнів», заселене розбійницькою татарською ордою [10, с. 181]. 5 березня загони Резвана розгромили під Белгород-Дністровським спішно зібрані сили буджацьких татар, а потім «вогнем і мечем» знищили «резиденцію» орди. Однак на початку квітня у невеликій фортеці на правому березі Дністра на них напав калгасултан Фети-гирей з буджацькими татарами і 10-тисячною кримською ордою, яка через захоплення московитами Перекопу не могла повернутися до Криму. Битва закінчилася перемогою татар.

Розбиті війська Резвана відступили під прикриттям обозу до Ясс. 15 квітня молдавська армія форсувала Дністер і вступила до Молдавії. Щоправда, дуже скоро з'ясувалось, що обіцяні Резваном запаси заготовлено в недостатній кількості. Та й сама армія господаря була невеликою. Проте Димитрій, розраховуючи на обіцяні запаси Міхая Вітязула і підхід свого польського підкріплення, продовжив шлях на Дунай [12, с. 243].

Узявши на шляху, після триденної облоги, турецьку фортецю Браїлу, союзницькі війська 17 травня увійшли на терени Валахії. Хоча Королівство Польське повинно було виставити 4 000 гусар, 12 500 важкоозброєної кавалерії, 4 000 легкої кінноти, 9 000 піхоти і 3 000 драгун, проте Сенат несподівано затягнув виділення на потреби армії

потрібних 33 500 ставок грошового постачання, виділивши тільки 1 000 гусар, 3 000 кавалеристів, 1 500 легкій кавалерії, 500 чоловік піхоти, 1 500 драгун [8, с. 216]. Таким чином, разом з королівським кварцяним військом на посилення армії, замість очікуваних більше 30 тис. чоловік, прийшов лише 10-тисячний корпус [15, с.166]. Зі свого боку Міхай, хоча і провів мобілізацію, але волоська армія налічувала лише 15 тис. чоловік [6, с. 197].

Через затримку в Молдавії союзницьких військ турки встигли провести мобілізацію своїх сил і в перших числах червня до Дунаю підійшла 60-тисячна турецька армія, яка стала табором у Силістрії [12, с. 245].

Внаслідок всіх цих чинників подальший наступ став безглуздою справою. Однак і відмова від наступальних планів була дуже важка з психологічних причин, тому було вирішено не відмінати наступ, а перенести його на осінь, коли турки будуть вимушені розпустити більшу частину своїх сил.

В цей же час на молдавський престол був зведений Петро, син Іони Воде [8, с. 257]. Зі свого боку, будучи виправданими з огляду на досягнення конкретних практичних результатів, в перспективі подібні дії призвели до того, що, незадоволений і стурбований загарбницькими діями московського царя, Міхай Вітязул взяв курс на відхід від союзу з Московією і вступив у переговори з імператором Рудольфом II про перехід Валахії під імператорське заступництво [13, с. 908].

Восени того ж року в Тирново і деяких інших болгарських містах спалахнуло антитурецьке повстання, допомогу якому обіцяли Міхай Вітязул і імператор Рудольф II. Але успіху цей виступ не мав. Міхай дійсно форсував Дунай, але серйозної підтримки надати не зміг. А імператор взагалі обмежився обіцянками, не надіславши обіцяного 6-тис. загону імперської армії. Завдяки цьому турки швидко придушили заколот, а понад 15 тис. болгар було вимушено тікати у Валахію та Молдавію. Але не встигли турки придушити стихійні повстання в Болгарії, як у них з'явилися акти непокори в інших місцях [15, с. 226].

В 1598 р. загін козаків на чолі з ватажком Мітлою з боєм приєдналися до Міхая Хороброго. Як зазначив М.С. Грушевський: «в 1599 році був якийсь морський похід, що спричинив туркам багато шкоди, ходили вони в поміч воеводі мунтянському Мігаю, який вийшов з послухності туркам, а восени 1599 року зайняв Семигород, мабуть також не без козацької участі». [1, с. 112]

Придушивши опір опозиції, Сигізмунд 10 квітня 1598 р. передав владу представникам Рудольфа. Проте останній не поспішав як з наданням допомоги проти турок, чий напад загрожував країні, так і з обіцяною Сигізмунду компенсацією. Зате імператорські

намісники в Трансільванії охоче бачили в ній нове джерело доходу для імператорської скарбниці і для себе особисто, жадібно почавши «вигрібати» з Трансільванії все, що можна. Тоді 20 серпня 1598 р. Сигізмунд таємно повернувся і 29 березня 1599 р. передав владу кардиналові Андрашу Баторі, який жив до того в Польщі, а сам виїхав до Московії. Зайнявши престол, Андраш негайно почав переговори з царем про перехід Трансільванії під московський протекторат. Дізнавшись про це, Михай Вітязул за угодою з імператором Рудольфом увійшов до Трансільванії і 18 жовтня 1599 р. розбив біля містечка Шелімбора (Шеллемберке) трансільванське військо Андраша, який був убитий секеями під час втечі. 1 листопада 1599 р. Михай зайняв Дьюлафехервар і встановив свою владу над країною як радник і намісник імператора. На початку травня 1600 р. Михай починає військові дії проти Молдавії, а отже проти Петру Воде. Країна була підкорена за три тижні. 27 травня 1600 р. в Ясах Михай проголосив себе в офіційному документі «Господарем Валахії, Трансільванії і всієї Землі Молдавії» [12, с. 341].

Трансільванська аристократія, незадоволена правлінням Міхая, зміла переконати імператора в тому, що Михай має намір зрадити домовленостям з Габсбургами і на основі об'єднання Валахії, Трансільванії і Молдавії створити власну державу. Занепокоєний цим імператор наказав касському комендантові Георгію Басті усунути Міхая від влади [12, с. 344]. Спираючись на підтримку трансільванської знаті, Баста 18 вересня 1600 р. розбив під Міріслеу військо Міхая, змусивши його відступити до Фегерашу. Волоські бояри визнали господарем Петра Воде [6, с. 125].

В 1600 р. Єремія Мовіле повідомляв польському королю Сигізмунду III Вазі, що Михай Хоробрий хоче завоювати Молдавію. Отже, в Польщі знали про плани походу Міхая Хороброго у Молдавію і про його наміри підкорити своєму впливу і Польщу. Дійсно, у травні 1600 р. Михай почав похід з метою вигнання з Молдавії польського ставленика Єремії. Цим він одночасно хотів закріпити своє становище в Трансільванії.

Таким чином, під владою Міхая Хороброго об'єдналися Валахія, Молдавія і Трансільванія, але це виявилось короткотрасним державним утворенням. Для тривалого існування у цього політичного об'єднання не було ні міцних економічних основ, ні сприятливих міжнародних можливостей. Вже через декілька тижнів після вигнання Єремії, Михай змушений був залишити Молдавію, призначивши управління країною групі бояр.

Таким чином, в кінці XVI ст. відбулась подія, котра і визначила долю Молдавії. Господар Валахії Михай Хоробрий спромігся об'єднати

Валахію, Молдову і Трансільванію в одне князівство і розбити турецьких завойовників. У дещо спонтанній об'єднаних діяльності господар Міхай спирався на політичну підтримку як Московії та українських козаків, так і на підтримку Габсбургського двору Австрії.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. *Грушевський М.С.* Історія України-Руси. Т. 8. Ч. I. Київ-Львів, 1922. - 336 с.
2. *Bălcescu N.* Istoria românilor sub Mihai Vodă Viteazul. București, 1953. - p. 352.
3. *Corfus Sf. I.* Corespondență inedită asupra relațiilor între Mihai Viteazul și Polonia. Cernăuți, 1935. - p. 124.
4. *Corfus I.* Mihai Viteazul și poloniei. București, 1938. - p. 160.
5. *Crăciun I.* Cronicarul Szamoskozy și însemnările lui privitoare la români 1566-1608. Cluji, 1928. - p. 260.
6. *Gonța Al.I.* Campania lui Mihai Viteazul în Moldova. 1960. - p. 286.
7. *Ionașku I.* Mihai Viteazul și unitatea politică a țărilor române. București, 1968. - p. 174.
8. *Iorga N.* Documente noi în mare parte românești relative la Petru Șchiopul și Mihai Viteazul. - p. 457.
9. *Iorga N.* Istoria lui Mihai Viteazul. București, 1968. - p. 420.
10. *Panaitescu P.P.* Mihai Viteazul. București, 1936. - p. 285.
11. *Pașcu Șt.* Mihai Viteazul. Unirea și centralizarea țărilor române. București, 1973. - p. 294
12. *Sîrbu I.* Istoria lui Mihai Vodă Viteazul Domnul Țării Românești. București, 1976. P. 565.
13. *Stefănescu Șt.* Michel le Brave «Restitutor Daciae». Cluji, 1968. - p. 909.
14. *Turcu C.* Informații documentare cu privire la campania lui Mihai Viteazul în Moldova// Studii și articole de istorie, V. II. București, 1957. P. 78.
15. *Xenopol A.D.* Istoria românilor din Dacia traiană București, 1927. - p. 532.

Петр ШОРНИКОВ

ЯЗЫКОВОЙ ДУАЛИЗМ В МОЛДАВСКОМ КНЯЖЕСТВЕ. XIV-XVII ВВ.

До конца XX в. в исторической литературе было общепризнанным, что значительную часть населения средневековой Молдавии составляли восточные славяне – потомки древнерусских насельников Карпато-Днестровских земель¹, а славянский язык обладал в княжестве официальным статусом и оказал глубокое влияние на формирование молдавского языка и культуры². Однако, как ни странно, славянское влияние исследователи трактовали как идущее только извне: из Москвы, Киева, Болгарии, Сербии. В 90-е гг. появились даже специальные работы, написанные с целью доказать, что «симбиоз славян с румынским народом»³ не имел места. Позднее кишиневским историком С.Г. Суляком отмечено влияние, оказанное восточнославянским населением Молдавского княжества на формирование материальной и духовной культуры молдаван и – вследствие этноассимиляционных процессов – также на их антропологический облик⁴. Интересы дальнейшего изучения истории Молдавии требуют рассмотрения роли местного славянского населения в молдавско-славянском этноязыковом взаимодействии.

Начало контактов восточных романцев со славянами Карпато-Днестровских земель относится к V в. В Первом Болгарском царстве (VII-X вв.) существовало романо-болгарское двуязычие, и славянские заимствования стали фактором этнокультурного развития романцев⁵. С XII в. прослеживаются контакты волохов с древнерусским населением региона. С образованием Молдавского княжества (середина XIV в.) славянское влияние на молдавский этнос осуществлялось посредством богослужения на славянском языке, повседневных контактов молдаван со славянами Молдавского княжества, а также торговых и церковных связей с Москвой, Киевом, Галицкой Русью, Подолией, Болгарией, Сербией, Польшей. Но решающим фактором формирования языкового дуализма, видимо, являлось восточнославянское присутствие в Молдавском княжестве. К началу XVI в. восточные славяне составляли 40 процентов населения Молдавии. Они заселяли север и северо-восток княжества: Буковину, Щепеницкую землю, Оргеевский, Сорокский и половину Яскокого и Сучавского цинутов⁶, т. е. составляли подавляющее большинство жителей Цара де Сус (Верхней Страны). Видимо, именно в силу этнодемографических различий Верхняя и Нижняя Страна управлялись особыми правителями-ворниками.

Восточных славян княжества, как и насельников Киевской земли и Ляшской страны (Галицкой Руси, Волыни и Подолии, находившихся под властью Польши), молдавские летописцы Григоре Уреке, Мирон и Николай Костины, Иоанн Некулче именовали «рус», однако во множественном числе – не «рушь», как современных русских, а «русь»⁷. В Молдавии их потомки помнят, что деды называли себя «руськи люди»⁸. Их предки, насельники Древней Руси, именовали себя «русины», с ударением на первом слоге⁹. В научной литературе этот термин применяется в качестве этнонима восточнославянского населения Молдавского княжества¹⁰.

К началу контактов с волохами русины, проживавшие между Карпатами и Днестром, говорили на древнерусском языке, но в их речи имелись и местные особенности¹¹. В XIV-XV вв. в язык русинов Молдавского княжества проник ряд заимствований из языка волохов. Позднее число этих заимствований возрастет, углубятся также фонетические отличия языка русинов от древнерусского языка¹². В официальном обиходе Молдавского княжества использовался язык, именуемый молдавскими летописцами славянским или «сербским» («сырбие»). Однако славянским языком принято называть язык древнейших славянских переводов греческих богослужебных книг. У каждого из славянских народов этот книжный язык, подвергаясь воздействию живой славянской речи (болгарской, сербской, древнерусской и др.), проникался особенностями этих языков и стал выступать в различных редакциях («изводах») – болгарской, сербской, московской¹³. Язык славяно-молдавских грамот обладал спецификой, обусловленной влиянием разговорной речи местных русинов. «В основу актового языка Молдавии XIV- XVII вв. – еще в начале XX ст. заключил филолог А.И. Яцимирский, – был положен русский: с одной стороны, официальный западнорусский, с другой – живой галицко-волынский говор. При этом не обошлось без влияния болгарского языка, книжного, точнее, нормированного тырновскими правилами, ни без влияния польского или белорусского и, в слабой степени, румынского». Особенность языка славяно-молдавских грамот – молдавская форма названий месяцев и межи (хотар)¹⁴ – подтверждает его связь с живой речью славян Молдавии.

В 1961 г. академик Н.И. Толстой дал общую характеристику текстов на славянском языке. Предложенная им схема отражает специфику каждой редакции славянского языка, в том числе редакции, распространенной у молдаван и валахов¹⁵. Редакция славянского языка, бытовавшая у романских народов, уточнил румынский лингвист Г. Михэилэ, зависела от староболгарского языка – как базового – и от «русско-украинского», т. е. языка местного восточнославянского населения, потомки которого впоследствии восприняли украинскую национальную идентичность.

«Русско-украинское» влияние на письменный славянский язык, отметил молдавский лингвист Н.Д. Раевский, было очень сильным¹⁶. Само наименование книжного языка «сырбие» указывает, с одной стороны, на имеющееся у молдаван представление о нем как происходящем из Сербии, а с другой – на то обстоятельство, что между славянским языком молдавских летописей, грамот канцелярии молдавских господарей и разговорным языком местных русинов имелись различия.

Распространению знания славянского языка среди молдаван способствовало то обстоятельство, что христианство их предки волохи восприняли от славян, и славянский язык считался у них священным. Рукописные славянские книги имели в Карпато-Днестровских землях хождение еще до возникновения Молдавского княжества¹⁷. Памятники раннехристианской и византийской культуры, переведенные в Болгарии и Сербии на славянский язык, – библейские книги, сочинения «отцов церкви», жития святых, исторические хроники, народные романы, юридическая, естественно-научная, астрологическая, предсказательная литература – органически вошли в древнемолдавскую письменную традицию и оказали влияние на формирование молдавской духовности¹⁸. Наличие в Молдавии многочисленного населения, говорившего на языке, очень близком к книжному славянскому языку, несомненно, способствовало утверждению славянского языка как языка официального.

Русинско-молдавское двуязычие было в средневековой Молдавии явлением массовым. Славянский язык, как свидетельствуют документация господарской канцелярии, сохранившиеся фрагменты деловой переписки, заметки на полях церковных книг, ктиторские и надгробные надписи господарской усыпальницы в Радовцах, на стенах церквей, в старинных молдавских монастырях, использовался в богослужении, в государственном, церковном и хозяйственном делопроизводстве¹⁹ и, вне сомнений, в бытовом межэтническом общении.

Молдавский «извод» славянского языка представлял собой вариант русского книжного языка XV-XVII вв. Одно из первых летописных свидетельств молдавской истории, «Сказание вкратце о молдавских господарях отколе начашаяся Молдавская земля» (Бистрицкая летопись), написанное в конце XV – начале XVI в., органично вошло в состав московской Воскресенской летописи. Тем же языком написаны другие славяно-молдавские летописи, известные в настоящее время 462 акта канцелярии молдавских господарей того времени, 244 внешнеполитических акта, а также Писания и более 70 информации исторического характера²⁰.

Славянский язык был в Молдавии языком образования. С XV ст. сыновья знатных молдаван обучались в «братских» школах Галицкой Руси. О числе школяров можно судить по факту: львовское Ставропи-

гиальное братство располагало «волошской» церковью, представители молдавской знати входили в число «братчиков»²¹.

На славянском языке были написаны первые произведения молдавской литературы, как церковной, так и светской²². Славяно-молдавское летописание, русское по языку, молдавское по содержанию, положило начало автохтонной литературной традиции, по которой пошло дальнейшее развитие литературы, молдавской не только по содержанию, но и по языку²³. И все же можно предположить, что как язык устного общения молдаванами использовался не книжный славянский, а известный им разговорный язык русинов Молдавии. Только повседневной языковой практикой можно объяснить то обстоятельство, что круг молдаван, владевших русским языком, не ограничивался учеными монахами и писцами господарской канцелярии. Русской речью владела молдавская знать. Стефан I в 1395 г. на русском языке обещал польскому королю «служити и помогати... со всем посольством Земли Молдавской». Стефан III Великий в 1503 г. с польским послом разговаривал по-русски. О Покутье молдавский господарь сказал: «взял есми ту букату земле, хочу щоби ми ся ней достало». Вероятно, по-русски говорил господарь и в семье. Его жена Евдокия была киевской княжной. Владели русским языком Иоанн-воевода Лютый, два года проживший в Москве и женатый на русской, его сын Иван и сыновья Александра Лэпушняну Стефан и Богдан²⁴. Во время богослужений славянскую речь слышали крестьяне-молдаване. На рынках Бани (Баия), Сучавы, Ясс, Черни, Хотина, Радовцев они усваивали от русинов их разговорный язык, и русинские слова входили в молдавский язык.

Славянский элемент сыграл свою роль в формировании молдавского языка дважды – в виде древнеславянского и восточнославянского, т.е. русского. Молдавский ученый XIX в. Б.П. Хашдеу показал, что 8 из 10 основных сельскохозяйственных терминов в молдавском языке – славянского, т.е. русинского происхождения: **бороанэ** (борона), **браздэ** (борозда), **коасэ** (коса), **лопатэ** (лопата), **плуг** и т.д. От других восточнороманских языков молдавский отличает наличие некоторых славянских заимствований, в них отсутствующих: **греблэ** (грабли), **гыскэ** (гусыня), **овэс** (овес) и др. Влияние славянских языков отмечено в молдавской фонетике. Общее число восточнославянских элементов в молдавском языке – свыше 2000 единиц, 30 % его основного словарного фонда²⁵. Заимствованиями из языка местных русинов, полагает Н.Д. Раевский, являются прежде всего молдавские слова, характеризующие состояние и качества человека: **бурлак**, **згытие**, **калик**, **клэпзуг**, **котоног**, **хоашкэ**, **холтей**, **хыд**, **хыркэ**, **шовырног**; природную среду, природные явления: **крушин**, **лозие**, **мыл**, **нэмол**, **попенкэ**, **прелукэ**, **промороакэ**, **рышков**, **рэстоакэ**, **хриб**, **хуч**, **хучаг**, **хлей**, **чолпан**,

чоркине. Их восприятие молдаванами, по мнению ученого, можно объяснить только знанием ими языка русинов²⁶, что недостижимо без повседневного общения молдаван с его носителями.

Только длительным взаимодействием молдаван и местных потомков древнерусского населения можно объяснить также восприятие ими славянских социальных и правовых форм. Молдавская крестьянская община однотипна с общиной русинов. Как и у русинов, у молдаван община несла перед государством коллективную ответственность за преступления, совершенные на ее территории. В Молдавском княжестве штраф, налагавшийся на общину за совершенное убийство, назывался **душегубиной**, в то время как в Древней Руси он именовался **вирой**. Обязанность жителей преследовать воров, убийц и других уличенных преступников в пределах сельской общины у обоих этнических сообществ назывался **слид** или **слидогонение**. Аналогичным был у молдаван и русинов и порядок размежевания земельных владений общин. Такой же порядок бытовал в Древней Руси, у чехов, сербов и других славянских народов³³. Русским словом **бир** называли молдаване дань²⁷.

У славян позаимствовали молдаване термины, используемые для наименования крестьянских общин. Если часть их пришла из южнославянских языков: **кэтул** (хутор), **сат**, **жудечие** (часть села), **жуде**, **жупын**, **челник** и др., – то **грэмадэ**, **кут** (часть села), **прикут** (новое село в пределах рубежей старой крестьянской общины) происходят из древнерусского языка. По мнению Н.Д. Раевского, восприятие этих терминов восточными романцами относится к моменту их расселения восточнее Карпат, где они застали древнерусское население. Русинского происхождения и наименования выборных должностей в системе общинного самоуправления: **ватав** или **ватаман** (глава сельской общины, избранный крестьянами и утвержденный правителем), **крайник** (выборное лицо, возглавлявшее объединение крестьянских общин)²⁸. Славянского происхождения и титул правителя Молдавии – **господарь** (хозяин). В данном случае не исключено, что титул позаимствован у молдаван русским двором. На печати, скрепляющей грамоту Ивана III Большого (1497 г.), надпись гласит: «Великий князь Иоан, божию милостию господарь всея Руси»²⁹. Другой титул правителя – **водэ** – представляет собой сокращение от русского «воевода».

Славянского происхождения и наименования 4 из 8 высших боярских чинов: **стольник** (глава господарской канцелярии), **ворник** (поздняя (XVII в.) форма наименования придворного чина, в летописях XV–XVI вв. он фигурирует как **дворник**, наместник Верхней Страны), **чашник** (главный виночерпий) и **постельник** (главный начальник господарского двора). **Посадником**, как в Древней Руси наместники Владимира Мономаха, а в Московский период – правитель Новгорода,

первоначально именовался **пыркалаб** (комендант крепости, правитель города, боярский чин второго разряда). Должность заведующего княжескими кладовыми называлась **великий клучер**, т. е. **ключарь**. Великий **житничер** заведовал житницами господаря³⁰. Богослужебные термины молдавского языка: **православничие, службэ, утрение, вечерние, а благослови, пречистэ, старец, попэ, влэдикэ, кэлугэр, мэнэстире, пристол, каделницэ** – молдаване без перевода, лишь адаптировав их к нормам молдавского языка, также заимствовали из славянского языка³¹.

И, наконец, обилие молдавизмов в славянских текстах грамот и частных писем XV-XVII в., калек с молдавского, изменения родового окончания существительных в соответствии с родом молдавского существительного, другое согласование с прилагательным, замена падежных форм существительных предложными конструкциями, характерными для молдавского языка, свидетельствуют о параллельном с молдавским функционировании русского языка, в том числе и в быту. По мнению Н.Д. Раевского, только существованием молдавско-русинского двуязычия можно объяснить включение в молдавский язык многочисленных русинских слов, определяющих состояния или характеристику человека. Мнение о билингвизме и русинов, и молдаван подкрепляется также существованием русинских личных имен с романскими окончаниями³².

Приняв в X в. православие, предки молдаван волохи заимствовали у славян и славянскую графику. В силу культурно-исторических условий, церковной традиции, а также из-за отсутствия значительных расхождений между фонологическими системами церковнославянского и молдавского языков³³ в молдавском письме изначально использовалась кириллица. Уже первые книги на молдавском языке, Шкеянская, Воронежская, Хурмузакиевская псалтыри, Воронежский кодекс, а также документы господарской канцелярии, частные письма – были написаны кириллицей. Славянскими буквами была издана и первая печатная молдавская книга – «Казания»³⁴.

Более 300 лет славянский (древнерусский, южнорусский, русинский, русский) язык был в Молдавском княжестве официальным языком, языком богослужения, языком письменным и книжным. Славяно-молдавское двуязычие было характерной чертой лингвистической ситуации в княжестве, а массовое владение славянским языком – этнокультурной особенностью молдаван, отличавшей их от валахов Трансильвании и Мунтении (Валахия). Оно обусловило и использование молдаванами славянского языка и кириллической графики. Наряду с общностью православной веры, языковая и культурная близость молдаван к восточным славянам была важной предпосылкой формирования восточной геополитической ориентации молдавского народа.

Молдавско-русский языковой дуализм, обусловленный, главным образом, наличием в Молдавии многочисленного славянского населения, функционирование письменного славянского языка в официальной сфере, в богослужении, а разговорного языка местных русинов – в бытовом и межэтническом общении придавали стране особый этнокультурный облик. Зарубежными наблюдателями Молдавское княжество XIV-XVI вв. воспринималось как двуэтничное молдавско-славянское государство. Страну называли не только Молдавией, Волошской землей, Богданием, но и Россовлахийей, Молдославией³⁵.

Государственное двуязычие способствовало гражданскому согласию в Молдавии; в ее истории не зафиксировано ни одного молдавско-славянского межэтнического конфликта. Оно предотвратило нарушение этнодемографического баланса. Если в 1500 г. русские люди составляли 40 % населения, то двумя веками позднее их доля среди населения Молдавии оценивалась летописцами как 1/3. Русины по-прежнему компактно населяли Буковину. Однако официальный статус славянского языка не изменил направленности этноассимиляционных процессов. Ассимилирующим выступал преимущественно мажоритарный молдавский этнос, значительная часть русинов уже в рассмотренный период перешла на молдавский язык и восприняла молдавскую этническую идентичность. Молдавско-русинский этноязыковой рубеж в Пруто-Днестровском междуречье от линии Варница-Яссы переместился на север, до пределов Щепинецкой земли.

В XIV-XVII ст. в Молдавском княжестве существовало молдавско-славянское двуязычие. Молдавский язык и молдавская культура формировались под влиянием не только книжного славянского языка, но и живой речи местных русинов. Вместе с тем трехвековое существование в Молдавском княжестве молдавско-славянского дуализма не оказало определяющего воздействия на направленность этноассимиляционных процессов.

ПРИМЕЧАНИЯ

1. См.: *Бырня П.П.* Сельские поселения Молдавии XV-XVII вв. Кишинев. 1969; *Полевой Л.Л.* Очерки исторической географии Молдавии XIII-XV вв. Кишинев. 1979; *Бырня П.П.* К вопросу о градообразовании в Днестровско-Прутском междуречье (до установления османского ига). // Труды V Международного конгресса славянской археологии. М., 1987. Т. I. Вып. 2; *Orașul medieval in Moldova. Chișinău, 1997.*

2. См.: Молдаване. Очерки истории, этнографии, искусствоведения. Кишинев. 1977; *Руссев Е.М.* Свет из Москвы. Кишинев. 1981; *Его же.* Молдавское летописание – памятник феодальной идеологии. Кишинев. 1982; История ли-

тературий молдовенешть. Волумул 1. Де ла орижинь пынэ ла 1840. Кишинэу. 1986; *Раевский Н.Д.* Контактеле романичилор рэсэритень ку славий. Пе базэ де дате лингвистиче. Кишинэу, 1988.

3. A se vedea: *Gonța A.* Relațiile românilor cu slavii de răsărit pînă la 1812. Chișinău: Universitas, 1993.

4. См.: *Суляк С.Г.* Осколки Святой Руси. Очерки этнической истории руснаков Молдавии. Кишинев, 2004.

5. *Раевский Н.Д.* Оп. чит. ПП. 257-259.

6. *Полевой Л.Л.* Очерки исторической географии Молдавии XIII-XV вв. Кишинев, 1979. С.113.

7. A se vedea: *Уреке Г.* Летописецул Цэрий Молдовой. Кишинэу. 1971. ПП. 66, 70, 118 ш.а.; *Костин М.* Летописецул Цэрий Молдовой де ла Аарон-водэ ынкоаче. Кишинэу, 1972. ПП.116, 166; *Некулче И.* О самэ де кувинте. Летописецул Цэрий Молдовой. Кишинэу, 1974. ПП. 291, 305.

8. *Степанов В.П.* Труды по этнографии населения Бессарабии XIX – начала XX вв. Очерки истории этнографического изучения бессарабских украинцев. Кишинев. 2001. С. 44,46, 47.

9. *Суляк С.* Указ. соч. С. 9.

10. *Раевский Н.Д.* Оп. чит. ПП. 232-244; *Суляк С.Г.* Указ. соч. С. 69-81.

11. Ibid. П. 234.

12. Ibid. П. 242.

13. *Хабургаев Г.А.* Старославянский язык. М., 1974. С. 5.

14. *Яцимирский А.И.* Язык славянских грамот молдавского происхождения. СПб. 1909. С. 1. Цит. по: Молдавия в эпоху феодализма. Том I. Славяно-молдавские грамоты. Кишинев, 1961. С. XI-XII.

15. *Толстой Н.И.* К вопросу о древнеславянском языке южных и восточных славян. // Вопросы языкознания. 1961. № 1. С. 52-66.

16. *Раевский Н.Д.* Оп. чит. П. 231; См. также: Тезисы докладов на Совещании по проблемам изучения истории русского литературного языка нового времени. М., 1960.

17. Формирование молдавской буржуазной нации. Кишинев, 1978. С. 83.

28. История литературий молдовенешть. Вол.3. Де ла орижинь пынэ ла 1840. Кишинэу. 1986. П. 43-44; Формирование молдавской буржуазной нации. С. 837.

19. История Молдавской ССР. Т. I. С. 363; *Руссев Е.М.* Свет из Москвы. Кишинев, 1981. С. 73.

20. *Стату В.* Указ. соч. С. 108-111.

21. *Руссев Е.М.* Указ. соч. С. 17.

22. История литературий молдовенешть. Вол. I. ПП. 77, 69-71; *Кирияк В.* Карта ши типарул ын Молдова ын секолеле XVII-XVIII. Кишинэу, 1977. П. 36-50

23. *Stati V.* Istoria Moldovei in date. Chișinău, 1998. P. 93.

24. Молдаване. Очерки истории, этнографии, искусствоведения. Кишинев, 1977. С. 24; *Stati V.* Istoria Moldovei în date. P. 56.

25. Молдаване... С. 324, 325.

26. *Раевский Н.Д.* Оп. чит. П. 242.

27. Ibid. ПП. 243, 244.

28. *Берг Л.С.* Бессарабия. Страна-Люди-Хозяйство. Кишинев, 1993. С. 57.
 29. *Раевский Н.Д.* Оп. чит. ПП. 239-241.
 30. См.: Дорогами тысячелетий. Кн.4. /Сост.: В.Янков. М., 1991. С. 65.
 31. *Кантемир Дм.* Указ. соч. С. 93-104.
 32. Молдаване. С. 324, 325; История литературий молдовенешть. Де ла орижинь пынэ ла 1840. Вол. 1. Кишинэу, 1986. П. 44; История Молдавской ССР. С. 332, 333.
 33. Молдаване. С. 326-328
 34. *Раевский Н.Д.* Оп. чит., П. 242.
 35. *Уреке Григоре.* Летописецул Цэрий Молдовой. Кишинэу, 1971. П. 101; Молдаване... С. 27.

ЕДИНЬЙ КНИЖНЬЙ интернет-магазин

Первый тематический книжный магазин по истории Юго-Западной Руси. Высылаем каталог по почте и поможем с приобретением мелкооптовых партий книг.

Книги в наличии:

- Ульянов Н. Происхождение украинского сепаратизма
- Русская Галиция и «мазепинцы»
- Сидоренко С. Украина - тоже Россия
- Чуев С. Украинский Легион
- Геровский Г. Язык Подкарпатской Руси
- Аристов Ф. Литературное развитие Подкарпатской Руси
- Поп И. Энциклопедия Подкарпатской Руси
- Журнал «Русин» и многое другое...

Совместный проект сайтов «Единая Русь» (www.edrus.org), «Украинские страницы» (www.ukrstor.com) и «Малорусской народной исторической библиотечки» (mnib.malorus.org).

Адрес магазина в Интернете: <http://magazin.malorus.org>
 e_mail: magazin@malorus.org Тел.: +7 (903) 53 44 218

Адрес: Россия 109028 Москва. До востребования.

Предъявителю ОЗП 5 IN 1196995

Аліна ФЕДОРОВА

ПРИЙНЯТТЯ СХІДНО-РОМАНСЬКИМ НАСЕЛЕННЯМ ХРИСТІЯНСТВА

Молдавія належить до тих районів Східної Європи, що були заселені ще в давнину. У кожний конкретний історичний період вона розвивалася під впливом тих державних утворень, до яких входила. Відповідно, вбирала визначальні риси їхніх культур.

Так, християнство в Молдавію проникло досить рано, задовго до виникнення молдавського князівства. Молдавська церква, подібно болгарській та київській, підкорялась патріарху Константинополя. Сусідні країни – Галицьке князівство, Болгарія - прислали сюди своїх священників і до, і після утворення Молдавського князівства.

Перше підтвержене письмовими джерелами зіткнення слов'ян з християнством відбулося не пізніше, ніж на початку VII ст., саме тоді було закладено кільканадцять єпископських кафедр, що мали виконувати місіонерське завдання. Тоді ж постали перші чернені осередки під Варною та в інших містах.

У ранньому середньовіччі римська та візантійська церкви активно висилали сюди своїх місіонерів. Характерним було те, що християнізація слов'янських народів співпала з періодом суттєвих змін в їхньому суспільно-політичному житті [6, с.164]. Здебільшого сама вона спричинила утворення нових державних організмів у цьому регіоні Європи. Високе сприйняття та засвоєння християнської віри призвело до того, що ці держави стали не тільки об'єктом, але й суб'єктом місіонерської діяльності.

Можна вважати, що християнство проникло сюди в IX-XII ст. бо болгари і морави прийняли його в IX ст., руські – в X ст., угорці – в XI ст. [9, с. 169-171]. Про волохів як православних християн вперше згадується в папській буллі 1234 р.: «...в єпископстві Куманів (Милковськом, на кордоні Молдавії і Валахії) проживають люди, так звані валахи, які хоча й іменуються християнами, але ритуали у них не ті...»

Молдавські господарі не могли змиритися з тим, що не вони керували церквою, а священники призначалися зовні. Тому в 1387 р. господар Петр Мушат сам призначив главу церкви – єпископа. Це викликало різкий спротив Константинопольського патріарха. Останній, представляючи інтереси Візантійської правлячої верхівки, яка через патріарха і церкву намагалася впливати на політику Молдавії, не могла не пого-

дитися з прагненням Молдавського господаря підкорити собі церковну організацію і використати її в своїх цілях. Дійшло до того, що патріарх прокляв Молдавію. Проте молдавські господарі не відступали від своїх зазіхань, конфлікт затягнувся, і лише через багато років (1401 р.) було досягнуто примирення. Для врегулювання конфлікту з Константинополем до Молдавії прибув спеціальний патріарший посол, вчений-богослов, болгарин Григорій Цамблак, який від імені константинопольського патріарха затвердив ставленника молдавського господаря. Таким чином молдавські господарі отримали підкорену їм церкву. Римські папи неодноразово намагалися підкорити молдавську церкву своєму впливу, не лише церковному, але й політичному. В країну направлялися католицькі монахи, тут створювалися єзуїтські духовні школи, деякий час в Білгороді, Сиреті і Байї існували католицькі єпископства. Найближчими до успіху замисли Ватикану стали в 1418 р. на всесвітньому Констанцькому соборі. Григорій Цамблак, обраний в 1415 р. Київським митрополитом, проявив себе в цей період як сторонник унії з католицькою церквою. На чолі великої групи православного духовенства він прибув на собор і вів з римським папою переговори, але в Києві ця ідея не знайшла ніякої підтримки, переговори Г. Цамблака було осуджено, а сам він змушений був покинути Україну і повернутися в Молдавію. [9, с. 182-185] В давньому молдавському літописі про Констанцький собор туманно й насмішливо згадується, що там частина духовенства «...прелщены быша от латин и мнози от них прийдоша с постриженими брадами» (бритья бороди свідчило про сприйняття західно-католицьких обрядів).

Всі зазіхання римського папи завершилися невдачею, бо Молдавія історично і політично була більш тісно пов'язана з сусідніми слов'янськими країнами, а молдавська православна церква як засіб управління державою влаштовувала господаря і бояр. Християнство по православному звичаю сприяло постійному і тривкому спілкуванню Молдавії зі слов'янськими сусідами.

У кінці I тис. на Дунаї посилювався вплив Київської Русі, яка до половини XII ст. володарювала над Молдавією [4, с. 98]. Руський вплив, що зменшувався лише під час наїздів печенігів і половців, призвів до зростання значення православної церкви. Молдавські землі були залежні від церковної юрисдикції Галицької митрополії. На початку Київську, а згодом Галицьку Русь з Молдавією споріднила спільна віра та слов'янська мова, що була розповсюджена серед вищих верств суспільства.

Головними факторами, що сприяли розповсюдженню християнства, були:

- той факт, що в християнстві люди усіх класів і національностей приймалися в єдине, загальне братерство [1, с. 129-131];
- ця релігія могла бути адаптована до місцевих народних звичаїв;
- безкомпромісна прихильність церкви своїм переконанням і високі моральні якості її членів;
- героїзм християнських мучеників.

З часу виникнення християнство стало формуватися не як регіональна, а як світова релігія. Воно відіграло важливу роль в процесі розвитку культури слов'янських народів. Займаючи монопольну позицію в області духовної культури, церква зуміла підкорити своїм цілям багато видів народного прикладного мистецтва. Це стосується як різьби по дереву чи каменю, так і художнього шиття, прикладами якого є надгробні покрови з вишитими портретами померлих, вишиті ікони тощо, майстерно виконані невідомими авторами.

Помітно вплинуло християнство і на розвиток архітектури та книгодрукування. Так, в першій половині XIV ст. постали церква Св. Миколая в Редуцах та церква Трійці в Сиреті. Будівництво кам'яних храмів та монастирів набуває особливого розмаху в XV ст., зокрема при правлінні господаря Стефана Великого (1457-1503). Назвемо церкви Вороньцького, Хуморського, Путнянського монастирів, господарську церкву в тогочасній столиці Молдавії – Сучаві. Раніше, на початку того ж століття, були споруджені церкви та монастирі Молдовиця, Бистриця, а також церква Успіння Капріянівського монастиря в Бессарабії.

В молдавських монастирях починаючи з перших десятиліть XV ст. також набув поширення перепис та художнє оформлення богослужбових книг. Найвідомішою пам'яткою є Четвероевангеліє, переписане в Хуморському монастирі на початку XVI ст.

Займаючи монопольне становище у духовності молдавського етносу, церква зуміла підкорити своїм цілям більшу частину культури. Крім того, процес християнізації мав велике значення у справах зміцнення державності.

Територія Молдавії завжди була багатоконфесійною. Адже на цих землях відбулося зіткнення політичного та релігійного впливу Риму і Константинополя. Та саме православ'я остаточно визначило цивілізаційно-культурну сферу молдавського народу. Пізніший вплив на ці етноси інших конфесій та церков мав уже другорядне значення.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Из культурного и литературного прошлого молдавского народа / Под ред. К. Поповича. Кишинев: Карта Молдовеняскэ, 1969. - 336 с.

2. История Молдавской ССР / Под ред. В. Царанова. Кишинев: Штиинца, 1982. - 542 с.
3. *Стати В.* История Молдовы. Кишинев: Штиинца, 2003.- 477 с.
4. *Кантемир Д.* Описание Молдовы. Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1973.- 222 с.
5. Молдавский феодализм: общее и особенное (история и культура). Под ред. П. Советова. Кишинев: Штиинца, 1994. - 583 с.
6. *Мохов Н.* Молдавия эпохи феодализма. Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1966. - 442 с.
7. *Мохов Н.* Формирование молдавского народа и образование Молдавского государства. Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1969. - 388 с.
8. *Подолья А.* Вехи истории. Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1967. - 295 с.
9. *Рамм Б.* Папство и Русь в X-XV вв. М.; Л., 1959.- 449 с.
10. Страницы истории молдавской литературы и культуры / Под ред. Е. Левита. Кишинев: Штиинца, 1979. - 287 с.

Галина ЧАЙКА

ВІДХІДНИЦТВО БУКОВИНСЬКИХ ЗАРОБІТЧАН ДО БЕССАРАБІЇ

Про відходництво у межі Російської імперії та Бессарабії і його причини йшлося, зокрема, у працях І.А. Гриценка [6], В.М. Ботушанського [2, 3], у опублікованих збірниках документів [11].

Мета пропонованої наукової публікації полягає у тому, щоб дещо ширше висвітлити це питання: з'ясувати причини відхідництва на заробітки до Бессарабії; визначити суть еміграційної політики крайової влади Буковини; висвітлити умови відходу, наймання, рівень заробітків.

Після скасування феодалних відносин в Австрійській імперії, у т. ч. й на Буковині, в 1848 р. селяни стали особисто вільними. Але через те, що більшість з них отримали за викуп незначні земельні наділи, мушили шукати додаткових заробітків для прогодування сімей у місцевих поміщиків. Проте рівень платні у буковинських великих землевласників чи орендарів був низьким. Тому чимало заробітчан мушили вдаватися до наймання де інде, зокрема, у Бессарабії, де кріпацтво було скасовано у 1868 р. і де виникла потреба у найманих сільськогосподарських робітниках.

Про те, що буковинські селяни щороку відбували на заробітки до Бессарабії, засвідчують різні джерела. Та були окремі роки, коли цей відхід набирав форм масової втечі, причому разом з членами сімей. Особливо показові у цьому відношенні були голодні 1866 та 1892 рр. У 1865 р. на Буковині був великий недорід усіх видів сільськогосподарських культур [15, с. 128 – 129]. Уже з осені почалися прояви голоду. Щоб роздобути бодай якісь харчі, люди спродували все домашнє майно, навіть власні хати [2, с. 73]. Коли ж до весни 1866 р. скінчилася будь-яка пожива, і смерть косила людей, як траву, частина голодного люду, особливо з північних повітів, вдалася попросту до втечі з рідного краю, зокрема до Бессарабії.

До початку липня 1866 р. з багатьох сіл Буковини в Бессарабію прибули сотні голодних людей, у т. ч. дітей, зокрема з Боян – 173 чол., з Магали – 54, з Цуринів – 67, з Легучен-Тевтулуй – 28, з Слободи-Раранчі – 93, з Новоселиці – 5, з Топорівців – 95, з Раранчі – 223, з Молодії – 20, з Ленківців – 2, з Волоки-над-Дерелуєм – 11, з Вербівців – 3, з Остриці – 8, з Гоголини, Юрківців, Шубранця – по 4, з Маморниці – 2,

з Чорнівки – 7, з Серету, Костинців – по 3, з Васловівців, Шерівців, Глибочка, Бросківців, Рогізни, Барбівців (нині Брусниця), Велавчого – по одному. Крім того, через буковинську ділянку австрійсько-російського кордону перейшло 36 емігрантів з 12 галицьких сіл і містечок. Всього разом емігрувало 277 родин загальним числом 844 чол. (у т. ч. 114 дітей віком до 15 років), серед них 213 українських сімей (77 %) і 64 румунські (молдавські) (23 %) [7. Спр. 2868. Арк. 66–87].

У листі новоросійського і бессарабського генерал-губернатора П. Коцебу до австрійського генерального консула в Одесі від 9 (21) травня 1866 р. сповіщалося, що він зі згоди міністра внутрішніх справ Російської імперії дав розпорядження бессарабському обласному начальнику «залишити цих нещасних голодних людей в межах імперії... видати... необхідну грошову допомогу і забезпечити їх квитками для прямування в серединні повіти Бессарабії та в Херсонську губернію для заробітків» [7. Спр. 2868. Арк. 32–33].

У зв'язку з тим, що Садгірське повітове управління просило Крайове управління Буковини вимагати від російських властей повернення усіх збіглих буковинських емігрантів, бессарабський віце-губернатор пояснював ситуацію: з напливом у Хотинський пов. маси емігрантів із сіл Бояни, Раранче, Слободзія, Гоголина, Топорівці, Тевтулуй хотинське поліцейське начальство хотіло втікачів повернути назад у австрійські володіння, але ті заявляли, що покинули свою батьківщину «тільки через голод». А у зв'язку з тим, що Хотинський пов. теж постраждав через неврожай, то «маса голодних людей була тягарем для місцевого населення». Хотинський повітовий справник переконував збіглих повернутися на батьківщину, але ті відповідали, що «там їх чекає голодна смерть і тому вони воліють краще вмерти на місці, ніж повертатися додому» [11, с. 124-125].

Через те, що австрійські прикордонні власті своїх безпаспортних людей не приймали, або приймали б дуже довго після відповідної перевірки, тому цим 279 сім'ям були видані тимчасові посвідчення і направлені на роботу у південні повіти Бессарабії, Херсонську і Таврійську губернії [7. Спр. 2868. Арк. 43].

На вимогу Державного міністерства Австрії до президії Крайового управління Буковини від 11 червня 1866 р. останнє 18 червня звернулося до бессарабського начальства видати збіглих буковинців, зокрема військовозобов'язаних [11, с. 125-126]. Бессарабський губернатор генерал-майор Антонович і начальник канцелярії Міщенко у листі від 6 (18) липня наголошували, що прийняли втікачів тільки з причини голоду, надали їм допомогу (а не посадовили в тюрму), відправили з Хотинського пов., бо там теж було голодно, забезпечили їх роботою

на збиранні врожаю, але після цього їх подальша доля невідома. Тому означені посадовці запитували австрійські власті, чи після закінчення польових робіт повертати їх усіх (згідно зі списками) в Австрію, чи шукати їм поселення в межах Російської імперії [7. Спр. 2868. Арк. 84 – 85]. Цікаво, що Крайове управління, яке добивалося повернення усіх збіглих емігрантів, у своїй відповіді російським властям 1 жовтня 1866 р. сповіщало, що становище на Буковині важке, а тому «крайова президія поки що не має підстави просити ваше превосходительство, щоб їх було повернуто». Більше того, якщо б буковинці побажали назавжди залишитися в межах Російської імперії, то крайова президія вважала, що «прийняття російського підданства залежить насамперед від бажання та рішення самих згадуваних громадян, і ц[ісарсько]-к[оролівська] крайова президія готова розглянути це питання, коли від цих людей надійдуть заяви на дозвіл для переселення» [11, с. 130 – 131]. Австрійські власті фактично відмовлялися від своїх громадян, повернення яких добивалися. Російські власті все ж вислали з країни 14 буковинських емігрантів як військовозобов'язаних [11, с. 131]. За даними російських властей станом на 29 жовтня (10 листопада) 1868 р. в Бессарабії після повернення деякої частини буковинців додому все ще перебувало близько 700 чол. австрійськопідданих, з них у повітах: Сороцькому – 137, Акерманському – 20, Бельцькому – 150, Оргіївському – 22, Бендерському – 16, Кишинівському – 70, Хотинському – 285 [11, с. 132]. Отже, значна частина з них перебувала ближче до Буковини, і мала можливість підтримувати зв'язки з батьківщиною. Більшість буковинських емігрантів перебували в Бессарабії за тимчасовими паспортами, що видавалися бессарабськими властями, працювали здебільшого у поміщицьких маєтках, почасти ремісниками, дехто орендував землю, чимало залишилося на постійно в Бессарабії, на Півдні України.

Отже, такі загрозливі для життя явища, як голод, мали серйозний вплив на демографію Буковини: частина населення вимирала, частина емігрувала.

У наступні роки і десятиліття заробіткова сезонна еміграція з Буковини в межі Російської імперії, хоч і не в таких екстремальних невідрадних обставинах, як у 1865-1866 рр., продовжувалася.

Українська газета «Буковина» у номері за 25 квітня 1886 р. також констатувала, що «емігрують вони (*селяни – Авт.*) до Бессарабії і Румунії в цілі шукання хліба. Там вони пропадають для краю безповоротно», або вертаються з незначним заробітком [4. – 1886. – 28 квіт.]. Газета «Буковински Вѣдомости» писала у номері за 27 березня 1898 р.: «Минулого тижня відправилося на заробітки в Бессарабію кілька сот буковинських русинів» [5. 1898. 27 бер.]. Російські джере-

ла також констатували значний приплив робочої сили з Буковини в Бессарабію та українські губернії у 70-х рр. XIX ст. Російський консул у Чернівцях Д. Кіра-Дінжан доповідав у Петербург у листопаді 1873 р., що буковинські селяни відправляються «масами в Бессарабію і Південну Росію», що їм потрібні заробітки, а тамтешнім роботодавцям – їхня праця [11, с. 208].

На першій крайовій профспілковій конференції 30 серпня 1896 р., виступаючи, делегат Хомет засудив практику «торгівлі людьми», коли посередники з Бессарабії, України, Румунії ходять від хати до хати в буковинських селах, дають наперед т. зв. «форшуси» (грошові завдатки) під майбутню роботу і в такий спосіб спонукають їх до еміграції в сусідні країни [14. 1896. 25 вер.].

Найбільше відхідників йшло на заробітки в українські губернії і в Бессарабію з північних українських сіл Буковини, почасти з румунських, зокрема з Миткова, Чорного Поточу, Мосорівки, Вікна, Онута, Боянчука, Брідка, Горошівців, Малого Кучурова, Погорілівки, Самушина, Топорівців, Рогізни, Жучки, Реваківців, Станівців, Кам'яної, Великого Кучурова, Старої Жадови, Жучки, Боян, Глибоки, Остриці, а також з міст і містечок – Чернівців, Садгори, Кіцманя, Сторожинця, Вижниці та ін. [9, с. 201].

У 1899 р. на Буковині діяло 12 контор, які наймали буковинців на закордонні заробітки. Депутат Буковинського крайового сейму Микола Василько у своїй інтерпеляції до крайового президента Бургіньона зазначав, що послуги цих посередників дуже дорогі для бідних відхідників, бо вони «позбавлені елементарних прав, беззахисні, експлуатовані» [17, с. 218].

Угоди укладалися спочатку не персонально з кожним заробітчанином, а з групою в кілька десятків осіб. Але за таким контрактом встановлювалася своєрідна кругова порука: один за всіх, всі за одного. Тобто, якщо хтось, взявши аванс, не відправився з групою на роботу, чи вже на роботі в Бессарабії чи в Україні самовільно залишив групу, то остання мусила за нього відпрацювати аванс і всі витрати роботодавця. Так, група селян з Великого Кучурова і Волоки числом 203 особи зверталася у вересні 1866 р. зі скаргою до Крайового управління на тих своїх односельчан, які, найнявшись разом з іншими на роботу в маєток поміщика Мафо с. Калінешти неподалік Бельц і одержавши попередньо аванс, не прибули на роботу, а окремі з прибулих, покинули групу. В результаті заробітчани заборгували роботодавцю 547 гульденів 9 крейцерів, які поміщик вимагає з групи [11, с. 128 – 130].

На весняно-польові роботи буковинські заробітчани здебільшого відправлялися групами по кілька десятків чоловік з визначеним стар-

шим. На роботи восени і взимку йшли невеликими групами по кілька чоловік [6, с. 141]. Більшість заробітчани йшла на заробітки, уклавши трудові угоди з посередниками-вербувальниками, інколи одержавши певний аванс. Однак, будучи «пов'язані» цим авансом, заробітчани були приречені працювати у майбутньому лише за ту плату, яку визначив роботодавець.

З окремих сіл йшли десятки людей щороку на заробітки. Так, у 1890 р. одержали паспорти для виїзду в Бессарабію на різні роботи за наймом із с. Митків – 88 осіб, з с. Чорний Потік – 50 осіб, з с. Мосорівка – 30 осіб, з с. Вікно – 20 осіб, з с. Онут – 18 чол. У наступному 1891 р. такі паспорти видано 73 чол. з с. Митків, 35 чол. – з с. Чорний Потік, 21 чол. – з с. Мосорівка, 20 чол. – з с. Онут, 15 чол. – із с. Брідок, 15 чол. – із с. Малий Кучурів та ін. [6, с. 139–140].

1892 р. був неврожайним. Значно менше було зібрано зернових, технічних, кормових культур. Старше покоління людей ще пам'ятало, як чверть століття тому (1865 – 1866 рр.) від голоду мерли тисячі людей. Тому частина мешканців з північно-східних околиць Буковини почала залишати разом з сім'ями свої убогі оселі, потайки переходити австрійсько-російський кордон і шукати порятунку в сусідній країні [4. 1896. 16 серп.].

Це викликало стурбованість властей. Крайовий президент направив у район Онута і Чорного Потоку начальника жандармерії Катаржі і начальника Кіцманського повітового управління. Військо і жандарми блокували кордон від с. Добринівці до с. Онут [11, с. 176–178].

Ситуація настільки стурбувала власті, що туди 17 жовтня прибув сам крайовий президент Кравс. Він дав вказівку правоохоронним, адміністративним органам, прокуратурі рішуче присікати найменші прояви агітації за еміграцію [7. Спр. 5986. Арк. 136].

Загалом число емігрантів було досить великим. Щоправда, значна частина цих емігрантів, що рушили в сусідню країну пізньої осені, коли польові роботи в основному закінчилися, незабаром повернулися без якихось значних заробітків. Але наступного 1893 р. в окремих селах поміщики і орендарі маєтків відчували певну нестачу робочої сили [14. 1894. 24 лют.].

Станом на 18 січня 1893 р. з сіл Чорний Потік, Онут, Погорілівка, Дорошівні, Юрківці, Вікно, Брідок, Мосорівка, Горошівці, Боянчук, Лука, Репуженці, Митків, Киселів, Самушин, Кулівці емігрувало за офіційними даними 315 осіб, у т.ч. 142 чоловіки, 63 дружини, 110 дітей [Підрах. за: 11, с. 189 – 198]. Серед 142 глав сімей чи нежонатих чоловіків 114 не мали поля, 14 мали до 1 йоха (1 йох – 0,57 га), 8 мали від 1 до 2 йохів, 5 – від 2 до 3 йохів, 1 мав 3 йохи землі, 101 не мав хати. З 20 по 31 січня 1893 р. у межі Російської імперії емігрувало ще більше ста буковинців і галичан [11, с. 199].

Надалі еміграція в Російську імперію здійснювалася в основному законним шляхом. Зокрема, з листопада 1892 р. по лютий 1893 р. із Кіцманського і Чернівецького повітів емігрувало за закордонними паспортами через Новоселицю 60 осіб [14. 1893. 2 бер.]. (Закордонні паспорти візувалися російським консульством на 6 місяців, після чого це візування необхідно було продовжувати, сплативши 3 фл.) [4. 1897. 29 вер.]. Водночас за лютий 1893 р. російська прикордонна служба вислала назад на Буковину через Новоселицю 90 буковинських емігрантів [8. Спр. 86. Арк.5].

Еміграція селян 1892 р. з північних сіл Буковини викликала широкий резонанс в краї. Про неї заговорили у Буковинському крайовому сеймі. Причини цієї еміграції з'ясовував український депутат-народовець Єротей Пігуляк. 2 травня 1893 р. він виступив у сеймі з великою промовою, стверджуючи, що еміграція у межі Російської імперії була викликана вкрай важким становищем селянства. На підставі ознайомлення з земельною статистикою 1880 р. по 10 селах тодішнього Заставнівського судового повіту, зокрема таких, як Онут, Погорілівка, Боянчук, Юрківці, Добринівці, Чорний Потік, Митків, Брідок, Вікно, Самушин, звідки найбільше емігрувало селян, він встановив, що серед усіх 3939 господарств цих сіл таких, що мали менше 1 морга (1 морг – 0,75 га), було 1036 господарств, або 26,3 %, більше 1 морга – 965 господарств (24,5 %), 2 морги – 555 г-в (14,1 %), 3 морги – 405 г-в (10,3 %), 4 морги – 290 г-в (7,4 %), 5 моргів – 193 г-в (4,9 %), 6 моргів – 122 г-ва (3,1 %), 7 моргів – 107 г-в (2,2%), 8 моргів – 47 г-в (1,2 %), 9 моргів – 44 г-ва (1,1 %), 10 моргів – 38 г-в (1,0 %), від 10 до 15 моргів – 75 г-в (1,8 %), від 20 до 25 моргів – 11 (0,3 %), від 25 до 50 моргів – 9 г-в (0,2 %), понад 50 моргів – 5 г-в (0,1 %). Є. Пігуляк взагалі вважав, що селяни, які володіли земельною площею до 5 моргів (а це понад 87 %), належали до сільського пролетаріату. Водночас поміщикам у цих селах належало 10 807 моргів. Щоб поліпшити земельні відносини, Є. Пігуляк пропонував землі Буковинського православної релігійного фонду віддавати в безпосередню оренду селянам [4. 1893. 30 квіт.]. Звичайно, цей захід у майбутньому не зупинив би еміграцію, але депутат не бачив більш рятівного заходу.

Прем'єр-міністр і міністр внутрішніх справ Австрії у зв'язку з вищеозначеними подіями звернувся до російського уряду посилити контроль на кордоні проти еміграції русинів з Буковини і Східної Галичини, проти поширення певних обнадійливих обіцянок. Російський уряд відповів, що землі для наділення русинських емігрантів в Росії немає, а прикордонним службам дано наказ посилити паспортний режим при переході кордону [8. Спр. 86. Арк. 5].

Щоб не допустити масової самовільної еміграції буковинських мешканців у 1893 р., власті вживали різні заходи. Зокрема, за розпряд-

женням прем'єр-міністра Австрії президія Крайового управління звернулася 2 березня 1893 р. до Буковинської православної консисторії, щоб та наказала священикам Кіцманського, Чернівецького, Вижицького і Сторожинецького повітів повести енергійне роз'яснення серед мирян у церквах проти еміграції. 13 (25) березня того ж 1893 р. консисторія за підписом митрополита Сильвестра направила відповідний циркуляр священикам Буковини [8. Спр. 86. Арк. 5]. І така роз'яснювальна робота у церквах, звичайно, велася.

Все ж австрійський парламент прийняв кілька законів, які дещо полегшували офіційний відхід заробітчани у сусідні держави [4. 1895. 4 січ.].

Але через 3 роки ситуація повторилася. Знов-таки через недорід 1894 р. кукурудзи буковинські селяни, побоюючись голодної смерті, тікали – українці і молдавани – до своїх одноплемінників по той бік австрійсько-російського кордону. Рух цей почався з квітня 1895 р. За короткий час с. Вікно покинуло 33 мешканці, с. Чорний Потік – 47 мешканців і т. д., причому з членами родини, домашніми пожитками [7. Спр. 6640. Арк. 29–30; 8. Спр. 86. Арк. 9]. Деякі сім'ї були затримані в Новоселиці і повернуті в села, хоч мали на руках закордонні паспорти [1, с. 214–215].

Крайовий президент Гойос у своєму розпорядженні від 27 квітня 1895 р. вимагав від крайового командування жандармерії, прокуратури, ба навіть православної консисторії у різний спосіб боротися проти еміграції: не видавати закордонні паспорти, арештовувати агітаторів і віддавати їх до суду, священикам – вмовляти селян у церквах не покидати свої села [10, с. 46–47, 182]. Заохочене крайовим начальством, енергійно діяло командування крайової жандармерії. У рапорті президії Крайового управління від 29 квітня 1895 р. підполковник Індра доповідав, що він видав наказ по жандармерії, у якому вимагалася: стримувати недозволену еміграцію, своєчасно вивідувати, хто має намір таємно покинути край, хто раптом продає свою землю, майно, пильно охороняти кордон, рішуче діяти проти агітаторів, які агітують до виїзду в Російську імперію, вести серед населення роз'яснювальну роботу проти еміграції, діяти спільно з повітовими властями та ін. [7. Спр. 6640. Арк. 7].

Хоча власті на місцях мусили виконувати розпорядження «зверху», але й намагалися пояснити справжні причини еміграції. Так, начальник Кіцманського повітового управління Захар у своєму донесенні президії Крайового управління від 30 квітня 1895 р. доводив: «Цим людям, які належать до найбільшніх верств населення цього повіту, навряд чи можна відмовляти видавати закордонні паспорти тим паче, що як мені цілком докладно відомо, власники маєтків і орендарі, зо-

крема ті, що [мешкають] поблизу Дністра, платять їм таку низьку поденну плату (15 – 20 кр[ецерів]), що вони фактично не могли би їх існування не забезпечувала б можливість заробітку за кордоном...» [10, с. 46]. Отже, і в даному випадку властьпретерждаці добре знали причини еміграції селян, але заради забезпечення місцевих великих землевласників та орендарів мастків дешевою робочою силою перешкоджали малоімущим селянам відходити на заробітки у межі Російської імперії.

Поряд з адміністративними заходами проти еміграції населення на схід начальник Крайового управління знову звернувся до Буковинської православної консисторії, підкреслюючи, що стримання еміграції – це не тільки поліцейська справа. «Своє дохідливе, проникливе слово і повчання й роз'яснення мають сказати в першу чергу духовні провідники, щоб уберегти населення від необдуманих вчинків, бо після повернення вони можуть стати жебраками» [8. Спр. 86. Арк. 11]. І знову, як і 1892 р., консисторія 25 квітня (7 травня) 1895 р. шле циркуляр священникам Кіцманського, Вижницького, Чернівецького, Сторожинецького повітів, у якому, зокрема, підкреслює, що проти еміграції треба діяти проникливим повчанням [8. Спр. 86. Арк. 11–13].

«Вдосконалювалися» заборонні заходи і по державній лінії австрійських властей. 15 лютого 1903 р. Крайове управління Буковини видало розпорядження, а 11 січня 1904 р. додаток до нього про те, що відхід на закордонні заробітки в сільському господарстві може здійснюватися лише з дозволу Крайового управління, при наявності письмових трудових угод, затверджених за місцем проживання заробітчан [6, с. 144].

Проте відхід на заробітки не припинявся. Так, у квітні 1896 р. відбули туди з с. Топорівці Танасій Двірничук, Євдокія Підвисоцька, Домніка Двірничук, Василь Підвисоцький. Сільський староста у зв'язку з цим доповідав Чернівецькому повітовому управлінню: «Уже від давніх років топорівські селяни навесні ідуть у Бессарабію на заробітки, а восени повертаються назад... Щонайменше 10 сімей з Топорівців переходять щороку навесні до Бессарабії і свій заробіток посилають поштою своїм рідним... або привозять зароблені гроші з собою восени додому» [11, с.220].

Не маючи здебільшого певної спеціальності, працювали буковинські сезонники-емігранти у переважній більшості на сільськогосподарських роботах в Бессарабії, як орачі, погоничі, сапальники, косарі, в'язальники снопів, молотники, візники, пастухи та ін. Працювали й при вирощенні кукурудзи, технічних культур, зокрема цукрового буряку [16, с. 7].

У донесенні російського консула в Чернівцях в МЗС Росії за 1903 р. зазначалося, що «впродовж останніх двох років відправлялася в Росію з Буковини маса робітників, так званих, "гонтарників" (спеціалісти з виготовлення гонту і драниць та покриття ними дахів)». Але з 1903 р. їх наплив скоротився, бо місцеві, зокрема бессарабські мешканці самі навчилися виготовляти з буковинського і галицького лісу гонт і дранку [11, с. 244]. Більшість буковинських заробітчан восени поверталися додому. Однак були й такі, які, залишаючись австрійськопідданими, проживали сім'ями за мажами Австро-Угорщини [11, с. 110, 410, 412].

Важливим є питання щодо чисельності буковинських сезонних емігрантів. Загалом впродовж другої половини XIX ст. це число було значним, особливо у важкі часи неврожаю і голоду.

З Кіцманського пов. (у т. ч. й Заставнівського) у 90-х рр. XIX ст. щовесни відправлялося на заробітки в Бессарабію і Україну кілька сотень селян [6, с. 139]. У голодні роки число заробітчан збільшувалося, у звичайні роки меншало.

Рівень заробітків буковинських сезонних сільськогосподарських робітників у різних губерніях Російської імперії істотно різнився. Звичайно, для них зручніше було б знайти роботу у ближніх губерніях зокрема у Бессарабській, однак тут якраз оплата була нижчою. За даними російської статистики 1910 р., середня місячна плата сезонних робітників у літню пору складала: у Бессарабській губернії на своїх харчах – 10,94 руб., на хазяйських харчах – 9,48 руб. (у т. ч. у найближчому Хотинському пов. – 7,06 руб. і 5,8 руб.), [12, с. II–IV]. У більш віддалених від Буковини губерніях оплата праці сезонних заробітчан була вищою, але й дорожні витрати були більшими, великі відстані не раз доводилося долати пішки. А оплата праці буковинських відхідників у Бессарабії формально була не набагато вищою, ніж вдома. Для порівняння візьмемо офіційну денну плату сільськогосподарських робітників у Чернівецькому пов. у поміщицьких маєтках за 1902 р. В середньому для чоловіків вона становила 1,1 крони (на своїх харчах). Якщо вважати, що місяць мав 24 робочі дні (в неділю люди зазвичай йшли до церкви і не працювали), то місячна плата, отже, становила 26,4 к. [7. Спр. 8801. Арк. 29]. Якщо, далі, враховувати, що 1 рос. руб. дорівнював 2,5 австр. крони, то місячна платня поденника на своїх харчах становила у Бессарабії у 1910 р. (у австрійських кронах) 27,6 к. Але, по-перше, Чернівецький пов. був кращим щодо оплати праці сільськогосподарських робітників, бо частина селян йшла на заробітки в Чернівці, робочої сили дещо меншало, і поміщики та великі орендарі мусили з цим рахуватися. По-друге, у всіх інших повітах денна плата була нижчою. Приміром, орендар маєтку Абрагам Круг у с. Онут платив найманим робітникам 0,3-0,5 к. на день

[7. Спр. 18544. Арк. 5-6]. По-третє, і, це дуже суттєво, буковинські роботодавці намагалися видавати платню найманим робітникам не грішми, а натурою (часто низькоякісним неочищеним збіжжям, суржиком), за якою завжди приховувалася частка неоплаченої праці. По-четверте, у бессарабських та українських губерніях все-таки було більше роботи, відхідникам менше, ніж у рідному краї, загрожувало безробіття.

Великі землевласники та орендарі Бессарабії, користуючись беззахисністю заробітчанин, експлуатували їх, встановлюючи довгий робочий день і невисоку платню. Газета «Буковина» у номері за 26 квітня 1905 р. з гіркотою писала: «Заробітки наших мужиків у Румунії або Бессарабії се чиста епопея визиску і надужить» [4. – 1905. – 26 квіт.]. Хоч відхід на заробітки до Бессарабії на початку ХХ ст. дещо скоротився, однак він продовжувався аж до Першої світової війни.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Боротьба трудящих Північної Буковини проти соціального і національного гноблення у другій половині ХІХ на початку ХХ ст. (Збірник документів і матеріалів). / Упоряд. В.М. Ботушанський, М.М. Кравець, Г.С. Цебенко. Ужгород: Карпати, 1979. – 285 с.

2. *Ботушанський В.М.* Роки лихоліття (Голод на Буковині (1865-1866. ХІХ – початок ХХ ст.) // Вісник Центру буковинознавства. Серія історична. Чернівці, 1993. Вип. 1. С. 71-78.

3. *Ботушанський В.М.* Сільське господарство Буковини (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.). Чернівці: Золоті литаври, 2000. – 340 с.

4. Буковина (Чернівці). 1887-1908, 1996, 1999, 2007.

5. Буковински Вѣдомости (Чернівці). 1897, 1898.

6. *Гриценко І.А.* Економічні зв'язки Північної Буковини з Росією і Наддніпрянською Україною в ХІХ – на початку ХХ ст. Львів: Вища шк., 1980. – 168 с.

7. Державний архів Чернівецької області. Ф. 3. Крайове управління Буковини. (Далі. – ДАЧО) Оп. 1. Спр. 2868.

8. ДАЧО. Ф. 320. Оп. 1. Спр. 86.

9. Нариси з історії Північної Буковини / В.М. Ботушанський, В.М. Курило, І.А. Гриценко та ін. К.: Наук. думка, 1980. – 340 с.

10. Під колоніальним гнітом. Північна Буковина в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. Док. і матер. / Упоряд.: В.М. Ботушанський, М.М. Кравець, М.Д. Никирса. Ужгород: Карпати, 1986. – 206 с. (Документи і матеріали).

11. Споконвічна українська земля. Історичні зв'язки Північної Буковини з Росією і Наддніпрянською Україною. Док. і матер. Упоряд.: П.М. Василенко, І.А. Гриценко, Ю.П. Ляпунов, Ф.П. Шевченко. Ужгород: Карпати, 1990. – 468 с.

12. Статистика Российской империи. Цены на рабочие руки в сельских хозяйствах частных владельцев в Европейской и Азиатской России в 1910 году. СПб.: Издание Центральной Статистической комиссии Министерства внутренних дел, 1913. Т. LXXX. – 202 с.

13. Berichte über die öffentlichen Sitzungen der Bukowiner Handels – und Gewerbekammer in Czernowitz. Jänner-Dezember 1901. Czernowitz [б.р.в.]. – 278 S.

14. Bukowinaer Rundschau (Чернівці). 1892–1897, 1899.

15. Hauptbericht und Statistik über das Herzogtum Bukowina für die Periode vom Jahre 1862–1871. Lemberg, 1872. – 422 S.

16. *Fridman A.* Arbeitermangel und Auswanderungen. Referat erstattet dem Zentralausschuß des «Bund österreichischer Industrielle» / Artur Fridman. Wien, 1907. – 71 S.

Александр СЫЧ

МОЛДАВИЯ В ПЛАНАХ АНГЛИЙСКОЙ ДИПЛОМАТИИ В КОНЦЕ XVI в.

Отношения Англии со странами Юго-Восточной Европы во второй половине XVI в., в частности, с Молдавией, ещё не стали предметом специального научного исследования. Лишь отдельные их аспекты затрагивались в работах, освещавших деятельность английской дипломатии в Турции¹. Между тем, удельный вес Молдавского княжества в международной жизни на рубеже XVI-XVII вв. заметно увеличился. Оно оказалось (как, впрочем, и Польша, Валахия и Трансильвания) в центре борьбы между Османской империей и державой Габсбургов за гегемонию в этом регионе, которая развернулась в XVI в. и затянулась на века. С другой стороны, Польша, учитывая некоторое ослабление Турции к концу XVI в. (особенно после поражения при Лепанто), а также опасаясь установления господства Габсбургов в странах, расположенных по нижнему течению Дуная, также перешла к открытым действиям, намереваясь подчинить себе Молдавию и Валахию².

Возникает вопрос: почему Молдавия оказалась в поле зрения елизаветинской Англии? Какие цели английская дипломатия могла преследовать здесь в указанный период? Как сказывались ее действия на положении названных стран?

Судя по имеющимся документам, в планах английской дипломатии Молдавия и Валахия предназначались для поддержки трансильванского князя Сигизмунда Батория и польского канцлера Яна Замойского с целью противодействия экспансионистской политике австрийского императора Рудольфа. Для этого необходимо было приобрести возможно большее влияние в этих княжествах, завоевать доверие и благосклонность их правителей. Обстановка, сложившаяся в названных княжествах в рассматриваемый период, казалось, способствовала достижению этой цели.

Положение Молдавии во второй половине XVI в. было поистине трагическим. Потерпело поражение национально-освободительное движение во главе с Иваном Лютым (Ион-Воевода Лютый). Государственная казна была пуста, а налоговый пресс турецкого ига становился все тяжелее. Набеги турок, татар, поляков, грабежи, насилия и убийства стали обычным явлением. Религиозная жизнь Молдавии, большинство населения которой придерживалось православной веры, осложнялась усилившейся деятельностью иезуитов по распро-

странению католицизма, с одной стороны, и сопротивлением этому различным местным протестантским общинам с другой. Так, гонениям подверглись обосновавшиеся в Буджаке последователи учения Яна Гуса, их церкви были переданы иезуитам³.

Не менее сложным было международное положение Молдавского княжества. Оно, как, впрочем, и другие Дунайские княжества, стало в то время объектом спора могущественных соседних государств — Турции, Польши, Австрии. Молдавский князь Петр Хромой прилагал большие усилия, чтобы не дать вовлечь себя в разгоравшееся соперничество Порты и австрийских Габсбургов в Юго-Восточной Европе, а также чтобы страна не оказалась театром военных действий между Османской империей и Речью Посполитой, или, как образно выразился известный английский историк Р. Сетон-Уотсон, между «турецким молотом и польской наковальней»⁴. Но это нелегко было осуществить, так как в борьбе за власть молдавское боярство раскололось на две группировки, одна из которых ориентировалась на Польшу, другая — на Османскую империю⁵. Распри враждующих боярских партий, предательство и открытая торговля национальными интересами ещё больше ослабляли центральную власть.

Во второй половине XVI в. практика назначения Портой на молдавский престол угодных ей людей стала почти постоянной. Недостатка в претендентах не ощущалось, и в Константинополе всегда имелось определенное число лиц, принадлежавших к соперничающим княжеским и боярским фамилиям и родам и только ожидавших шанса занять место правящего князя на троне Молдавии или Валахии⁶. В таких условиях престиж молдавского, впрочем, как и валахского, трона упал до нуля⁷.

Одним из таких претендентов, добивавшимся молдавского трона, был Арон, сын господаря Александра Лапушняна. Он обратился за поддержкой к английскому посланнику в Турции, молодому и предприимчивому Эдварду Бартону. Арон знал его вес при султанском дворе. Подобное случалось и раньше. В 1580 г. искал английского покровительства в Париже и Лондоне Петр Церцель, ставший князем Валахии в 1583 г., а в 1589 г. тот же Бартон предоставил убежище Иону Богдану, претенденту на молдавский трон, который просил рекомендаций к Елизавете, чтобы получить у нее письма к султану⁸. Шансы Иона Богдана английский посол расценивал не очень высоко, отметив в своем донесении государственному секретарю сэру Фрэнсису Уолсингэму, что тот «очень бедный, а дела такой важности можно вести только с помощью больших затрат...»⁹. Арону же покровительствовали константинопольский патриарх Иеремия, греческие купцы, французские посланники, которые также просили Бартона поддержать кандидатуру Арона при султанском дворе, что тот и сделал.

Бартон и Томас Уилкоккс (английский купец из Гданьска) оказали Арону большую политическую и финансовую помощь. Ввиду продажности турецкого двора каждый претендент должен был просто покупать согласие Порты, покупая с этой целью самого султана, его жену, мать, любимых жён гарема, великого визиря, муфтия, евнухов и «всё бесчисленное племя фаворитов и паразитов»¹⁰ из окружения султана. Поэтому английские агенты не только одолжили своему протеже значительные средства для подкупа турецких сановников, но и поручились за суммы, которые ссудили Арону местные купцы. Старания английского посла, который ради достижения политических целей «не щадил золота на подарки»¹¹, увенчались успехом: в 1591 г. Арон стал господарем Молдавии.

Правда, вскоре он впал в немилость в турецкой столице, был свергнут, а на его место появилось сразу два претендента. Падение Арона Воеводы расценивалось как серьёзный удар по престижу Бартона¹². Он, однако, вновь взялся за дело, и ему пришлось использовать всё своё влияние, чтобы добиться повторного избрания Арона на молдавский престол. Такая заинтересованность Бартона, а также Уилкоккса в возвращении Арона на трон Молдавии объяснялась, помимо государственных интересов Англии, в немалой степени тем, что они вложили в это дело личные средства. Бартон, например, заложил даже собственные драгоценности банкирскому дому Эльмана¹³, буквально всё поставив на карту. Естественно, Бартон и Уилкоккс весьма рисковали своим кредитом в случае неуспеха. Мы не знаем точной суммы денег, потраченных Бартоном для восстановления Арона. По данным венецианского посланника, один лишь великий визирь получил около 100 тыс. дукатов¹⁴. А всего Арон Воевода для получения султанского фирмана сделал долгов на миллион золотых¹⁵. Венецианский посол в Стамбуле Маттео Зане в донесении своему правительству сообщал, что «английский посол настолько занят делами Молдавии, что не имеет времени думать о чём-нибудь ещё»¹⁶. Румынский исследователь И. Подеа полагает, что для восстановления Арона пришлось даже прибегнуть к помощи янычар (что, разумеется, также требовало больших денег), чтобы оказать давление на султана и его камарилью¹⁷.

Когда дело решилось всё же в пользу Арона, вместе с ним в Молдавию поехали два англичанина — уже знакомый нам Уилкоккс и Ричард Бабингтон, купец из Львова. Интерес и живое участие, проявленные английскими купцами к молдавским делам, не случайны.

Ещё в 1588 г. предшественник Бартона на посту английского посла в Константинополе Уильям Харборнн заключил выгодное торговое соглашение с молдавским князем Петром Хромым, по условиям которого английским купцам разрешалось свободно продавать свои и

покупать необходимые им товары на территории княжества, уплачивая таможенную пошлину в размере не более 3 % стоимости товаров, в то время как другие иностранные купцы и даже уроженцы самой Молдавии должны были платить 12 %¹⁸. Правда, по-настоящему воспользоваться преимуществами этого договора англичанам не удалось из-за нестабильности внутреннего и внешнего положения Молдавского княжества. Однако теперь, когда Арон с помощью английской дипломатии получил княжеский трон вторично, казалось вполне возможным не только подтвердить этот договор, но и добиться новых привилегий.

Вообще же торговое проникновение английских купцов в Молдавское княжество уже приносило определённые результаты. Например, налаживался вывоз крупного рогатого скота из Молдавии в Англию через гданьский порт¹⁹. Заинтересованность купцов-дипломатов из Левантийской компании в укреплении своих экономических позиций в Молдавии объяснялась также благоприятным географическим положением княжества, через территорию которого проходили торговые пути, связывавшие Балтийское и Черное моря, прибалтийские страны с Турцией и Левантом. Предприимчивые сыны Альбиона, конечно, учитывали это обстоятельство и хотели закрепиться на молдавских рынках, упрочив торговые связи с княжеством. Характерно, что за 12 лет (с 1582 по 1594 г.) в Молдавии побывало, причём не только по торговым делам, не менее девяти английских купцов: Джон Ньюбери в 1582 г., Генри Остелл в 1586 г., Уильям Харборнн в 1588 г., Ричард Мэллори в 1589 г., Уилкоккс и Бабингтон в 1592 г., Джордж Англеска, Эдвард Башелл и Уильям Олдридж в 1594 г., а в 1595 г. также два итальянских купца - Себастьяно и Лючиано ди Бьяджо, которые были агентами Бартона²⁰.

Но вернёмся к миссии Уилкоккса в Молдавии в 1592 г. Он ехал туда, желая поскорее вернуть деньги Бартона и свои собственные, которые они дали займы Арону, но, кроме этого, имел и особое поручение явно политического характера. Бартон, приложивший много усилий для восстановления Арона на молдавском престоле, смог навязать ему ряд условий, которые свергнутый Арон, находясь в плачевном состоянии, готов был полностью принять. Перед отъездом в Молдавию английский посол взял с молдавского князя обещание восстановить в правах проживавших на территории княжества протестантов, вернуть им церкви, которых они были лишены прежним князем по наущению иезуитов, и разрешить свободу вероисповедания. В отчёте о своей миссии в Молдавию Уилкоккс писал лорду Бёрли: «Другой задачей моего пребывания... было обеспечить восстановление различных протестантских церквей, которыми овладели иезуиты, заключа-

шие в тюрьмы и преследовавшие проповедников и протестантских священников...»²¹.

Уилкоккс преуспел в осуществлении замыслов Бартона, принимая, если верить его отчёту, личное участие в изгнании иезуитов и освобождении подвергшихся гонениям протестантских проповедников, которые, как он писал, были восстановлены в своих приходах «к чести Её Величества и к великой радости страдающих протестантов, которые ежедневно молятся за долгую жизнь Её Величества, желая ей процветания, и к неменьшему недовольству иезуитов и папистов, как это явствует из письма архиепископа Леополиса в Польше, написанного мне по этому поводу»²². Бартон в своем письме, датированном 9 сентября 1592 г., также писал, что Арон «от имени Её Величества восстановил свободу обычаев гуситам и передал им церкви, которые ранее им принадлежали»²³.

Такой ход событий не мог понравиться Вене. Действия английской дипломатии, выдержанные в духе борьбы против Контрреформации, вызвали тревогу в католических кругах. Львовский архиепископ Я. Соликовский (кстати, один из непосредственных инициаторов Брестской унии) в письме Уилкокксу выражал свой протест по поводу произошедшего в Молдавии и сообщал папскому нунцию Маласпине, что английский агент намеревается объединить «местных кальвинистов с греческой церковью в Молдавии»²⁴.

В 1593 г. боярин Михай с помощью влиятельных лиц и крупных денежных сумм сумел получить у Порты согласие на свое назначение князем Валахии²⁵. Среди людей, поддержавших претендента, опять оказался Бартон, хотя на этот раз его вмешательство в пользу Михая было намного менее решающим, чем при избрании Арона, и ограничилось рекомендациями²⁶.

Столь активное участие Бартона в делах Дунайских княжеств, явно далеко выходявшее за рамки полномочий представителя Англии, начинало не нравиться кое-кому в окружении султана. На совместной аудиенции французского и английского послов у великого визиря Синан-паши Бартону был оказан «холодный прием из-за участия, которое он принял в смене воевод Молдавии и Валахии»²⁷. Английский посол оказался, вероятно, в весьма неудобном положении, когда, воспользовавшись австро-турецкой войной, Михай и Арон, которым он помог прийти к власти, подняли в 1594 г. восстание против Турции. В одном из своих писем Бартон называет Арона «наиболее неблагодарным князем, которому я дважды отдавал предпочтение и однажды спас его от виселицы, а он задолжал мне 60 тыс. дукатов и не только не уплатил до сего времени ни одного пенни, но ищет возможности сбежать в Венгрию, когда будет низложен»²⁸.

Война шла трудно для Турции, и английская дипломатия прекрасно сознавала, что надежда на использование турецкого галерного флота для нападения на Испанию с тыла, со стороны Средиземного моря, становится все более призрачной. Поэтому Бартон, выполняя указание из Лондона и желая укрепить свой подмоченный авторитет, начал активно «содействовать миру между Турцией и императором»²⁹. Добиться этого было нелегко. Бартон сообщал в Лондон, что восстания в Молдавии и Валахии, поощряемые германским императором, могут помешать плану королевы Англии³⁰. Правда, и Михай Храбрый, хотя и одержал ряд блестящих побед над турецкими армиями, но, учитывая изнурённость Валахии многолетней войной, также стал искать возможности заключить мир с Турцией и обратился за содействием опять же к Бартону и александрийскому патриарху³¹, вероятно, полагаясь на их большое влияние при султанском дворе. Бартону удалось вместе с патриархом наладить мирные переговоры, к которым стремилась и Порта³².

Некоторое время спустя, однако, Михай Храбрый вновь начал боевые действия против Османской империи. Об отношении Англии к борьбе валашского князя с могущественным противником можно судить, например, по следующим документам. Английский посол Генри Лелло, сменивший на этом посту умершего в 1597 г. во время эпидемии чумы Бартона, начинал своё донесение руководителю секретной службы Англии, первому министру Елизаветы Уильяму Сесилю такими словами: «Ваша честь, этот день принёс плохие новости, а именно: Михай, князь Трансильвании, переправился через Дунай в Болгарию и уничтожил большую часть турецкой армии...»³³. Джон Андерсон (вероятно, английский купец) писал некоему Николасу Солтеру, что поражение и изгнание Михая из Трансильвании будут способствовать торговле, заметив, что «худшего времени, чем мы имели за последние два года, никогда в этих краях не было»³⁴ (речь идёт о том периоде, когда Михаю удалось ненадолго объединить Валахию, Молдавию и Трансильванию).

Следует сказать, что и в начале XVII в. дипломатическая активность представителей Англии в отношении Молдавского княжества продолжала оставаться высокой. Так, в 1602 – 1611 гг. Генри Лелло и Томас Гловер постоянно просили высших оттоманских чиновников о назначении одного из претендентов, а именно Стефана Богдана, правителем Молдавии³⁵.

Подводя итоги, необходимо прежде всего отметить несомненный интерес, проявленный английской дипломатией к Молдавскому княжеству в последнем десятилетии XVI в. (впрочем, как и в начале XVII в.). Именно в это время она делает первые шаги по завоева-

нию и укреплению своих политических и экономических позиций в Молдавии. Главная цель елизаветинской дипломатии - приобрести возможно большее влияние в странах Юго-Восточной Европы, в том числе в Молдавском княжестве. Это нужно было английской королеве Елизавете I для того, чтобы противодействовать в этом регионе австрийским Габсбургам, союзникам Испании, которая к этому времени превратилась в смертельного врага Англии. Поэтому представители последней вмешивались в избрание молдавских господарей, настраивали молдавскую знать против австрийских Габсбургов, поддерживали местных протестантов, причём их политические акции подкреплялись интенсивным торговым проникновением и стремлением закрепиться на местных рынках. Проанализированные факты позволяют утверждать, что к концу XVI в. Англия всё чаще и определённое становилась на сторону Турции, надеясь на её помощь в борьбе с Испанией, а потому прилагала немалые усилия, чтобы баланс сил в регионе Юго-Восточной Европы не нарушался в ущерб Османской империи и чтобы её силы не отвлекались на войны с Дунайскими княжествами и Польшей. В сущности, это осложняло национально-освободительную борьбу народов данного региона против турецкого господства, тормозило процесс образования и укрепления национальных государств.

ПРИМЕЧАНИЯ

1. См., напр.: *Цытурина Г.И.* Английская дипломатия в Османской империи во второй половине XVI в. // *Англия в эпоху абсолютизма* / Под ред. Ю.М. Сапрыкина. М., 1984.

2. *История Молдавской ССР: В 2 т.* / Отв. ред. Л.В. Черепнин. Кишинев, 1965. Т. I. С. 242.

3. *Documents concerning Rumanian history (1427-1601)* / Collected from British archives by E.D. Tappe. With an introduction by C. Marinesco. Hague, 1964. P. 62. № 86.

4. *Seton-Watson R.W.* History of the Romanians from Roman times to the completion of unity. Cambridge, 1934. P. 72.

5. *История Молдавии* / Под ред. А.Д. Удальцова, Л.В. Черепнина. Кишинев, 1951. Т. I. С. 219-220.

6. *Seton-Watson R.W.* Op. cit. P. 59.

7. *Ibid.* P. 61.

8. *Documents concerning Rumanian history...* P. 42-43. № 53-54; P. 54 -55. № 74; *Podea I.I.* A contribution to the study of queen Elizabeth's Eastern policy (1590 - 1593). Bucurest, 1938. P. 28-29.

9. *Documents concerning Rumanian history...* P. 54-55. № 74.

10. *Seton-Watson R.W.* Op. cit. P. 59.
11. *Теплов В.* Представители европейских держав в прежнем Константинополе. СПб., 1890. С.18.
12. Calendar of State Papers and Manuscripts, relating to English affairs, existing in the archives and collections of Venice, and in other libraries of Northern Italy / Ed. by H. Brown. L., 1897. № 861 (Далее: CSPM).
13. CSPM. № 128, 133.
14. Ibid. № 96.
15. История Молдавской ССР. Т. I. С.156.
16. CSPM. № 92.
17. *Podea I.I.* Op. cit. P. 33.
18. *Cernovodeanu P.* England's trade policy in the Levant and her exchange of goods with the Roumanian countries under the latter Stuarts (1660-1714). Bucuresit, 1972. P. 51, 60.
19. История Молдавии. Т. I. С. 176.
20. *Cernovodeanu P.* Op. cit. P. 60.
21. Documents concerning Rumanian history... P. 69. № 102.
22. Ibid.
23. Ibid. P. 62. № 86.
24. *Podea I.I.* Op. cit. P. 37.
25. The Encyclopaedia Britannica. N.Y., 1886. Vol. XXI. P. 17.
26. *Podea I.I.* Op. cit. P. 42.
27. CSPM. № 131.
28. Documents concerning Rumanian history... P. 65. № 97.
29. CSPM. № 233.
30. Documents concerning Rumanian history... P. 80. № 117.
31. CSPM. № 555, 560, 643.
32. Ibid. № 620, 647.
33. Documents concerning Rumanian history... P. 123. № 172.
34. Ibid. P.139. № 208.
35. *Cernovodeanu P.* Op. cit. P. 61.

Василь БОТУШАНСЬКИЙ

ДОПОМОГА УКРАЇНИ У ПІСЛЯВОЄННІЙ ВІДБУДОВІ ГОСПОДАРСТВА МОЛДАВІЇ (1946-1950 рр.)

Впродовж 1941-1944 рр. війна завдала великих збитків Україні, Молдавії, як і іншим республікам колишнього СРСР. Тож покоління, яке винесло на собі тягар цієї війни, мусило докласти своїх зусиль і для відбудови зруйнованого господарства.

Терплячи нестачу найнеобхіднішого, трудові колективи тодішніх республік згідно з директивними рішеннями вищих органів влади і управління СРСР надавали посильну допомогу одна одній. Це підтверджується практичними діями двох сусідніх республік – України і Молдавії. Остання під час війни втратила до 64 тис чол. загиблими, 47 тис. чол. було вивезено в Румунію, Німеччину, знищено 1037 промислових підприємств, 353 колгоспи, 66 МТС, спалено 50 тис. житлових і господарських будівель.

Власними трудовими і особлива матеріальними засобами республіці важко, а то й неможливо було відновити виробничі потужності підприємств, транспорту, будівництва. Тому допомога сусідньої України була вкрай необхідною. Передусім важливо було відновити залізничний транспорт, який дозволяв доставляти необхідні вантажі. За порівняно короткий час було відновлено залізничне сполучення Кишинів – Одеса, Кишинів – Чернівці та інші напрямки. Україна, як і інші республіки, поставляла в Молдавію різні машини, механізми, матеріали. У 1946 р. Молдавія одержувала із Дніпропетровська підйомні крани, з Калинівки – трансформатори, з Макіївки – сталь, із Львівської обл. – цемент, з Харкова – інструменти, із Жданова (Маріуполя) – прокат, труби [5.1946. 11 лип.].

При відбудові Белцького цукрового заводу з Одеси поступало обладнання (ваги) [6, с. 20]. Під час відбудови Бендерського і Тираспольського консервних заводів електрогенератори поставлялися навіть з діючого Київського консервного заводу. Оскільки харчова промисловість була провідною галуззю в цій республіці, то відбудові її приділялася особлива увага. За відповідними владними розпорядженнями на ці підприємства метал поступав з Одеси, Харкова, обладнання, хімікати, будівельні матеріали – з Києва, Харкова, Дніпропетровська, Одеси, Львова, Черкас.

Через те, що Молдавія бідна на ліси, то з України, зокрема з Карпат, поступало багато лісу. За розпорядженням з центру Молдавії було виділено лісові масиви у Станіславській, Чернівецькій, а згодом і у Закарпатській та Дрогобицькій областях для лісозаготівлі. Керівництво Молдавії створило на території України 27 лісозаготівельних контор, кілька лігоспів, зокрема у Сторожинці, Вижниці Чернівецької обл., у Делятині Станіславської обл. На лісозаготівлі працювало у цих конторах 2,5 тис. українських і молдавських робітників. У їх користуванні було до 300 автомашин, автопричепів, 600 коней. Всього за 1945 – 1948 рр. з України в Молдавію було вивезено понад 600 тис. куб. м лісу – кругляка. Крім того, поступали і напівфабрикати. Наприклад, Тираспольський лісотарний комбінат щорічно отримував з України значну кількість клепок і клепочних колод. Крім того, Молдавії за розпорядженням з Москви було дозволено для будівельних цілей відкрити на території України, зокрема у Чернівецькій обл. булощевневі і гравійні кар'єри, звідки щороку вивозилися десятки тисяч тонн гравію і каменю [3. Ф. Р. 2848. Оп. 3. Спр. 10. Арк. 4–5, 34, 170; Ф. 3021. Оп. 5. Спр. 1124. Арк. 5; 7. Ф. Р. 2. Оп. 7. Т. 3. Спр. 2396. Арк. 228; 5. 1945. 27 вер., 7 жовт., 1 лист.; 1946. 13 бер.; 1947. 17 січ., 25, 28 лют., 16 бер.].

Для Молдавії, яка не мала власних енергоносіїв, дуже важливим було одержання з України вугілля. Одним із шляхів забезпечення Молдавії вугіллям у 1946 – 1950 рр. була передача республіці однієї із зруйнованих на Донбасі шахт біля ст. Лутугіно (за 4 км). Відбудовували шахту молдавани, українці, росіяни і згодом видобували з «Молдаванки» (так її називали робітники) вугілля для підприємств і побутових потреб Молдавії. Зокрема, на шахті працювали трудівники з Молдавії - Чуря, Гладішин, Богданов, Склярівська, Кошова та ін. [8. 1948. 29 серп.]. Поступало вугілля в Молдавію і з інших шахт України. Якщо у 1945 р. з України в Молдавію було відвантажено 226 тис. т вугілля, то у 1950 р. – 763 тис. т.

Значною була допомога України у відбудові столиці Молдавії Кишинєва. Метал поступав з Києва, Харкова, Дніпропетровська, Одеси, з інших міст України – цемент, апаратура, електроприлади, верстати, скло [2, с. 373, 388, 398].

Значною була допомога України сільському господарству Молдавії. Уже навесні 1945 р. з України поступило в Молдавію 352 т насіння [8, с. 358]. З різних міст України поступали: трактори, кінні молотарки з харківських заводів тракторного і «Серп і Молот»; сівалки для висіву насіння цукрового буряку з кіровоградського заводу «Червона Зірка»; комбайни із Запоріжжя; тракторні плуги із Сталіно (Донецьк), Одеси; автопричепи з Білої Церкви; цистерни різної місткості

з Дніпродзержинська. Крім того, різні сільгоспмашини та інвертар поступали з Києва, Дніпрпетровська, Миколаєва, Чернівців та інших міст [3. Ф. Р. 2848. Оп. 6. Спр. 137. Арк. 26, 27, 37, 40, 44, 51, 102].

Наприклад, у 1949 р. з ХТЗ було поставлено в Молдавію 504 трактори «ХТЗ-НАТИ» [4, с. 43], із заводу «Червона Зірка» – 475 тракторних сівалок, з Одеського заводу ім. Жовтневої революції – 340 тракторних плугів, з Херсона – 50 локомотивів та ін. [3. Ф. Р. 2848. Оп. 6. Спр. 137. Арк. 227, 252, 257]. Всього за 1949 – 1950 рр. із заводів України було завезено кілька тисяч харківських тракторів, 700 комбайнів із Запоріжжя, 1750 культиваторів, 2 тис. сівалок, 950 молотарок. Крім того, суміжні з Молдавією підприємства, МТС України надавали посильну допомогу молдавським сусідам.

Підприємства України поставляли для сільського господарства Молдавії певну кількість мінеральних добрив. Приміром, лише за березень 1949 р. з Горлівського азотнотукового заводу в Молдавію було відправлено 15 вагонів сульфату амонію, з Калуського калійного комбінату – 266 т хлористого калію [3. 2848. Оп. 6. Спр. 137. Арк. 43, 52].

Винятково у важких умовах опинилося сільське господарство Молдавії внаслідок посухи 1946 р. і наступного голоду. Постраждало сільське господарство і у багатьох областях України. І навіть у цих обставинах Україна поставила в Молдавію навесні 1947 р. 38 тис. т насіння, або 85 % від усієї насінневої допомоги, що поступила в Молдавію з інших республік. Відправлялася з України в Молдавію також племінна худоба [3. Ф. Р. 337. Оп. 21. Спр. 416. Арк. 58-59]. Колгоспам і населенню Молдавії було дозволено владою купувати худобу в західних областях України.

У загальному потоці вантажів, що відправлялися з України у інші республіки у 1950 р., на Молдавію припадало 3,3 % [1, с. 206].

Помітною була також допомога кадрами. Наприклад, серед 75 спеціалістів, направлених з інших республік у Молдавію в 1948 р., були також випускники Одеського, Херсонського, Житомирського сільськогосподарських інститутів, Харківського ветеринарного, Полтавського будівельного інститутів. У 1949 р. у колгоспи Молдавії було направлено з України 184 бухгалтерських працівників.

Направлялися в Молдавію також випускники Київського технологічного інституту легкої промисловості, Львівської профтехшколи швейників і навіть механіки, майстри з діючих Одеської і Чернівецької трикотажних фабрик, які брали участь у монтажі обладнання на Кишинівській трикотажній фабриці № 2.

Надавали допомогу Молдавії різні проектні, геологорозвідувальні організації, вчені України. Зокрема, українськими геологами були

розвідані родовища гіпсу, піску для виробництва скла [5. 1945. 12 вер., 3 жовт.; 1946. 11 чер.; 1947. 19 жовт.]. Група проєктантів з Київської архітектурної майстерні на чолі з архітектором Чупруном розробила у 1945 р. проєкт головного корпусу Кишинівського залізничного вокзалу, а у 1947 р. – проєкт другої черги вокзалу [5. 1945. 25 вер.; 1947. 30 груд.].

У 1947–1949 рр. спеціалісти з Українського відділення Всесоюзного інституту «Гідропроект» ім. Жука, що діяло у Харкові, зокрема інженери Демюр, Завалинич, Краснов та ін., розробили проєкт Дубоссарської ГЕС на Дністрі і працювали там аж до її пуску.

Відбувалося також запозичення працівниками молдавських підприємств кращого досвіду київських, одеських та інших підприємств. Наприклад, у 1950 р. на хлібопекарних і кондитерських підприємствах Києва, Одеси та інших українських міст побували 32 інженери і техніки з таких же підприємств Молдавії, де знайомилися з кращим досвідом роботи.

Всього трудові колективи України у 1945–1950 рр. взяли участь у відбудові і будівництві нових понад 600 підприємств, зокрема у створенні таких нових галузей у республіці, як машинобудування, металообробка та ін. Це дало можливість Молдавії удвічі збільшити випуск промислової продукції у 1950 р. у порівнянні з довоєнним періодом. Чимало підприємств, відбудованих і побудованих тоді з допомогою українських спеціалістів, діє і по сьогоднішній день.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. *Давидов Г.М.* Виробничі економічні зв'язки УРСР з союзними республіками // Розміщення продуктивних сил Української РСР. К., 1970. Вип. 11–2. С. 201-230.
2. *История Кишинева.* 1946-1966. Кишинев, 1966.
3. Національний архів Республіки Молдова.
4. *Репида Л.Е., Брынзила Н.Г.* Участие рабочего класса в создании материально-технической базы сельского хозяйства Молдавской ССР в 1944–1945 гг. // Развитие промышленности и рабочего класса Молдавской ССР. Кишинев, 1970. С. 38-59.
5. *Советская Молдавия (Кишинев).* 1946-1950.
6. *Царанов В.И.* Восстановление промышленности Молдавской ССР в 1944–1948 гг. // Развитие промышленности и рабочего класса Молдавской ССР. Кишинев, 1970. С. 15-65.
7. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України.
8. *Экономика Советской Украины.* 1945–1975. К., 1975.

Вячеслав СОДОЛЬ

ПРАВОСЛАВНЫЕ МОНАСТЫРИ МОЛДАВИИ И СОВЕТСКАЯ ВЛАСТЬ: ЭКОНОМИЧЕСКОЕ ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ

В середине 40-х гг. начался один из интереснейших этапов в истории отношений церкви и государства в СССР. После периода жесткой конфронтации 20-х – 30-х гг. советские органы переходят к сотрудничеству с религиозными организациями. Эти изменения в государственно-церковных отношениях коснулись и молдавского духовенства после освобождения советскими войсками территории Молдавии от фашистских оккупантов весной-летом 1944 г.

К сожалению, до сих пор не появилось исследований, в которых бы рассматривались вопросы взаимодействия советских органов власти с церковными учреждениями. Так, в работах И. Павлинчука¹, Л. Тихоновой², В. Бешляги³ и др. утвердившейся аксиомой стало представление, что «по окончании Второй мировой войны монашеская жизнь и монастыри Кишиневско-Молдавской епархии испытали сокрушительный удар со стороны тоталитарно-коммунистического режима». Пристальное внимание современные исследователи уделяют характеристике механизмов закрытия монастырей, противоправным действиям местных органов власти и их пособников среди духовенства разного уровня. Однако проблема сотрудничества советских органов и монастырей Молдавии все еще требует своего решения.

Сделать это позволяют многочисленные документы (справки, рапорты, отчеты, заявления и пр.), отложившиеся в фондах Совета по делам Русской православной церкви при СНК (с 1946 г. – СМ) СССР, Уполномоченного Совета по делам Русской православной церкви при СНК (с 1946 г. – СМ) СССР по Молдавской ССР и текущего архива Молдавской митрополии Московского патриархата.

Уже в середине 1944 г. местный НКГБ доносил вышестоящим инстанциям, что «каких-либо враждебных антисоветских проявлений со стороны оставшихся на освобожденной территории МССР духовенства и актива верующих ... не зафиксировано. Большинство священников публично высказывают свое лояльное отношение к советской власти»⁴. Эти слова можно отнести и к характеристике настроений среди монашествующих, которые доказывали свою поддержку советским органам власти конкретными действиями. Так, весной 1944 г.

братия Гинкуловского монастыря Св. Параскевы (все еще находившегося в зоне румынской оккупации) укрывала группу советских парашютистов. За это монахи были арестованы и отправлены в тюрьму г. Браила (Румыния), где находились до середины июня того же года⁵. Во время прохождения фронта в течение восьми месяцев насельницы Каларашовского Успенского монастыря производили стирку белья раненых бойцов Красной Армии из трех госпиталей. Они же взяли на себя и снабжение продуктами этих госпиталей, выделив безвозмездно 3000 кг картофеля. Кроме этого, монахини этой обители дали бесплатно для советских солдат 600 пудов муки, а также передали на мясо двух волов, двух коров, четырех телят и сорок овец⁶. Из Кушеловского Успенского монастыря для бойцов были направлены 50 пудов пшеницы и 6 пудов кукурузы⁷. Примеру этих монастырей последовали и другие обители. Братия Гыржавского Вознесенского монастыря сдала в фонд Красной Армии 106 пудов пшеницы⁸. Ново-Нямецкий монастырь с. Кицканы предоставил для нужд советских войск 60 т картофеля, 6 вагонов вина, на фураж животным – 4 т ячменя и кукурузы⁹. Припиченский монастырь Св. Троицы оказал продовольственную помощь пшеницей (2 т), кукурузой (7 т), ячменем (2 т), фасолью (400 кг), сеном (1 т) и соломой (10 т)¹⁰. Монахи Куприяновского монастыря пожертвовали 560 кг яблок¹¹. Даже молодой (основан в 1943 г.) и немногочисленный Злотевский монастырь Св. Георгия передал в фонд Красной Армии 1 т хлеба¹².

Советские военные части, со своей стороны, также старались оказать всевозможную помощь монашествующим. Например, в Добрушском монастыре, где располагался штаб 7-го танкового корпуса под командованием генерала Ф. Каткова¹³, солдаты обработали 15 га фруктового сада и 3 га орехов¹⁴. В Кицканском монастыре красноармейцы скошили, обмолотили и полностью вывезли зерновые культуры¹⁵.

После освобождения Молдавии от фашистов руководство Кишиневско-Молдавской епархии проводит кампанию по сбору средств приходами и монастырями на различные военные нужды, часто для конкретных адресатов. Так, в 1944 г. насельники Ново-Нямецкого монастыря пожертвовали на нужды Красной Армии 15 000 руб.¹⁶ На постройку танковой колонны 8 310 руб. поступило из казны Добрушского монастыря и 1 000 руб. – из Каларашовского¹⁷. На счет Красного Креста поступили 3 700 руб. от Фрумосовского, 1 000 руб. от Каларашовского и 3 991 руб. от Добрушского монастырей¹⁸. Кроме этого, Рудевский монастырь Св. Николая в 1944 г. пожертвовал на помощь детям фронтовиков 3 000 руб.¹⁹ Из мужских обителей в качестве военного займа в 1944-1945 гг. Припиченский монастырь внес 2 000 руб., Кицканский – 10 700 руб., Злотевский – 6 000 руб.²⁰

Среди женских – насельницы Каларашовского монастыря заплатили 11 600 руб., Кушеловского – 500 руб., Речульского – 1000 руб. (от старицы) и 16 800 руб. (от своекоштных монашек)²¹. Таким образом, на нужды фронта местными монашествующими было собрано более 84 тыс. рублей.

В ноябре 1945 г. епископ Кишиневский и Молдавский Иероним направил по случаю 28-й годовщины Октябрьской революции поздравительное письмо на имя И. Сталина, в котором сообщил руководителю Советского государства о пожертвовании Молдавской церковью 200 тыс. руб. «для семей героев Красной Армии»²².

Помимо добровольных пожертвований, монастыри были привлечены к уплате военного налога. В 1944 г. Куприяновский монастырь по этой статье внес 1 337 руб., Сербештский – 2 505 руб., а Гировский своекоштный – 24 450 руб. (по 150 руб. с насельницы монастыря)²³. В 1945 г. в счет военного налога монахи Гыржавского монастыря выплатили из «братской кружки» 11 362 руб., Куприяновского – 7 650 руб., Курковского – 7 025 руб., Припиченского – 3 500 руб., Рудевского – 1 000 руб. и Гировского – 15 000 руб.²⁴

После окончания Великой Отечественной войны перед СССР встала задача восстановления разрушенного хозяйства. Для ее решения руководство страны привлекало разнообразные ресурсы, как внешние, так и внутренние. Одним из источников решения проблемы продовольственного снабжения городов Молдавии стала продукция подсобных хозяйств монашеских обитателей. В результате обследования положения монастырей 10 – 18 сентября 1945 г. инспекторами Совета по делам Русской православной церкви ими был составлен доклад «О монастырях МССР», в котором они дали характеристику экономического потенциала монастырских хозяйств и предложили ряд мероприятий по привлечению монашествующих к работе по преодолению последствий войны и оккупации. В нем, в частности, отмечалось: «Вследствие того, что в 1940 г. в Молдавии у большинства монастырей отбирались либо частично, или целиком (Жицканский и Гыржавский монастыри) земельные участки, сады, виноградники, пчелы, у монахов нет уверенности в том, что снова не отберут их хозяйств. Это расхолаживает их в работе и задерживает подъем хозяйства после войны. Твердое закрепление земельных участков, садов, виноградников и других земель, уяснение политики Советского правительства в отношении монастырей и их хозяйственной деятельности создадут условия быстрого восстановления монастырских хозяйств, и они могут стать культурными хозяйствами и давать государству немало хорошей продукции»²⁵. Инспекторами Совета было также отмечено, что «настоятели монастырей не отказывают, а скорее охотно идут навстречу желаниям представителей районных организаций»²⁶.

Взаимные обязательства государства и монастырей были определены двумя Постановлениями СНК СССР от 22 и 29 августа 1945 г. Они узаконивали существование и функционирование на территории страны монашеских обителей, предписывали советским органам не препятствовать деятельности монастырей. В частности, за монастырями были сохранены здания, земля и скот. Монахи были освобождены от уплаты налогов на землю и строения, а также на холостяков²⁷. Им было разрешено заниматься промыслами, создавать мастерские.

Еще до появления этих постановлений Управление производственных предприятий Молдавпотребсоюза заключило с надомницами Речульского, Фрумосовского, Таборского, Варзарештского и Хировского монастырей договор о производстве ковров, трикотажных изделий, вышивок и др. из государственного сырья. В соответствии с условиями договора 170 монашек обязывались ежемесячно сдавать 80 м² молдавских ковров, 750 пар носков, 750 пар перчаток и 120 свитеров²⁸. Однако выполнение условий договора было сорвано из-за отсутствия красителей²⁹.

Руководство мужских монастырей отказалось от производства товаров ширпотреба, отдав предпочтение развитию отраслей собственного хозяйства: хлебопашества, виноградарства и садоводства. Имевшиеся в их владении различные мастерские они передавали во временное пользование государственным предприятиям. Так поступили насельники Курковского монастыря, у которого в 1945 г. механизированные мастерские по производству мебели арендовал местный леспромхоз. Кроме этого, монашествующие сдали в аренду шерсточесальную машину, 5 га виноградников, 30 га садов, 30 га сенокосных угодий и 24 га пахотной земли³⁰. Кицканский монастырь разрешил использовать здания водокачки и водонапорной башни на территории обители руководству совхоза «Копанка» и местной больнице³¹. Руководство этого же монастыря с марта по июнь 1946 г. сдавало в аренду собственную пекарню Кицканскому сельпо³². На паровой мельнице Куприяновского монастыря перемалывали зерно на муку не только иноки, но и население округи³³.

В то же время молдавские монастыри пользовались различными услугами государственных учреждений в целях улучшения ведения своего хозяйства. Так, монахи Курковского монастыря в июне 1949 г. заключили договор с Оргеевской районной ветлечебницей сроком на один год. По его условиям, ветврач лечебницы был обязан дважды посетить подсобное хозяйство монастыря и оказывать лечебную помощь заболевшим животным в иное время, проводить все положенные ветзаконодательством профилактические меры. Монастырь же обязался неуклонно выполнять указания ветврача, строго

соблюдать зооветправила по содержанию скота и ежемесячно выплачивать 300 руб. за ветобслуживание³⁴.

Неуклонное соблюдение государственными и советскими органами положений правительственного постановления «О православных монастырях» способствовало развитию их подсобных хозяйств. Так, по имеющимся данным, доходы восьми мужских обителей Молдавии в 1945 г. составили 558 881 руб., из них 394 674 руб. (70,6 %) были получены от хозяйственной деятельности³⁵. Валовой доход женских монастырей в этот же период выражался в сумме 296 186 руб. для общежительных и 203 408 руб. для своекоштных (по данным Варзарештского и Хировского) монастырей³⁶. Приходы от подсобных хозяйств составили соответственно 112 116 руб. (37,8 %) и 63 530 руб. (31,2 %)³⁷. При этом налоговая нагрузка на обители была не очень обременительной. Например, Вознесенский монастырь с. Гыржавка, заработав в 1945 г. 144 022 руб., внес в Госбанк в качестве обязательных платежей (подоходный налог и страхование строений) 29 167 руб., что составило лишь 20,2 % от суммы его дохода³⁸.

После изгнания оккупантов монастыри были привлечены государством к выполнению обязательных натуральных поставок, в число которых входили зерновые культуры (пшеница, рожь), мясо, молоко и шерсть. В 1945 г. православные обители сдали государству 101 091 кг зерновых, 1 111 кг мяса, 1 984 л молока и 152,4 кг шерсти³⁹. Помимо выполнения обязательств, монастыри имели возможность заключать с советскими органами контрактационные договоры и получать таким образом дополнительный доход за счет реализации излишков своей продукции. В справках о монастырях Уполномоченного Совета по делам РПЦ упоминаются следующие виды продукции по контрактации: виноград, фрукты, овощи, яйца, брынза, сено, кукуруза, подсолнечник, орехи и пр. Так, в том же году монастырями было реализовано 5 023 кг винограда, 1 909 кг фруктов, 6 287 кг овощей, 1000 яиц, 140 кг брынзы, 4 542 кг сена, 8 410 кг кукурузы, 10 412 кг подсолнечника, 110 кг орехов⁴⁰.

В следующем году, несмотря на неблагоприятные погодные условия, монастыри выполнили возложенные на них обязательства и передали заготовительным организациям 53 389 кг зерновых, 2 492 кг мяса, 3 359 л молока, 102,5 кг шерсти; по контрактации ими было сдано 8 654 кг винограда, 19 487 кг фруктов, 7356 кг овощей, 200 яиц, 212 кг меда, 5 079 кг сена, 1 456 кг кукурузы, 2 854 кг подсолнечника, 50 кг орехов⁴¹.

Зимой 1947 г. настоятели большинства молдавских монастырей обращаются к уполномоченному Роменскому с заявлениями, в которых сообщают о катастрофическом положении в обителях с продуктами, о

нехватке семенного материала. Для примера приведем обращение Софии Пацевич, настоятельницы Каларашовского монастыря, в котором отмечалось: «исключительно неурожайный 1946 год [...] не только не оправдал ожидаемых надежд, но и не дал возможности собрать то количество зерновых продуктов, которое необходимо в будущем году для обсеменения наших полей, не говоря уже о пропитании. [...] Персонал монастыря состоит из 110 душ, из которых 76 старух, ввиду преклонного возраста нетрудоспособны, а для пропитания всего этого персонала нужно самое меньшее по 100 гр. на человека ежедневно»⁴².

Как известно, в начале 1947 г. в республику из Москвы был направлен заместитель председателя Совета Министров СССР А.Н. Косыгин с группой ответственных работников. После их прибытия в Молдавию было дополнительно направлено продовольствие, денежные средства, топливо, корма для животных, семена и др. В частности, уполномоченному министерства заготовок в Кишинев была направлена правительственная телеграмма, которая предписывала отпустить монастырям Молдавии 15 т зерновых культур (кроме пшеницы) в качестве семенной ссуды, на условиях возврата из урожая 1947 г.⁴³ Таким образом, монастырским хозяйствам (по имеющимся данным - 17 монастырей) было выдано 7 396 кг ячменя, 2 040 кг овса, 2 230 кг кукурузы⁴⁴. Это количество зерна позволило засеять яровыми культурами 205 га земель.

В результате правительственной помощи и благоприятных климатических условий монастыри получили очень хороший урожай сельхозкультур. Только Добрушский монастырь в 1947 г. собрал 73 600 кг различных продуктов, из них 18 000 кг пшеницы, 1 300 кг ячменя, 700 кг овса, 16 000 кг картофеля, 10 000 кг кукурузы, 4 000 кг подсолнуха, 600 кг фруктов, 2 000 кг винограда⁴⁵. В целом монастыри Молдавии сдали государству по обязательствам 70 043 кг зерновых, 2 849 кг мяса, 4 131 л молока, 234,2 кг шерсти; по контрактации – 8 122 кг винограда, 520 кг фруктов, 8 400 кг овощей, 165 кг меда, 2 270 кг сена, 8 111 кг подсолнечника, 30 кг орехов⁴⁶.

Валовой доход монастырей в этом году составил 1 413 325 руб., поступления от хозяйственной деятельности мужских обитателей составили 932 831 руб., а женских – 132 573 руб. и 144 558 руб. (общезительных и своекоштных соответственно)⁴⁷. При этом выплаты финорганам государства составили в целом 175 410 руб. (12,4 %), в том числе по мужским монастырям 125 125 руб., по женским общежительным (кроме Жабского) – 29 679 руб., по женским своекоштным – 20 606 руб. Кроме этого, ряд обитателей (Гыржавский, Куприяновский, Курковский, Сербештский, Каларашовский, Таборский и Гировский монастыри) подписались на государственный заем 1947 г. на общую сумму 28 100 руб.⁴⁸

В следующем 1948 г. монастырские хозяйства сдали по гособязательствам 123 737 кг зерновых, 2 758 кг мяса, 5 140 л молока, 355,5 кг шерсти; по контрактации – 7 300 кг винограда, 43 118 кг фруктов, 4 963 кг овощей⁴⁹. В этом же году валовой доход монастырей составил 1 790 633 руб., в том числе от хозяйств мужских обитателей – 1 198 679 руб., женских общежительных – 156 532 руб. и женских своекоштных – 264 152 руб. Мужскими монастырями государству было выплачено 136 056 руб., женскими общежительными – 28 740 руб. и женскими своекоштными – 32 193 руб., всего 196 989 руб., что составило лишь 11 % от поступивших в их казну доходов.

Великая Отечественная война кардинальным образом изменила систему взаимоотношений Советского государства и Русской православной церкви. Этому в значительной мере способствовала патриотическая деятельность духовенства и верующих, в том числе и в Молдавии. Уже в ходе освобождения республики от фашистских оккупантов начало складываться многостороннее сотрудничество между православными монастырями края и советской администрацией. Одним из важнейших его направлений стало экономическое взаимодействие, включавшее в себя прямую материальную помощь, поставки продуктов питания, выполнение требуемых работ насельниками монастырей в пользу войск Красной Армии. Последние, в свою очередь, помогали монашествующим обработать монастырские угодья: пашни, сады, виноградники.

После окончания войны была создана законодательная база, определившая статус юридического лица за монастырями и позволившая их насельникам вступать в разнообразные контакты с хозяйствующими субъектами различных форм собственности. В условиях социалистического государства главным экономическим партнером молдавских обитателей были, естественно, различные государственные структуры.

Подсобные хозяйства монастырей были привлечены к выполнению государственных обязательств по сдаче натуральных налогов зерновыми культурами, мясом, молоком, шерстью. Они также вносили требуемые платежи в Госбанк. В то же время государство закупало у монашествующих в порядке контрактации овощи, фрукты, виноград и другие виды продуктов.

Одной из форм сотрудничества государственных предприятий и монастырей было привлечение насельниц женских обитателей к работе в госартелях по договору. Кроме того, различные предприятия арендовали производственные мощности монастырских хозяйств (мастерские, различные механизмы, сельскохозяйственные угодья и пр.).

Показательным моментом во взаимоотношениях советских органов и монастырей стало предоставление последним семенной ссуды

весной 1947 г., когда в республике свирепствовал голод. Этот шаг Правительства СССР и уполномоченных республиканских органов способствовал выводу монастырских хозяйств из кризиса и их восстановлению в 1948 г.

Таким образом, в 1945 – 1948 гг. в ходе экономического взаимодействия советской администрации и монастырей успешно решалась задача восстановления разрушенного в период Великой Отечественной войны хозяйства Молдавской ССР в целом и монастырей в частности.

ПРИМЕЧАНИЯ

1. *Иосиф (Павлинчук), иеромонах*. Кишиневско-Молдавская епархия в период с 1944 по 1989 год. Ново-Нямецкий монастырь, 2004.
2. *Tihonov L. Politica statului sovietic față de cultele din RSS Moldovenească*. Chișinău, 2004.
3. *Beșleagă V. Cruci răsturnate de regim. Mănăstirea Răciula*. 1959. Chișinău, 2006.
4. Цит. по: *В. Пасат*. Трудные страницы истории Молдовы. 1940-1950-е гг. М., 1994. С. 585.
5. Национальный архив Республики Молдова (НАРМ). Ф. 3046. Оп. 2. Д. 346. Лл. 13, 14.
6. НАРМ. Ф. 3046. Оп. 2. Д. 349. Л. 26 (об.).
7. НАРМ. Ф. 3046. Оп. 2. Д. 364. Л. 1.
8. НАРМ. Ф. 3046. Оп. 2. Д. 347. Л. 3;
9. НАРМ. Ф. 3046. Оп. 2. Д. 351. Лл. 88 (об.), 89.
10. НАРМ. Ф. 3046. Оп. 2. Д. 355. Л. 6.
11. НАРМ. Ф. 3046. Оп. 2. Д. 350. Л. 3.
12. НАРМ. Ф. 3046. Оп. 2. Д. 348. Л. 5.
13. *Иосиф (Павлинчук), иеромонах*. Указ. соч. С. 221.
14. НАРМ. Ф. 3046. Оп. 2. Д. 345. Л. 11.
15. НАРМ. Ф. 3046. Оп. 2. Д. 351. Л. 88 (об.).
16. НАРМ. Ф. 3046. Оп. 2. Д. 351. Л. 82.
17. НАРМ. Ф. 3046. Оп. 2. Д. 345. Л. 1; Д. 349. Л. 26.
18. Государственный архив Российской Федерации (ГАРФ). Ф. 6991. Оп. 2. Д. 680. Л. 3; НАРМ. Ф. 3046. Оп. 2. Д. 349. Л. 26; Д. 345. Л. 1.
19. ГАРФ. Ф. 6991. Д. 690. Л. 3.
20. НАРМ. Ф. 3046. Оп. 2. Д. 355. Л. 6 (об.); Д. 348. Л. 5; Д. 351. Л. 99.
21. НАРМ. Ф. 3046. Оп. 2. Д. 349. Л. 30; Д. 356. Л. 12; Д. 364. Лл. 9 – 11а.
22. *Tihonov L*. Op. cit. P. 41.
23. НАРМ. Ф. 3046. Оп. 2. Д. 350. Л. 6; Д. 360. Л. 2 (об.); Д. 363. Л. 1.
24. НАРМ. Ф. 3046. Оп. 2. Д. 347. Л. 12 (об.); Д. 350. Л. 6; Д. 354. Л. 20 (об.); Д. 355. Л. 8 (об.); Д. 357. Л. 16; Д. 363. Л. 10.
25. ГАРФ. Ф. 6991. Оп. 2. Д. 18. Л. 132.

26. Там же, Л. 137.
27. *Иосиф (Павлинчук), иеромонах.* Указ. соч. С. 224.
28. НАРМ. Ф. 3046. Оп. 1. Д. 5. Л. 1; Д. 6. Лл. 4, 5.
29. ГАРФ. Ф. 6991. Оп. 2. Д. 18. Л. 110.
30. НАРМ. Ф. 3046. Оп. 2. Д. 354. Л. 20.
31. Там же. Д. 351. Л. 99 (об.).
32. НАРМ. Ф. 3046. Оп. 1. Д. 15. Л. 22.
33. НАРМ. Ф. 3046. Оп. 2. Д. 350. Л. 46.
34. НАРМ. Ф. 3046. Оп. 2. Д. 354. Л. 48.
35. ГАРФ. Ф. 6991. Оп. 2. Д. 18. Л. 134, Д. 687. Л. 7-8, Д. 689. Л. 3; НАРМ. Ф. 3046. Оп. 2. Д. 345. Л. 1; Д. 347. Л. 25 (б), Д. 350. Л. 3, Д. 351. Л. 117, Д. 352. Л. 4.
36. ГАРФ. Ф. 6991. Оп. 2. Д. 18. Л. 134, Д. 680. Л. 3; НАРМ. Ф. 3046. Оп. 2. Д. 344. Л. 5, Д. 358. Л. 12, Д. 363. Л. 10
37. Там же.
38. НАРМ. Ф. 3046. Оп. 2. Д. 347. Л. 25 б.
39. ГАРФ. Ф. 6991. Оп. 2. Д. 18. Л. 134, Д. 687. Л. 8, Д. 690. Л. 4; НАРМ. Ф. 3046. Оп. 2. Д. 344. Л. 5, Д. 345. Л. 10 (об.), Д. 346. Л. 1, Д. 347. Л. 25 (а,б), Д. 349. Л. 42, Д. 350. Л. 3, Д. 351. Л. 117, Д. 352. Л. 4, Д. 355. Л. 8, Д. 356. Л. 12, Д. 358. Л. 12, Д. 360. Л. 1-2 (об.), Д. 363. Л. 10, Д. 364. Л. 3.
40. Там же.
41. ГАРФ. Ф. 6991. Оп. 2. Д. 686. Л. 9, Д. 689. Л. 3, Д. 692. Л. 9; НАРМ. Ф. 3046. Оп. 2. Д. 345. Лл. 39-40, Д. 346. Л. 30, Д. 347. Л. 63, Д. 348. Л. 20, Д. 349. Л. 72, Д. 350. Л. 27, Д. 351. Лл. 184 (об.), 186, Д. 354. Л. 28 (об.), Д. 355. Л. 15, Д. 356. Лл. 52-53, Д. 358. Л. 23, Д. 360. Л. 24 (об.), Д. 361. Л. 32, Д. 362. Л. 18, Д. 363. Л. 26 (об.), Д. 364. Лл. 81-82.
42. НАРМ. Ф. 3046. Оп. 2. Д. 349. Л. 57.
43. ГАРФ. Ф. 6991. Оп. 2. Д. 61. Л. 5.
44. НАРМ. Ф. 3046. Оп. 1. Д. 15. Лл. 94-95.
45. Там же, Оп. 2. Д. 345. Л. 50.
46. ГАРФ. Ф. 6991. Оп. 2. Д. 685. Л. 6, Д. 692. Лл. 6, 9; НАРМ. Ф. 3046. Оп. 2. Д. 344. Л. 59, Д. 345. Лл. 39-40, Д. 347. Лл. 63-64, Д. 348. Л. 40, Д. 349. Лл. 72, 105, Д. 350. Л. 27, Д. 351. Лл. 186, 197, Д. 354. Лл. 28 (об.), 36, Д. 355. Л. 15, Д. 356. Л. 52, Д. 357. Л. 29, Д. 358. Л. 23, Д. 360. Лл. 24 (об.), 33-34, Д. 361. Лл. 33, 43, Д. 363. Л. 28, Д. 364. Лл. 81-82, 94.
47. ГАРФ. Ф. 6991. Оп. 2. Д. 685. Л. 5, Д. 686. Л. 4, Д. 687. Л. 21, Д. 690. Л. 1, Д. 692. Л. 5; НАРМ. Ф. 3046. Оп. 2. Д. 344. Л. 28, Д. 345. Л. 40, Д. 347. Л. 63, Д. 348. Л. 39, Д. 349. Л. 104, Д. 350. Л. 26, Д. 351. Л. 196, Д. 355. Л. 26, Д. 356. Л. 89, Д. 358. Л. 28, Д. 361. Л. 41, Д. 363. Л. 28, Д. 364. Л. 93.
48. НАРМ. Ф. 3046. Оп. 2. Д. 347. Л. 55, Д. 349. Л. 71 (об.), Д. 350. Л. 25 (об.), Д. 354. Л. 28 (об.), Д. 360. Л. 24 (об.), Д. 361. Л. 32, Д. 363. Л. 26 (об.).
49. ГАРФ. Ф. 6991. Оп. 2. Д. 687. Л. 15, Д. 692. Л. 6; НАРМ. Ф. 3046. Оп. 2. Д. 344. Л. 59, Д. 345. Л. 52, Д. 346. Л. 48, Д. 347. Л. 83, Д. 348. Л. 40, Д. 349. Л. 105, Д. 350. Л. 33, Д. 351. Л. 197, Д. 352. Л. 90, Д. 355. Л. 28, Д. 358. Л. 29, Д. 360. Л. 33-34, Д. 361. Л. 42-43, Д. 363. Л. 45, Д. 364. Л. 94-95.

Вадим ПІНЦАК

ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНЕ ПРОТИСТОЯННЯ 1992 РОКУ У РЕСПУБЛІЦІ МОЛДОВА

Існуюча нині «холодна війна» між Республікою Молдова і Придністров'ям та події у Кавказькому регіоні вказують на можливість рецидиву збройної ескалації Придністровського конфлікту. Виходячи з цього, військово-політичне протистояння 1992 р. у Молдові є своєрідним «експериментальним полем» для виявлення здобутків і прорахунків, що значно полегшить пошук найбільш оптимальної моделі поведінки офіційного Кишинєва у майбутньому.

Зрозуміло, що питання військово-політичного протистояння отримує різні оцінки у молдавській та придністровській історичних науках. У Молдові активної наукової і видавничої роботи з цієї проблематики не спостерігається. Причиною цього явища є той факт, що у бойових діях 1992 р. молдавська армія зазнала поразки, тому публікація військових документів може призвести до виявлення помилок у рішеннях 1992 р. відомих державних діячів Молдови. Крім цього, повне оприлюднення втрат, зокрема й людських, негативно позначиться на морально-психологічному стані молдавської армії та суспільства. Такі публікації у Придністров'ї, навпаки, породжують негативне ставлення до завойовників і сприяють піднесенню бойового духу армії та формують атмосферу нескореності народу. Різниця в ефекті морально-психологічного сприйняття результатів бойових дій 1992 р. зумовлює різне ставлення конфліктуючих сторін до оприлюднення військових документів.

Виходячи з наведеної специфіки, зауважимо, що видання придністровського походження заслуговують на увагу, оскільки досить скрупульозно висвітлюють перебіг збройної ескалації конфлікту. Відповідність документів тодішнім реаліям не викликає жодних сумнівів, адже Тирасполь ніколи не переслідував мети встановлення своєї влади на правому березі р. Дністер (за винятком міста Бендери). До таких досліджень варто віднести видання придністровських істориків М. Бабіунги і Б. Бомешко «Бендеры: расстрелянные и непокоренные», «Дни и ночи Бендерской трагедии» [1; 2].

Як відомо, конфліктуючі сторони станом на кінець 1991 – початок 1992 р. аргументи політичного характеру вичерпали, тому навесні 1992

р. спостерігалася значна активізація військово-політичного протистояння. Зокрема, у засобах масової інформації з'явилися повідомлення про численні інциденти силових зіткнень конфліктуючих сторін [3]. Нині важко з'ясувати, чия точка зору найбільш правдоподібна, але не викликає сумнівів те, що по обидва береги р. Дністер існували радикальні політичні сили, які сприяли ескалації конфлікту, проте більшу активність проявляла молдавська сторона, оскільки прагнула повернути владу на втраченій території.

Стратегічний план Кишинєва полягав у тому, щоб «зв'язати боями» у районі міста Дубоссари найбільшу кількість військ ПМР, і накопичивши достатньо сил, одночасним ударом з Кочієрського і Кошницького плацдармів оточити Дубоссарське угруповання Республіканської гвардії Придністровської Молдавської Республіки (ПМР). Надалі передбачалося «розсікти» Придністров'я в районі Дубоссар у найбільш вузькій його частині, щоб не допустити підходу підкріплення з Рибницького і Кам'янського районів. Відтак, захопивши Дубоссари, відрізати північні райони ПМР (Рибницю, Кам'янку, Рашків) від південних – Тирасполя, Григоріюполя, Дністровська. Надалі розділити Придністров'я на частини, зруйнувати його політичну і економічну єдність, а потім цілеспрямованими ударами знищити розрізнені зони опору. Насамкінець, останній удар планувалося завдати у напрямку Бендери – Тирасполь і повністю знищити опір у Придністров'ї. Тирасполь же не планував наступальних дій, тому його стратегічне завдання полягало в обороні лівого берега Дністра, яка будувалася як позиційна у зв'язку з тим, що доводилося захищати водну перепону і водночас вести бойові дії у населених пунктах.

Однак молдавським збройним силам не вдалося реалізувати свого первинного плану. Причиною стала завчасна підготовка придністровської сторони до можливих бойових дій, а також відсутність у Кишинєва достатньо потужних регулярних армійських сил.

Приводом до нового протистояння стала збройна сутичка, яка трапилася 19 червня 1992 р. на території бендерської друкарні, внаслідок якої зіткнулися військові підрозділи конфліктуючих сторін [4, с.8]. О 19 годині, тобто через півтори години після сутички, сподіваючись на ефект раптовості, до Бендер з кількох напрямків по Кишинівській і Каушанській трасах увійшли молдавські армійські підрозділи з бронетехнікою і артилерією [12, с.341]. Місто опинилося майже у повному оточенні. Молдавська сторона використала інцидент як привід для реалізації власного другого плану силового розв'язання конфлікту, розпочавши операцію «Троянський кінь», керівником якої став генерал Ф. Дабіжа [11, с.218]. Аналогія з давньою міфологією

полягала в тому, що під прикриттям представників чотиристоронньої комісії спостерігачів у місті поступово накопичувалися перевдягнуті у цивільне поліцейські. Вони згідно з планом, повинні були «відкрити ворота», забезпечивши цим введення головних сил у місто.

Отже, задум операції полягав у тому, щоб за допомогою бригади поліції та армійських структур особливого призначення усунути з міста республіканських гвардійців і створити міцний плацдарм для подальшого удару по Тирасполю. Армійські частини повинні були прикривати бригаду поліції у Бендерах і нейтралізувати бронетехніку гвардійців і російських козаків з боку Тирасполя. Однак цього завдання вони не виконали. Придністровська сторона у відповідь залучила танки з арсеналу 14-ї російської армії [8, с.25]. Це зірвало реалізацію операції «Троянський кінь», оскільки до міста надходила допомога з протилежного берега.

У Бендерах ситуація мала надзвичайний характер. Розпочалися вуличні бої, в яких гинуло цивільне населення. Сорокаградусна спека створювала загрозу епідемії, морги були переповнені [5, с.1]. Станом на 25 червня 1992 р. число біженців орієнтовно складало щонайменше 30 % від загальної кількості населення [10, с.42]. Багатьох загиблих, щоб не допустити спалаху епідемії, жителі, що залишилися, хоронили у дворах домів або у найближчих парках [7, с.58].

Досі бойові дії у Бендерах не мають однозначного тлумачення як в Україні, так і за її межами. Іноді оцінки діаметрально протилежні і залежать від політичних позицій суб'єкта, що їх робить. У зв'язку з цим спробуємо об'єктивно проаналізувати причинно-наслідкові зв'язки битви за Бендери.

Молдавська поліція не мала змоги атакувати місто Тирасполь у зв'язку з наявністю міцної придністровської системи оборони, побудованій з урахуванням природної перепони – р. Дністер. Натомість місто Бендери, розташоване на правому березі, цілком можна було взяти під свій контроль і в такий спосіб створити плацдарм для подальшого удару по Тирасполю, який знаходиться всього за 10 км на іншому березі. З цієї ж причини для Придністров'я втрата міста становила велику небезпеку. Наведені аргументи пояснюють причину запеклої боротьби за нього.

Молдавська поліція у Бендерах не приступала до виконання своїх службових обов'язків, оскільки не визнавалася населенням [6, с.1]. Її виведення з міста було рівнозначне тому, що офіційний Кишинів визнає свою поразку на сході країни. У протилежному випадку зберігалася ілюзія присутності органів державного управління на обох берегах Дністра, тобто на всій території республіки. Натомість паралельно здійснювала патрулювання РГ ПМР. Отже, в одному місті

одночасно здійснювали бойове чергування силові структури двох конфліктуючих сторін. Щодня напруга зростала й небезпека зіткнення перетворювалася на реальність. Молдавські поліцейські у Бендерах стали заручниками ситуації. У цьому сенсі не важливо, хто першим розпочав сутичку, головне інше – битва за Бендери мала спланований характер. Аналіз перебігу подій свідчить, що впродовж двох годин після початку інциденту на місто Бендери з кількох сторін були спрямовані колони бронетехніки, артилерія та інше важке озброєння. Без попередньої підготовки таку операцію здійснити неможливо, адже потрібно розробити стратегічний план, довести до особового складу завдання й деталі, вишикувати техніку у бойові колони, вивести на марш, зайняти бойові позиції тощо. Тому мова повинна йти не про чергове військове зіткнення внаслідок випадкового інциденту, а про спеціальний план, який ретельно готувався тодішнім прорумунським керівництвом Молдови. Отже, події у Бендерах – це завчасно спланована військова операція.

Її політичне підґрунтя полягає в тому, що перемога над сепаратизмом у країні стала першочерговим завданням історичного розвитку Молдови на початку 90-х рр. XX ст. Його невиконання ставило під сумнів спроможність тодішньої національної еліти Молдови забезпечити конституційний порядок у країні. Нині достеменно відомо, що схвалення операції у Бендерах відбулося за участю президента Молдови М. Снегура [11, с.218]. Версія про емоційний порив головнокомандувача суперечить фактам, оскільки призначені для наступу війська стягувалися завчасно.

Після провалу операції президент Молдови М. Снегур в інтерв'ю агентству «Молдова прес» і національному телебаченню заявляв, що «наміри зберегти цілісність республіки, навіть, ціною життя, залишаються незмінними» [9, с.1]. Отже, президент планував очолити національно-визвольний рух у разі розколу країни. Завдати рішучого удару у момент прибуття до парламенту депутатів від Придністров'я означало знищити процеси федералізації країни і стати національним героєм.

Враховуючи наслідки бойових дій у Бендерах, передусім, гуманітарну катастрофу, події варто оцінити як трагедію. Спільну відповідальність за неї несуть обидві сторони, адже вони задовго до її початку перейшли до силових методів розв'язання протиріч, але безпосередню відповідальність несе тодішня молдавська правляча верхівка в особі президента М. Снегура, міністра оборони І. Косташа та інших націонал-радикалів. Військову операцію у Бендерах належить визнати серйозною політичною помилкою тодішнього керівництва Молдови.

Після битви за Бендери у Придністров'ї з'явилися ознаки посттравматичного психозу на рівні масової свідомості, які супроводжувалися пропагандою про прихід до влади у Молдові фашистів тощо. Їхня наявність простежується й досі і в політичних цілях підтримується владою регіону. На Правобережжі теж запанувала істерія ультранационалістичного прорумунського характеру, підтримувана пропагандою про агресію 14-ї армії. Образ ворога й досі сприяє конфліктуючим елітам утримувати себе при владі та покладати відповідальність за соціально-економічні прорахунки на протилежну сторону.

Молдавська сторона з моменту Бендерської трагедії й до тепер з морально-етичних позицій сприймається у Придністров'ї як агресор, який є прямою загрозою існуючому там способу життя. Таке сприйняття має незворотний характер, оскільки впливає на формування світоглядних позицій молодого покоління, яке не вважає Республіку Молдову своїм життєвим простором і не ідентифікує себе з молдавською національною культурою, тому до переліку наслідків військово-політичного протистояння необхідно віднести знищення інтегруючої міфологеми. Оскільки на її відновлення необхідно багато часу і зусиль, військовий шлях розв'язання протиріч, обраний у більшій мірі тодішнім прорумунським керівництвом Молдови, необхідно вважати доленосною історичною помилкою.

ПРИМІТКИ

1. *Бабилунга М., Бомешко Б.* Бендери: расстрелянные и непокоренные. Тирасполь, 1993. – 70 с.
2. Дни и ночи Бендерской трагедии: документальное издание // Под ред. Москалева А., Горбатенко С. Бендери: Полиграфист, 2007. – 80 с.
3. *Волкова А.* Лидер. Тирасполь: Полиграфист, 2001. – 302 с.
4. *Воловой Г.* Кровавое лето в Бендерах: хроника приднестровской трагедии. Бендери: Полиграфист, 1993. – 150 с.
5. *Гамова С., Кондратов Э.* В расстрелянном городе // Известия. 1992. 25 июня. С.1.
6. *Гамова С.* В Бендерах идут бои // Известия. 1992. 22 июня. С. 1.
7. Заключение по уголовному делу № 92068095 по фактам вторжений вооруженных формирований Республики Молдова в Приднестровскую Молдавскую Республику от 22 июня 1993 г. // Дни и ночи Бендерской трагедии: документальное издание / Под ред. Москалева А., Горбатенко С. Бендери: Полиграфист, 2007. С.58.
8. *Перепелица Г.* Конфликт в Приднестровье: причины, прогноз развития и проблемы урегулирования. К.: Стилос, 2001. – 148 с.

9. Пасечник А. Боль Приднестровья // Правда. 1992. 27 июня. С.1.
10. Сообщение пресс-центра правительства Приднестровской Молдавской Республики от 25 июня 1992 г. // Дни и ночи Бендерской трагедии: документальное издание / Под ред. Москалева А. Горбатенко С. Бендеры: Полиграфист, 2007. С.42.
11. Феномен Приднестровья // Под ред. Бабилунги Н. и др. Тирасполь: РИО ПГУ, 2003. – 336 с.
12. Худяков В. В цветущих акациях город. Бендеры: Полиграфист, 1999. – 341 с.

Олександр НОВОСЬОЛОВ

СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКО- МОЛДАВСЬКИХ ВЗАЄМИН 1992–2000 рр.

Заглядаючи в глибину віків, ми відзначаємо, що Пруто-Дністровське межиріччя з давніх давен було своєрідною зоною етно-культурних і демографічних контактів молдавського і українського народів. Слід згадати, що україно-молдавські взаємини особливо активізуються під час розбудови Української козацької держави Б.Хмельницького. Гетьман Б. Хмельницький, поряд з Росією і Польщею, проводив активну зовнішню політику з Придунайськими князівствами – Молдовою, Волощиною, Трансільванією [6, с. 347-348].

І хоч мали в цей час різноманітні злети і падіння, відносини між країнами залишилися добросусідськими. Про це свідчать постійні контакти, візити послів, листування, яку вів Б.Хмельницький з правителями придунайських князівств – Сигизмундом Ракоці, Дердя II Ракоці, Ваїліє Лупу, С. Георгіце.

Важко, мабуть, переоцінити культурно-просвітницьку, релігійну діяльність сина молдавського народу Петра Могили в Україні та сина українського народу Паїсія Величковського на теренах Молдови. Відомий український історик А. Жуковський, оцінюючи українсько-молдавські відносини у XVII ст., писав, що у цей період встановилася найбільш вагома форма взаємозв'язку між двома народами [5, с. 178].

Т. Шевченко, І. Коцюбинський, І. Нечуй-Левицький, І. Котляревський, І. Карпенко-Крий, М. Коцюбинський, М. Садовський, С. Гулак-Артемовський – це далеко неповний перелік видатних українських імен, які серед розмаїття плеяди видатних українців своїм творчим доробком спричинили помітний внесок не тільки на молдавсько-український ґрунт, але й у строкаті палітри світової культури [7, с. 64].

Процес українсько-молдавського взаємовпливу – це нерозривний і живий процес. Невичерпним джерелом невинного зміцнення добросусідських відносин двох країн є віковичне прагнення сторін до гармонії, міжнаціональної злагоди, єдності цілей, взаємопідтримки та взаємоповаги, яке дедалі наповнюється конкретним змістом. Законодавчі органи обидвох країн ратифікували базовий політичний Договір «Про добросусідство, дружбу та співробітництво між Україною і Республікою Молдова» [1, с.68]. Між двома державами підписано довгострокову Програму економічного співробітництва на

1998-2007 рр. з метою підготовки Угоди про Митний Союз, Верховна Рада України 6 квітня 2000 р. ратифікувала Договір між Україною та Республікою Молдова про державний кордон [2, с. 5-6].

З часу встановлення дипломатичних відносин між двома державами, тобто з 10 березня 1992 р. до грудня 2000 р. було підписано 121 українсько-молдавський двосторонній документ, в тому числі 7 міждержавних, 57 міжурядових і 57 міжвідомчих договорів та угод [8, с. 31].

Ратифікація головного політичного Договору дала додатковий імпульс подальшому розвитку українсько-молдавських відносин, продемонструвала іншим державам приклад взаємоповаги і рівноправного ставлення країн одна до одної, відкрила широкі можливості для ефективної двосторонньої співпраці, в тому числі в плані виконання сторонами обопільних зобов'язань щодо забезпечення прав та свобод національних меншин у своїх країнах, збереження та розвиток їх національних особливостей, культурно-освітніх потреб, а також сприяння з боку держави у подальшому зміцненні гуманітарних взаємин національних меншин з їх етнічною батьківщиною.

Ефективним фактором зміцнення традиційних зв'язків між народами України і Молдови, створення надійної основи для подальшої динамізації співробітництва на началах стратегічного партнерства, взаємного довір'я і поваги став конструктивний політичний діалог між президентами двох країн, прем'єр-міністрами, міністрами закордонних справ наших держав набув сталого характеру. Напрацьовані під час двосторонніх зустрічей, а у період 1992–2000 рр. таких зустрічей було 26 лише на рівні президентів та прем'єр-міністрів, домовленості поступово матеріалізувалися у практичні справи [8, с. 37].

Сторонами здійснено заходи щодо наповнення конкретним змістом роботи утвореного Єврорегіону «Нижній Дунай», формування вільної економічної зони Рені-Галац-Джурджулешть, активізації прикордонного співробітництва між відповідними областями України і повітами Молдови, активізація діяльності Молдови в рамках ГУАМ, по створенню механізму Митного Союзу між Україною і Республікою Молдова [4, с. 18].

На виконання двосторонніх договорів та угод відновлено пільги на імпорт з Республіки Молдова виноматеріалів в рамках виробничої кооперації. Державною митною службою України відмінено попереднє декларування товарів 01-24 груп товарної номенклатури зовнішньо-економічної діяльності, які імпортуються до України, скорочено кількості підакцизних товарів, відмінено мінімальну митну вартість на лікєро-горілчані вироби та додаткові митні збори (з боку України – 2 %, Республіки Молдова – 5 %), вирішено на 2000 р.

питання транзиту через Україну молдавської продукції, що швидко псується, надано 2 400 безоплатних дозволів на транзит цієї продукції [4, с. 19].

Проведено ділову зустріч українських та молдавських підприємців, в т. ч. в рамках співробітництва Торговельно-промислових палат обох країн, та вироблено заходи стосовно поглиблення двосторонніх торгово-економічних зв'язків. З цією метою 18–21 квітня 2000 р. в м. Києві відбулась ділова зустріч підприємців України та Республіки Молдова, під час якої досягнута домовленість щодо інтенсифікації заходів у зовнішньо-економічній діяльності в рамках підписаних двосторонніх документів, 16 червня 2000 р. співробітники посольства мали зустріч з виробниками товарів єдинецького повіту з питань подальшого вдосконалення режиму зовнішньої торгівлі тощо.

Підписання угод між держадміністраціями Полтавської області та повіту Белц, Вінницької області та повіту Сороки, Чернівецької області та Єдинецького повіту дало можливість значно розширити міжрегіональне економічне співробітництво. В Кишиневі Одеською облдержадміністрацією відкрито Торговий Дім «Українське Причорномор'я» [8, с. 40].

Все це позитивно позначилося на кінцевих результатах торгово-економічного співробітництва. За п'ять місяців минулого року зовнішньоторговельний товарообіг Республіки Молдова та Україною збільшився проти аналогічного періоду 1999 р. на 12,8 млн. дол. США, або на 20,3 % і досяг 76 млн. дол. США [4, с. 19].

Україна займає друге місце у загальному обсязі зовнішнього товарообігу Молдови з країнами світу. Відповідно до ухваленої сторонами Угоди розширюється прикордонне співробітництво між прилеглими до кордону областями України та адміністративно-територіальними одиницями Молдови.

Предметно сприяючи поглибленню науково-технічних взаємин України і Республіки Молдова в світлі Угоди від 14 грудня 1999 р. про співробітництво в сфері освіти, науки і культури між Президією АН України та науковою асоціацією України і Президією АН Молдови, посольство підтримало ініціативу Академій наук двох країн і налагодило співпрацю з ними щодо створення у ВЕЗ Рені-Джурджулешть-Галац Міжнародного економічного Сенату, мета якого є науково-технічне забезпечення проектів, що будуть запропоновані до втілення на території ВЕЗ [8, с. 42].

Реалізуючи двосторонні документи з консульських питань, обидві сторони здійснюють ефективний захист прав своїх громадян в країні перебування, здійснюють заходи щодо розширення договірно-правової бази консульських зносин між Україною та Молдовою.

Дедалі більше розширюється обмін досвідом у військовій сфері

між Міністерствами оборони обох країн. Нині взаємодією охоплено такі провідні сторони цієї важливої галузі, як розбудова збройних сил і керування ними в мирний час, військова освіта і перспектива військових кадрів, культурно-виховна діяльність у військових силах, обмін досвідом та інформацією, що становить обопільний інтерес, демонстрація військової техніки, озброєння, участь в урочистих, культурних, спортивних та інших заходах [4, с. 20].

Дедалі розгортачі співпрацю в освітній галузі, з молдавською стороною досягнута принципова домовленість щодо визначення квоти студентів – по 100 осіб від кожної країни, що дозволить подолати існуючий дотепер дисбаланс у цьому питанні.

Відстежуючи рівень гуманітарного співробітництва, президент України Л.Д. Кучма під час свого офіційного візиту до Молдови 11 березня 1997 р. зауважив, зокрема, на необхідност дотримання сторонами рівнозначного підзоду стосовно забезпечення культурно-освітніх запитів української національної меншини в Молдові і, відповідно, молдавської – в Україні, відзначив важливість здійснення дієвого контролю за реалізацією прийнятих рішень конкретними виконавцями – міністерствами і відомствами [8, с. 43].

Для задоволення загальноосвітніх потреб громадян молдавської національності в Україні, де проживає майже 460 тис. громадян молдавсько-румунського походження, функціонують 123 загальноосвітні школи, у яких 41,5 тис. учнів вивчають усі навчальні предмети їх рідною мовою. В освітній мережі діє низка гімназій та ліцеїв, велика кількість дитячих дошкільких закладів із здійсненням навчально-виховного процесу молдавською мовою. У 325 шкільних факультативних групах молдавську мову вивчають більш, ніж 7 тис. учнів.

У відповідності з досягнутими українсько-молдавськими домовленостями, біля 300 громадян України молдавської національності навчаються у вузах Молдови. Щорічно здійснюється обмін викладачами обох сторін з метою проходження курсів кваліфікації, а також для удосконалення наукового рівня підготовки в аспірантурах [4, с. 20].

Завдячуючи гуманітарній політиці, яка послідовно здійснювалася президентом і урядом Молдови щодо відродження самосвідомості національних меншин, етнічні українці, які займають по кількості друге після молдаван місце в республіці, мають широкі можливості для розвитку своєї рідної мови, поширення і запровадження в побут самобутніх українських звичаїв, свят і обрядів, брати активну участь у відновленні і зміцненні економіки країни, у вирішенні питань державної ваги, які зачіпають інтереси всіх жителів багатонаціональної Молдови.

Визнаними координаційними і методичними центрами, які

віддзеркалюють інтереси багаточисельної діаспори, активно співпрацюють з політичними, діловими і громадськими організаціями в плані подальшого посилення значимості української громади у розв'язанні навчальних життєвих проблем країни, стали, передусім, Товариство української культури, Українська громада, товариство «Просвіта», Жіноча громада, благодійний фонд «Відродження», Союз українців Молдови і Спілка українців Придністров'я [3, с. 71].

Сторони активізували зусилля відповідних міністерств і відомств, органів місцевої виконавчої влади на реалізацію Договору між Україною і Республікою Молдова про економічне співробітництво на 1998–2007 рр., підписаного президентом України Л.Д. Кучмою і Президентом Молдови П.К. Лучинським у м. Кишиневі 23 жовтня 1998 р. та Міждержавної програми довгострокового економічного співробітництва України з Республікою Молдова, значно активізували роботу з утворення Митного Союзу між Україною і Республікою Молдова, посилили увагу до створення спільних виробничих структур, передусім в галузі переробки сільськогосподарської продукції, як одного з важливих напрямків розвитку співробітництва України і Молдови в економічній сфері в рамках міжурядової Угоди про співробітництво прикордонних областей України і адміністративно-територіальних одиниць Республіки Молдова, пошквалили роботу між прикордонними областями України і районами Молдови [8, с. 51].

Дедалі поглиблюється і наповнюється новим змістом україно-молдовські стосунки. Молдова і Україна активно співпрацюють у міжнародних організаціях, підтримують незалежність і територіальну цілісність одна одної, проводять виважену, передбачувану політику, що є одним з ключових факторів забезпечення стабільності і безпеки не тільки в центрально-європейському регіоні, а й в Європі в цілому [8, с. 47].

Україна проводить лінію посередника у розв'язанні Придністровської проблеми, відповідно до якої політичне врегулювання конфлікту має передбачити надання Придністров'ю особливого статусу у складі єдиної Республіки Молдова, підтримуючи цим самим територіальну цілісність і суверенітет Молдови в межах міжнародно визнаних кордонів.

Україна виступає за вирішення спірних моментів виключно політичними методами, шляхом переговорів, беручи до уваги як інтереси центральної влади, так і населення Придністров'я, суворо дотримуючись принципів невтручання у внутрішні справи Молдови.

Досягнуто в українсько-молдавському двосторонньому співробітництві немало, але ще більше належить сторонам зробити задля більш повного задоволення культурно-освітніх запитів молдаван

в Україні та етнічних українців у Молдові, розширення дружніх, добросусідських взаємовідносин між нашими країнами і народонаселенням на перспективу.

Належить прискорити вирішення питання про відкриття постійнодіючого українського корпункту в Молдові та культурно-інформаційного центру, реалізувати пункт Протоколу про співробітництво між Міністерством інформації України та Департаментом видавництва і поліграфії Молдови, про взаємне відкриття книгарень: в Кишиневі – української, в Києві – молдавської, забезпечити виконання пункту угоди про співробітництво Міносвіти України і Молдови щодо надсилання до навчальних закладів республіки необхідної кількості навчально-методичної та художньої літератури, ілюстративно-роздаткових матеріалів.

Таким чином, слід зазначити, що між Україною і Республікою Молдова склалися виключно теплі добросусідські стосунки. Практично немає питань, з яких обидві країни не досягли б консенсусу, або не вирішили їх на взаємоприйнятних умовах.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Договор «О добрососедстве, дружбе и сотрудничестве между Украиной и Республикой Молдова» от 10 марта 1992 года // Информационный бюллетень. 1992. № 6. С. 6-8.

2. Договор «О государственной границе между Украиной и Республикой Молдова» от 18 августа 1999 года.

3. *Винниченко І.І.* Українці в державах колишнього СРСР: Історико-географічний нарис. Житомир: Промінь, 1992. – 102 с.

4. *Гнатишин І.* Невичерпне джерело подальшого зміцнення добросусідства, дружби і співробітництва між Україною і Молдовою // Наш Родовид / за ред. Г. Якубович. Кишинів, 2000. С. 16-22.

5. *Жуковский А., Субтельний О.* Нарис історії України // Записки НТШ. Львів, 1992. – 234 с. С. 172-230.

6. *Купчанко Г.И.* Некоторые историко-географические сведения о Буковине. К., 1875. – 100 с.

7. *Мохов Н.А.* Очерки истории молдавско-украинских связей. Кишинев: Штиинца, 1961. – 120 с.

8. *Moşneaga V.G.* Moldova, România, Ucraina: buna vecinătate și colaborare regională. Chişinău: Ştiinţa, 1998. – С. 70.

Галина МЕЛЬНИЧУК

НЕЙТРАЛЬНИЙ СТАТУС ЯК ГАРАНТІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ РЕСПУБЛІКИ МОЛДОВА

Нейтральний статус відноситься до сфери воєнно-політичних відносин. Призначення та функції нейтрального статусу — забезпечення безпеки і оборони країни шляхом отримання міжнародно-правових гарантій. Тобто поле дії нейтрального статусу — сфера безпеки і оборони країни [1].

З першого дня незалежності Республіка Молдова проголосила свій нейтральний зовнішньополітичний статус, якого дотримується сьогодні.

Політика нейтралітету для молодої країни мала стати гарантією територіальної цілісності і єдності. Молдовська еліта вбачала в проголошенні нейтралітету вирішення питання виводу російських військ із Придністров'я. Водночас прийняття Молдовою нейтралітету гарантувало їй повноцінну участь у міжнародній політиці. При визначенні орієнтації Молдови на нейтральний статус країни було враховано думку громадськості. Аналіз результатів соціологічного опитування, проведеного 6 березня 1994 р., засвідчив, що 95% опитаних (це близько 75 % зареєстрованих у виборчому списку) висловилися за те, щоб Молдова була незалежною, суверенною державою, яка підтримуватиме взаємовигідні двосторонні відносини з усіма країнами світу і здійснюватиме стратегію нейтралітету [2, с. 79].

Молдові нейтралітет потрібен як засіб реалізації головно-го національного інтересу — повного реального суверенітету і незалежності, розбудови та зміцнення державності, забезпечення територіальної цілісності і непорушності державних кордонів.

Вперше ідея нейтралітету була зафіксована в 1994 р. з прийняттям Конституції Республіки Молдова. У ст. 11 нової Конституції йшлося про те, що «Республіка Молдова проголошує свій постійний нейтралітет і не допускає розміщення на своїй території збройних сил інших держав». В основі її оборонної політики лежать принципи мирного співіснування, невтручання у внутрішні справи інших держав, повага їх суверенітету і незалежності, цілісності і незмінності міждержавних кордонів. Як нейтральна держава республіка не планує вступати до НАТО, в будь-які оборонні структури країн СНД чи інші

діючі військово-політичні формування. Молдова рішуче виступає проти війн як засобу вирішення міжнародних і міждержавних проблем і вважає головним завданням своєї національної політики активну участь у попередженні військових конфліктів [3, с. 6].

Нейтралітет уважався важливою рисою нової держави, тому що він, разом з незалежністю, єдністю й суверенітетом, ставився до тих положень Конституції, які могли бути змінені тільки волевиявленням більшості населення Молдови на референдумі [4, с. 31].

Ці положення також повторено у Концепції зовнішньої політики, прийнятої парламентом у лютому 1995 р. Відповідно до Концепції, РМ зобов'язується слідувати стратегії постійного нейтралітету і не брати участі у збройних зіткненнях, у політичних, воєнних або економічних союзах, які мають на меті підготовку до війни; не використовувати територію для розміщення іноземних військових баз; не мати ядерну зброю, не виробляти і не випробовувати її [5, с. 2].

У травні 1995 р. парламент Республіки Молдови прийняв Концепцію національної безпеки. У цьому документі також наголошується, що Молдова є демілітаризованою державою, яка виступає проти розміщення іноземних військ або військових баз на своїй території і підтримує відносини дружби і партнерства з усіма країнами. А також наполягає на виведенні російських військ з території Придністров'я [6]. У червні цього ж року парламент Молдови затвердив Військову доктрину, в якій зазначалось, що завдання Збройних Сил визначаються інтересами національної безпеки і витікають з проголошеного Молдовою нейтралітету [7, с. 449].

Всі три стратегічних документи були прийняті в 1995 р. і мають потребу в адаптації до сучасних реалій. Оприлюднена нова концепція Стратегії національної безпеки РМ (опублікована 13 травня 2008 р.), а Національна стратегічна концепція, Національна військова стратегія і Національна політика оборони перебувають в розробці. Ці документи складуть основу майбутніх військових реформ.

Коли приймалися ці документи, нейтралітет виглядав розумним вибором, принаймні, з двох причин. З одного боку, у нової держави взагалі не було військової історії, так що постійний нейтралітет ставив заміною сильної армії, найбільш дешевим і зручним шляхом захисту суверенітету й незалежності Республіки Молдова. Постійний нейтралітет можна було розглядати як стратегію виживання між двома більш сильними сусідами, а також як відповідь на тиск із боку Росії, що має метою змусити Молдову взяти участь у різних військових структурах. Друга причина проголошення нейтралітету полягала в присутності російських військ на лівому березі Дністра. Конституційний нейтралітет служив додатковим аргументом для виводу російських військ і військової техніки з території Молдови [8].

Ідея нейтралітету розглядалася як засіб виходу зі сфери впливу колишньої метрополії або засіб послаблення її домінування. У випадку Молдови, нейтралітет не був докладно визначений у якому-небудь законі, і є досить абстрактним. До того ж відсутність внутрішнього законодавства і постійний нейтралітет Молдови не мають міжнародного визнання (приміром, нейтралітет Туркменістану закріплений в 1995 р. спеціальною резолюцією Генеральної Асамблеї ООН).

Існує й інша думка проголошення Молдовою нейтралітету. В.Соко́р вважає, що нейтралітет був нав'язаний Молдові Російською Федерацією, як гарантія того, що РМ не вступить до НАТО [9]. Звичайно Росія підтримала нейтралітет Молдови, але вона не визнає його, оскільки це вимагатиме виведення російських військ з Придністров'я.

Намагання Росії втягнути Молдову у військові структури СНД потерпіли фіаско: вона не приєдналася до Ташкентської угоди про колективну безпеку від 15 травня 1992 р. і є тільки спостерігачем в Раді міністрів оборони держав – учасниць СНД.

Задекларована політика нейтралітету дала можливість молодій державі будувати рівноправні відносини з усіма державами, брати участь в діяльності ООН та інших міжнародних організаціях, миротворчих операціях, співпрацювати з ЄС і ОБСЄ. Поступове поширення впливу НАТО на Схід сприяло участі Молдови у програмі НАТО «Партнерство заради миру» [10, с. 46].

Молдовське суспільство пройшло складний шлях трансформації своїх поглядів на НАТО – від їх абсолютного неприйняття на початку 90-х рр. XX ст. до усвідомлення значною частиною суспільства важливості співпраці з цією організацією для забезпечення реалізації національних інтересів.

Незважаючи на всю суперечливість молдовської політики щодо проблем безпеки, слід відзначити її активну співпрацю з Північноатлантичним Альянсом.

Аналіз свідчить, що молдовські владні структури не завжди розуміють особливості багатомірного процесу євроатлантичної інтеграції. Досить довго існували ілюзорні уявлення про можливість інтеграції тільки в ЄС, без обов'язкової співпраці з НАТО. Однак, синхронне розширення НАТО і ЄС і те, що всі постсоціалістичні країни вступають, чи прагнуть вступити до обох організацій, підтверджує помилковість таких уявлень.

Активізація військового співробітництва РМ з багатьма країнами, в першу чергу з країнами-членами НАТО, створює умови для послаблення позицій Росії в цьому регіоні. Свою участь в програмі «Партнерство заради миру» (ПРМ) республіка розглядає з позиції зміцнення своєї незалежності і суверенітету, з метою залучення до

сучасних військово-політичних досягнень, розширення можливостей для підготовки військових кадрів.

Про розширення співпраці НАТО і Молдови свідчать такі факти: навчання вищого і середнього командного складу Національної армії республіки в США і в країнах Західної Європи; плани по переозброєнню і створенню інфраструктури армії у відповідності до стандартів НАТО; участь військових радників НАТО в будівництві Національної армії РМ.

Як учасник міжнародних організацій, на підставі закону «Про участь Республіки Молдова в міжнародних миротворчих операціях з підтримки миру» (ОПМ) створено миротворчий контингент. НАТО надає Молдові допомогу в рамках програми контролю кордонів, ліквідації складів пестицидів, що не підлягають утилізації і розмінуванню територій, на яких розташовувалися військові частини колишньої Радянської армії [11, с. 455].

Президент Молдови В. Воронін звертався за допомогою до НАТО в зв'язку з реалізацією двох важливих для республіки проектів, пов'язаних з знищенням протипіхотних мін і нейтралізацією токсичного палива, яке могло спричинити екологічні проблеми. Дані проекти здійснювалися в рамках «Ради Євроатлантичного партнерства», в тому числі «Партнерства заради миру» [12].

У вересні 2006 р. в Молдові були вперше організовані навчання в рамках програми «Cooperative Longbow 06 і Cooperative Lancer 06». В 2007 р. відбулись міжнародні навчання «Medsecur-2007». За підтримки програми НАТО «Наука заради миру» розроблено проект, пов'язаний з утилізацією пестицидів [13].

6 липня 2006 р. урядом республіки був схвалений Індивідуальний партнерський план дій (ІРАР) «Молдова – НАТО». Плани ІРАР, початок яким було покладено в листопаді 2002 р. на Празькому саміті, відкриті для тих країн, які мають достатню політичну волю й достатні можливості для поширення відносин з НАТО. Ці плани покликані виробити різні механізми співробітництва між Молдовою і Альянсом, а також для підтримки внутрішніх реформ у країні [14, с. 26].

Індивідуальний план «Молдова – НАТО» був повністю погоджений із Планом дій «ЄС – Молдова» в рамках Європейської політики сусідства, з метою забезпечити доповнення планами один одного і уникнути повторень. В ІРАР двічі згадується нейтралітет. У документі чітко вказується, що участь Молдови в ІРАР не означає її бажання вступити в НАТО, а має на меті тільки проведення реформ у військовій сфері й сфері безпеки. Особливий акцент зроблений на політичному співробітництві Молдови з іншими нейтральними країнами-партнерами [15, с. 26-28].

Відповідно до плану ІРАР, Молдова планує створити сучасні наземні системи протиповітряної оборони, систему контролю повітряного руху і підписати двосторонні угоди з Румунією і Україною в цій сфері. В рамках ІРАР Молдова вважає важливим реформатування Прикордонної служби в правоохоронний орган. Також зміцнення безпеки буде здійснюватись через науку і охорону навколишнього середовища, через економічну та енергетичну безпеку країни [16].

Молдова й надалі планує розвивати співробітництво з НАТО не тільки в політичній сфері, але й в інших галузях. Свідченням цьому є візит генерального секретаря НАТО Яапа де Хооп Схеффера до Кишинева 31 жовтня 2008 р. Президент Молдови зазначив, що РМ співпрацює з Альянсом, але в той же час зберігає нейтралітет [17].

Президент Молдови наголошує на правильному виборі Молдови щодо нейтрального статусу, оскільки це може стати ще одним фактором регіональної безпеки на перспективу і надійною умовою мирного врегулювання придністровського питання. Демілітаризація конфліктуючих сторін, об'єднання їх людських ресурсів, трансформація збройних сил у професійні контингенти, готові до виконання виключно миротворчих функцій, - це той особливий шлях розвитку принципів безпеки, який визначається нейтральним вибором Молдови [18].

Слід підкреслити, що питання нейтрального статусу РМ є постійним предметом обговорення і в Росії, і в Європейському Союзі. Зокрема спецпредставник ЄС по Молдові К. Міжеї зазначив, що ЄС поважає нейтралітет Молдови, оскільки він є частиною молдовської Конституції [19].

З розширенням Євросоюзу і поступовою трансформацією НАТО в підвалини створюваної загальноєвропейської системи безпеки, «класичного» постійного нейтралітету більше не існує. Нейтральні країни, зокрема Молдова, проявляють зацікавленість у європейських інтеграційних процесах, у тому числі військово-політичного характеру. Політична еліта Молдови, проголосивши основною метою зовнішньої політики вступ до ЄС, розуміє, що нейтралітет може стати на заваді інтеграційних процесів, адже проголошення нейтралітету унеможлиблює приєднання до політичних утворень, таких, як ЄС, що має оборонну та безпекову складову. Наприклад, сьогодні з формуванням спільної безпекової та оборонної політики ЄС нейтральний статус Австрії, Фінляндії та Швеції стає на заваді поглибленню інтеграційних політичних процесів у рамках цієї організації.

У випадку з Молдовою, підтримка постійного нейтралітету може обійтися дорожче, ніж приєднання до сильного військового союзу, що міг би значно ефективніше забезпечити безпеку молдовських громадян.

У молдовському суспільстві існують різні думки, щодо збереження політики нейтралітету. Зокрема, Б. Цирдя наводить чимало аргументів на користь нейтралітету для Молдови: зміцнення незалежності і суверенітету країни, її національної самобутності; зміцнення єдності країни; забезпечення громадянського миру; зміцнення безпеки; зміцнення демократії; можливість прискореної модернізації країни та ін. Політика нейтралітету не суперечить зацікавленості Молдови в співробітництві з європейськими структурами безпеки, включаючи НАТО, країни-учасниці яких мають аналогічну мету [20].

Беззаперечним залишається той факт, що тільки безпосередня участь Молдови в майбутній загальноєвропейській системі міжнародної безпеки є надійним гарантом національної безпеки.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. *Перепелиця Г.* Чи допоможе Україні зіграти «партію світового гравця» нейтральний статус? // www.nceai.gov.ua/download.php

2. *Скурту И., Алмаш Д., Гоцу А. и др.* История Бессарабии (От истоков до 1998 года). Изд. 2-е, переработан. и дополн. Кишинэу, 2001. С. 79.

3. Стаття 11 Конституції Республіки Молдова.

4. Стаття 142 Конституції Республіки Молдова.

5. Концепция внешней политики Республики Молдова, одобренная Парламентом, № 368-ХІІІ, 08.02.1995. С. 2.

6. Концепция национальной безопасности 1996 г. // <http://www.agentura.ru/text/biblio/concept-rm.txt>

7. Молдавия: современные тенденции развития / Под. ред. Е.Кожокина. М.: Росспэн, 2004. С. 449.

8. *Марандичи И.* Нейтралитет Молдовы: что поставлено на карту? // http://www.jamestown.org/publications_details.php?volume

9. *Сокоп В.* Шесть пунктов плана Воронина, предложенного Путину: обдуманый риск // Eurasian Daily Monitor. № 183. 4 октября 2006 г.

10. *Кулінич М.* У новому геополітичному просторі // Політика і час. 1994. № 1. С. 46.

11. Молдавия: современные тенденции развития / Под. ред. Е.Кожокина. М.: Росспэн, 2004. С.455.

12. Президент Молдовы обратился к НАТО с просьбой оказать помощь в реализации двух важных для республики проектов // <http://www.zavtra.com.ua/news/mir>

13. *Марандичи И.* Нейтралитет Молдовы: что поставлено на карту? // http://www.jamestown.org/publications_details.php?volume

14. Monitorul Oficial al Republicii Moldova. № 134 -137. 25 августа 2006. С. 26-44.

15. Там само. С. 26-28.

16. Молдова не намерена присоединяться к НАТО // <http://www.salut.md/forums/viewtopic.php?p=29873>

17. *Сиротинко И.* Молдова дружит с НАТО, но сохраняет нейтралитет // <http://kp.md/daily/24190/397918/>

18. 44-я Мюнхенская конференция по вопросам политики безопасности, выступление Президента Молдовы Владимира Воронина // http://www.photo.md/news_info.php?lang=rus&news_id=1213

19. Мы уважаем нейтралитет Молдовы // <http://www.kommersant.ru/doc.Aspx>

20. *Цырдя Б.* Нейтралитет Молдовы: иллюзии, домыслы, реалии, риски // <http://odnarodyna.ru/articles/12/188.html>

Андрій БЗОВИЙ,
Олександр КОЖОЛЯНКО

ВЕСНЯНІ КАЛЕНДАРНІ ОБРЯДИ МОЛДАВАН БУКОВИНИ

Відавна мешканці Буковини певні етапи природного календарного циклу відзначали святково-релігійними обрядодіями. З часом зустріч весни все більше перетворювалася на молодіжні забави та гуляння з піснями, іграми й танцями. Саме в такому вигляді вони зафіксовані дослідниками у другій половині ХХ ст. [10, с. 119].

У молдаван Буковини початком весняних свят було 1 березня – день Мерцішор. В цей день перед сходом сонця жінки вішали на палицю біля воріт або перед будинком червону хустку. Батьки одягали на шию або прив'язували до руки дитини мерцішори – дві китички торочок із ниток білого та червоного кольору, з'єднаних між собою двома переплетеними нитками, які, як вірилось, приносили удачу.

Мерцішори носили не лише діти, а й дорослі. Дівчата вірили, що коли носити мерцішори і вмиватися росою з квітів, то лице їх буде білим, а щоки – рум'яними.

Носили мерцішори до початку цвітіння дерев або до прильоту перших лелек. Потім їх прив'язували до кущів троянд або гілок дерев. У молдаван північних районів Молдови, які межують з Буковиною, мерцішор носили дванадцять днів, а потім вішали на вітки фруктових дерев. З цим обрядом було пов'язане повір'я, що коли дерево цього року добре вродить, то щасливою буде людина, яка вішала мерцішор на його вітки [9, с. 291]. Свято Мерцішор символізувало проводи зими і прихід довгоочікуваної весни.

В наш час мерцішори носять в основному діти. 1 березня дівчатка дарують мерцішори хлопчикам. Цю обрядову прикрасу виготовляють власноруч або купують і носять впродовж усього місяця березня.

У молдаван Буковини існує легенда про мерцішор, в якій розповідається, що дуже давно росла ніжна квітка з пелюстками, білими як сніг. Цією квіткою був Гіючел (пролісок). Одного разу, коли сонце своїми золотистими стрілами пробило чорні хмари, на маківці гори з'явився ніжний пролісок. Від лютих морозів зуміла врятувати його добра фея, яку звали Весна.

Та злий Кривець кинувся на проліска, щоб знищити сміливця, який ступив у його царство. Кривець висмикнув із землі колючий кущ і

зі злістю жбурнув його в ніжну Весну, поранивши її в безіменний палець. На білу пелюстку Гючела бризнула гаряча червона кров. Ця гаряча кров розбудила й повернула юного проліска до життя. Від радості він підняв угору свою білу голівку. Через гори і долини прозвучав його голос: «Радійте, люди! Зі мною йде Весна! Зі мною йдуть Сонце і життя!» [7. 1998. Т. 13, с. 23].

Буковинський етнограф кінця XIX – початку XX ст. С.Ф. Маріан відзначав, що у багатьох місцевостях Буковини існує звичай, за яким 1 березня батьки чіпляють дітям на шию або руку золоту чи срібну монету. Ця монета, яка тримається на червоній стрічці, називається мерцішор, мерцішуг, марц (martisor, martisung, mart). Щодо призначення цього весняного обрядового атрибуту, то він пише: «Мета прив'язування мерцішора – досягти щастя протягом року, щоб діти були здоровими та чистими як срібло весною, та щоб літом не хворіли на лихоманку. Мерцішор надівають або прив'язують дітям вранці першого березня, до заходу сонця. Деякі діти носять мерцішор 12 днів, а потім прив'язують його на гілку молодого деревця. І якщо того року це дерево вродить добре, вважають, що і дитині пощастить у житті. Інші носять його до цвітіння перших дерев і тільки тоді залишають його на дереві, щоб були здоровими і гарними, як квіти відповідного дерева. Інші носять його до прильоту перших лелек, тоді кидають його їм услід, кажучи: «Візьми собі чорноту, віддай мені білість (біле)».

Дехто носить мерцішор до першого співу зозулі, тоді прив'язують його до червоної троянди, кажучи: «Щоб я був червоним, як ця троянда» [14, с. 96-101].

Сучасний румунський етнолог А. Олтяну у книзі «Народний румунський календар», де вона використала буковинський етнографічний матеріал з праць С.Ф. Маріана, А. Горовея, відзначала початок як аграрного, так і календарного року в румунів у давні часи. Вона значно ширше ставить питання про причину носіння мерцішора, вказуючи, що від весняного свята Драгобетеле (24 лютого), яке має ще назви св. Івана Весняного, Івана Драгобетеле, Голова Весни, дівчата починали вмиватись сніговою (талою) водою, щоб захистити обличчя від шкідливих сонячних променів. З цією причиною (захист від негативної дії сонця) пов'язує А. Олтяну носіння амулетів-мерцішорів молоддю, які ті зав'язували 1 березня до сходу сонця. Вона пише: «Амулет складався з двох заплетених ниток білого і червоного (або білого і чорного) кольорів, що є символом боротьби життя і смерті, здоров'я і хвороби. Той факт, що мерцішор кидали або носили до прильоту лелек, які повинні були забрати "чорноту", що виробляє сонце, і принести здорову "білість" обличчя, доводить саме цю причину. Якщо мерцішор не кидали, то його вішали на гілку дерева у цвіту або на троянду, щоб через них вплинути магічно» [16, с. 127].

Українцям, молдаванам Буковини відома легенда про березневу бабу Докію (в українців «баба Євдоха», у молдаван і румунів – «baba Dochia»). Подібні легенди про березневу бабу, яка керує погодою на початку березня, відомі в обрядовості різних народів світу – болгар, португальців, швейцарців та ін. [4, с. 209-220]. Наприклад, у болгар подібна легенда розповідає про «бабу Марту» [8, с. 13-17].

Православна християнська церква святкує 1 березня день християнської святої мучениці Євдокії Самаритянки [12, с. 15]. В Молдові та серед румунів власне румунських теренів зустрічається ще назва «baba Marta» [5].

Існує припущення, що ця назва запозичена від болгар, в яких вона існувала з давніх часів [3, с. 193].

У легенді, поширеній серед буковинських молдаван, розповідається про бабу, яка вигнала вівці на гірське пасовище – полонину, коли було ще холодно, і за це була покарана. Зміст легенди в українців, молдаван і румунів Буковини майже однаковий. Євдоха була злою бабою-мачухою, яка взимку послала у ліс по суніці свою нерідну дочку. Проте в лісі до дівчини підійшов старий чоловік (а це був місяць травень), який на хвилику перетворив галявину із засніженої на зелену, де росли суніці. Вона назбирала ягід і принесла мачусі. Баба ще більше розлютилася на дівчину й вирішила сама піти в ліс з вівцями, щоб і овець нагодувати на тій галявині. Вона вдягла дванадцять кожухів, бо було дуже холодно, і по черзі знімала кожухи, піднімаючись на гору. Знявши останнього кожуха, баба опинилась високо в горах. Але тут раптом звіялася завірюха, все занесло снігом. Стара і вівці замерзли, перетворившись на каміння. Так Бог покарав злу бабу.

На Буковинській Гуцульщині біля села Усть-Путила, де зливаються в одну ріку Білий і Чорний Черемоші, стоїть під горою кам'яна брила висотою понад п'ятдесят метрів. Цей камінь люди прозвали Кам'яною Багачкою, пов'язавши з легендою про злу бабу-мачуху [6, с. 201].

У румунів існує інша версія цієї легенди, коли зла свекруха послала невістку взимку мити шерсть у воді річки, сподіваючись, що та захворіє і помре. Але на березі річки молода жінка побачила двох чоловіків старшого віку, які розпитали її про причину приходу у таку стужу до води. Вона все їм розповіла, й тоді чоловіки допомогли їй і відбілили шерсть, а ще дали букетик квітів суніці. Коли баба побачила ті квіточки, то вирішила погнати овець на пасовисько і з своїм сином відправитись на чарівну полонину. По дорозі ставало все тепліше і вона скинула з себе всі дев'ять кожухів (по одному щоденно впродовж дев'яти днів). Коли вона скинула останнього, різко похолодало і баба разом з вівцями замерзла на полонині [15, с. 259-260].

У молдаван Буковини легенда про «бабу Докію» має такий зміст. Баба-свекруха послала невістку мити в річку Прут білу шерсть і сказала, щоб та мила до тих пір, аж поки шерсть не почорніє. На березі до неї підійшов гарний хлопець, який допоміг зачорнити шерсть і подарував їй букет квітів, сказавши, що він зібрав їх на протилежному березі річки. Баба, довідавшись про це, вирушила з вівцями по льоду до протилежного берега. Але посередині річки крига тріснула, і баба з вівцями потонула, перетворившись у каміння. Тому в річці Прут зустрічаються великі кам'яні валуни, які, за переказами, є слідами того перетворення [7. 2001. Т. 8, с. 3].

У румунів існує ще легенда про дівчину, дочку імператора, яка, рятуючись від завойовників, пішла в гори зі стадом овець і там замерзла на дев'ятий день, бо надворі була ще зима. На тому місці, де вони замерзли, залишились великі камені [11, с. 64].

Коли Докія піднімалась у гори, вона пряла нитку, яка символізує нитку року, подібно як богиня долі – грецька мойра при народженні дитини пряла нитку життя [11, с. 11]. За уявленнями румунів та молдаван, саме ця нитка року є прикрасою-оберегом мерцішором, зробленим з ниток та інших прикрас. Про побутування цього звичаю у буковинських румунів писав буковинський етнограф початку ХХ ст. С.Ф. Маріан [13, с. 51].

Враховуючи те, що в давні часи початок нового року відзначали весною, на початку березня, то можна припустити, що й легенда про нитки-мерцішор пов'язана з цим святкуванням.

Як вважає румунський етнограф І. Гіною, баба Докія ніби присутня при народженні нового року і тому пряде нитку життя новому рокові, як богиня долі пряла нитку новонародженій дитині [11, с. 119-120].

Звичай носити «березневі нитки» на початку березня зустрічається і в інших європейських народів: болгар, македонців, албанців, греків [1, с. 316].

Під впливом «баби Євдохи-Докії» на Буковині перша декада березня називається «бабиними днями», подібно болгарським січневим «бабиним дням» [2, с. 301-244], румунським березневим «zilele babei» [15, с. 259-260].

Носити мерцішор було прийнято перші дев'ять днів березня або до часу, поки не зацвіте якась квітка чи не закує перший раз зозуля. Про це маємо відомості із досліджень С.Ф.Маріана та експедиційних спостережень початку ХХІ ст. [13, с. 117-118; 7. 2001. Т. 8, с. 12].

Таким чином, молдавани і румуни Буковини на початку березня святково відзначали початок весни обрядодіями свята Мерцішора. Усна народна творчість зберегла відомості про відзначення початку весни днями «баби Євдохи-Докії».

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. *Анфертьев А.Н.* К истории мартовских обрядов в Греции // Советская этнография. 1979.
2. *Василева М.* Календарни празници и обичаи // Добруджа. Етнографски, фолклорни и езикови проучвания. София, 1974.
3. *Голант Н.* Румынская легенда о мартовской старухе и ее отражение в обрядности первых дней весны / Р.Ф. Кайндль і українська історична наука. Ч. 2. Чернівці–Вижниця, 2004.
4. *Кабакова Г.И.* Структура и география легенды о мартовской старухе // Славянский и балканский фольклор. М., 1994.
5. Календарные обычаи и обряды в странах зарубежной Европы XIX – начало XX в. Весенние праздники. М., 1977.
6. *Кожолянюк Г.* Етнографія Буковини. Т. III. Чернівці, 2004.
7. Матеріали етнографічної експедиції Чернівецького національного університету (1998-2001 рр.).
8. *Миков Л.* Первомартенска обредност. Български празници и обичаи. София, 1985.
9. Молдаване. Очерки истории, этнографии, искусствоведения. Кишинев, 1977.
10. Свята та обряди Радянської України. К., 1971.
11. *Ghinoiu I.* Obiceiuri populare de peste an. București, 1997.
12. *Ghinoiu I.* Panteonul românesc. Dicționar. București, 2001.
13. *Marian S.F.* Mitologie românească. București, 2000. MEE, 2001. T. VIII.
14. *Marian S.F.* Sarbatorile... V. II, 2001.
15. *Olinescu M.* Mitologie românească. București, 2003.
16. *Olteanu A.* Calendarele poporului roman. Bucuresti: Paideia, 2001.

Іван ДЕРДА

МУЗИЧНО-ПІСЕННА ТВОРЧИСТЬ ЯК ФАКТОР ВЗАЄМОВПЛИВУ У ДУХОВНІЙ КУЛЬТУРІ МОЛДАВАН І УКРАЇНЦІВ

Невід'ємним від змісту характеру соціально-економічного та політичного устрою суспільства є розвиток музично-пісенної культури. Нині широко побутує термін «взаємодія» як внутрішня основа прогресування національних культур. Саме ця категорія набирає методологічного принципу, який включає у себе такі поняття, як «взаємовплив», «взаємозбагачення», «взаємозв'язки», «збагачення». Це положення слід розглядати всебічно, без зміщення акцентів на користь тієї чи іншої національної культури взагалі, і музично-пісенної спадщини зокрема.

Історія українсько-молдавських етнокультурних зв'язків має давні традиції. Найбільш численні демографічні контакти розпочалися з переселенням галицьких українців до Молдови протягом XIII-XVIII ст. З Буковини та Поділля такий рух засвідчений в історії з XVI ст.

Найстаріша друкована українська народна пісня «Дунаю, Дунаю, чому смутен течеш?», в якій згадується молдавський правитель «Стефан-воєвода», записана у «Чеській граматиці» Яна Богослова 1571 р. [9; 87-88] :

Дунаю, Дунаю, чому смутен течеш?
Ой, як же Дунаю смутному не течи,
Що дно його точуть студені криниці,
А посередині та рибоньки мутьять,
На версі Дунаю три роти ту стоять:

В волоськім роті Стефан-воєвода,
В Стефанові роті дівониця плачет,
Дівониця плачет, плачучи повідат:
Альбо мене пуйми, альбо мене лиши!

Факти історії взаємин між українським гетьманом Богданом Хмельницьким та молдавським господарем Василем Лупулом у 1650 р., зазначені в українській думі «Як із низу із Дністра тихий вітер повіває» [2; 40].

Про братання молдаван і українців йдеться в пісні «Як прийшли до нас волошини»:

Як прийшли до нас волошини,
Всі волошини та всі хорошії,
В козаки вони записалися,
З нами побраталися.

Слід віддати належне плідній науковій праці сучасному досліднику взаємозв'язків українського і молдавського народів академіку Костянтину Федоровичу Поповичу, який на основі своїх досліджень, які тривали протягом багатьох років, написав книгу «Сторінки літопису» (1998 р.). Літописи, документи, що збереглися в старовинних сховищах і були опрацьовані науковцем, дали нам змогу зазирнути в народно-пісенну скарбницю, яка надає нам інформацію про віковічну дружбу між двома народами:

Ой, ми волохи, ми християни,
Да не милують нас бусурмани!
Ви, козаченьки, за віру дбайте –
Нам, християнам, на поміч прибувайте!
А козаченьки за віру дбають,
Волохам-християнам поміч посилають,
Трублять в труби, в сурми вигривають,
Оченьками козаченьків з України проводжають.

У фольклорних записах Миколи Васильовича Гоголя є народна дума, в якій йдеться про такі історичні події [7; 14]:

Ой, з волохами турчин дереться,
А з татарами волох б'ється.
А ті і сі у Волощину йдуть,
А волохи козаків до себе звуть,
Ой, волохи козаків до себе звуть,
До козаків такі річі ведуть:
Від моря й від Царя-города вітри гудуть.
Турки й татари у Волощину йдуть,
Ой, вже волоські землі руйнують,
Руйнують, плюндрують, не милують,
Ой, ідіть, панове, нам допоможіть,
Свою славу козацьку спом'яніть!
Тоді-то панове козаки виступали,
До Волощини дорожку топтали!

Після звільнення волоських земель від турків у XVIII ст., запорозькі козаки почали оселятися на півдні Бессарабії, на правому березі Дунаю – в Добруджі. Фрагментарна пам'ять про ці історичні події майстерно висвітлені в опері «Запорожець за Дунаєм» видатного українського композитора С. Гулака-Артемовського 1863 р.

Гірка доля українського і молдавського переселенця, який у важкі часи шукав пристанища у сусідніх землях, змістовно відтворена в українських лірично-епічних піснях, козацьких думах, молдавських баладах та дойнах. Деяка частина молдаван ще у XVI ст. переселилася з Бессарабії на Україну. Нині молдавани проживають в Одеській, Миколаївській, Кіровоградській та Чернівецькій областях.

Особливо багато взаємовпливів можна почути в музиці українського та молдавського народів, зокрема у танцювальному мистецтві – славнозвісний танець **гопак** (в Молдові - **гопакул**), українсько-гуцульський танець опришків **аркан**, молдавський танець гайдуків. Танець **коломийка** є надбанням як української, так і молдавської культур. На Буковині танець чабанів нагадує молдавський **чабанаш**. Дуже яскраві і темпераментні танцювальні мелодії: **хора**, **сирба**, **бетута**. Це далеко не повний перелік танцювально-музичних форм, які взаємозбагачують культуру українського та молдавського народів.

Співжиття цих двох етносів призвело до музично-культурних взаємовпливів. Здійснюючи комплексні фольклорні експедиції у села регіонів Молдови, було зафіксовано пісенну творчість українців, які етнічно проживали в цих районах. На основі цих досліджень у Кишиневі, як зазначає академік К. Попович, планується видати пісенну збірку.

Багато пісень народилося в етнічних українців вже в Молдові, які перекочували із самої України і гідно поповнили молдавський фольклор. Це військові, рекрутські, побутові, ліричні, сатиричні та інші пісні. Народна мелодика, нескладні розміри і ритми забезпечили цим пісням широку популярність і трансформацію у місцевий фольклор. Ці пісні відіграли важливу роль у популяризації і взаємовідносинах між культурами двох народів, для яких пісня є природною потребою виражати свої почуття, наміри і переживання. До пісень, які стали об'єднуючою духовною силою між народами, слід віднести пісню Сидора Воробкевича «Заграй, ти, цигане старий», наукову розвідку щодо авторства твору першим здійснив академік Костянтин Попович. Цей романс дістав статус фольклорного шедевра відразу в трьох народах, а саме в українському, молдавському та румунському. Автор даної статті на собі відчув взаємозв'язок двох культур. Перебуваючи із концертом у Кишиневі, він виконував згаданий вище міжетнічний твір Воробкевича українською мовою, а слухачі підспівували йому молдавською.

Український композитор Сидір Воробкевич також написав багато пісень на вірші Міхая Емінеску, які дістали широку популярність серед молдавського і румунського народів [4; 94 – 95].

Окрім Воробкевича, перекладацькою діяльністю з молдавської мови займався ще один буковинський митець – Іван Бажанський. У

його літературному доробку – переклади творів Васіле Олександрі та Міхая Емініску [5; 31].

Відомий своїми працями про взаємини української і молдавської літератури та фольклору й буковинський науковець Олекса Романець.

З голосу згаданого вище науковця К. Поповича автор даної статті записав популярний молдавський романс на вірші Міхая Емініску у перекладі українською «Чому не йдеш?»:

У вирій ластівки знялись,
Горіх роняє бурий листопад
І на поля спішить зима –
Тебе нема, тебе нема.
Прийди до мене, повернись,
Щоб міг я знову, як колись,
На груди голову схилить
І відпочить, і відпочить...

Небайдужою до долі молдавського народу була позиція генія українського народу Тараса Шевченка, який у своїй поемі «Гайдамаки» вклав власні думки та переживання у вуста сліпого кобзаря, який повернувся з Волощини [10; 96 – 97]:

Ой, волохи, волохи,
Вас осталось трохи,
І ви, молдавани,
Тепер ви не пани.
Ваші господарі –
Наймита татарам,
Турецьким султанам,
В кайданах, в кайданах!

Музику до цього тексту написав видатний український композитор Кирило Стеценко, емоційні фарби думи від глибокої скорботи до героїчного піднесення ще глибше відкрили значення високої думки почуття волі.

У містерії «Великий льох» Т. Шевченка Третій лірник співає [10; 284]:

Я співаю
І про Ясси,
І про Жовті Води,
І містечко Берестечко.

В Яссах, тодішній молдавській столиці, син Богдана Хмельницького Тиміш взяв шлюб із Розандою, дочкою молдавського господаря Василя Лупула. Родинні зв'язки об'єднали два народи у спільній боротьбі проти гнобителів.

У опері Костянтина Данькевича «Назар Стодоля» за драмою Т.Шевченка Галя співає про смерть Тиміша на молдавській землі у

1652 р., про те, як Богдан зустрічає сина, якого козаки везли із Молдови, покритого червоною китайкою.

Серед молдаван України чи не найбільший внесок в українську культуру належить Київському митрополиту Петру Могилі. Укладений митрополитом «Великий требник Петра Могилі» і понині становить основу православної літургії. Могила запровадив церковні проповіді українською мовою, канонізував усіх Печерських святих, власним коштом відновив головні храми Києва. Вів переговори про об'єднання уніатської та православної церков в єдиний Київський патріархат під зверхністю Рима. Митрополит зорієнтував майбутню Києво-Могилянську академію на підготовку інтелектуалів західного типу, які одночасно залишалися у річищі української культури. Серед викладаючих дисциплін були й музика та спів.

Форми взаємин у аграрних звичаях і пісенних традиціях українців і молдаван, висвітлені у праці Г.К. Бостана, як твердить сам автор, він відштовхується «від текстуальних збірностей, припускаючи інтенсивне культурне співробітництво, до схожості тематики і пов'язаних з нею однорідних мотивів, які свідчать про однаковий вплив історико-типологічного фактору (однорідність господарсько-культурних типів) і естетичних принципів жанру». На думку Г. Бостана, «тільки шляхом комплексних досліджень (етнографічних, фольклорних, лінгвістичних, музичних тощо) можливе успішне рішення складного питання про етногенетичні коріння колядки» [3].

Значне місце у спостереження Г. Бостана посідає молдавський звичай новорічної обрядності «Плугушорул» і відповідна до нього українська шедрівка «Плужок», традиції, пов'язані з магічними ритуалами, імітуючими справжній процес сільськогосподарського циклу-висівання і зрощення жита та пшениці. Цей звичай був розповсюджений як у українців, так і у молдаван.

Українська «Маланка», яка дійшла до нашого часу із сивої давнини у повноті форми, зберігши театральну атрибутику, музичні компоненти, етнографічні реалії, поетичність і неповторну імпровізацію. Цей постійно діючий механізм реакції на сучасність, як барометр соціального буття, збагатив своєю участю молдавський фольклор. І до нині персонажами молдавської «Маланки» є козаки, які супроводжують «Коня».

Українці і молдавани дуже співучі народи. Співаючи, вони вкладають у кожну ноту, в кожне слово цілу гаму людських почуттів переживань, свої надії, віру і любов. Їх музично-пісенна народна творчість – це складний елемент, який об'єднує всі сторони суспільно-колективного і сімейно-родинного життя:

— музичний фольклор: календарні пісні, ліричні, пісні про кохання, сатиричні;

— епічні жанри: історичні пісні, балади, думи, рекрутські пісні, казки, притчі, молдавські балади і дойни;

— звичаї та обряди і їх драматична дія: колядки, в українців щедрівки, «Маланка», гейкання, засівання, віншування, веснянки, гаївки, гагілки, обжинки;

— народні музичні інструменти: скрипка, барабан, цимбали, сопілка, кобза, дримба, таргат, чімпой (волинка), бучум (трембіта).

Крім того, і в українців, і в молдаван є твори, які виконуються на макаронічній молдавсько-українській мові. Для прикладу – пісня «Foaie verde barabula» [7; 56]:

Foaie verde barabula,
Жінко моя, де ти була?
Сорії zece și toți miși,
А ти ходиш цілу ніч.

В музично-пісенній народній творчості двох народів відбувається природна міграція елементів культури, жанрів міжетнічних образів. Сюди слід віднести і так звані хоцькі пісні у молдаван, які були поширені у Бессарабії та Молдавії. В українців – балади про опришків. Ці пісні народ пам'ятає і нині, адже це його історія, його герої. У молдаван це Кодрян, в українців – Олекса Довбуш [8; 223 - 224].

На теренах мистецько-культурного простору Чернівецької області найбільш повно представлений самобутній відмінний від інших регіонів України музично-пісенний стиль. Його ще визначають як гуцульський музичний діалект. Гуцульська музична пісенність відрізняється архаїчними рисами в мелосі й виконавській манері, взаємодією вокального й інструментального начала, зв'язками українського з молдавським і румунським фольклорами:

- інтонування, наближене до натурального ладу;
- низхідні гліссандо в закінченнях фраз;
- спів з вигуками;
- імпровізаційна мелізматика;
- силабічний речитатив.

В ладовому відношенні гуцульському музично-пісенному діалекту притаманний особливий гуцульський лад, а також – еолійський, іонійський та дорійський.

Актуальним є нині звернення уваги на музично-культурну спадщину Буковинського регіону, яка переживши процеси та періоди еволюції, асиміляції, деформації, трансформації, у взаємовпливах та взаємодіях з музичними культурами інших сусідніх народів, все ж змогла впродовж століть зберегти традиції стійких мелодичних зворотів та ладо-інтонаційних елементів традиційного музичного фольклору в цілому як українського, так і молдавського.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Академік Костянтин Попович. Людина. Вчений. Письменник. Кишинів: Elan, 2006. - 740 с.
2. Антонович В.Б., Драгоманов М.П. Историческія песни малорускаго народа. К., 1875. Т. II.
3. Бостан Г.К Типологические взаимосвязи молдавского и украинского фольклора. Кишинёв: Штиинца, 1985.
4. Дерда І. Вплив життя і творчості Сидора Воробкевича на формування професійного характеру майбутнього вчителя музики. Науковий вісник ЧНУ. Випуск 432. Педагогіка та психологія. Чернівці, 2008. С. 94-95.
5. Дерда І. Колискова для матері: солоспіви на вірші Івана Бажанського. Чернівці: Рута, 2005. – 35 с.
6. Наш родовід. Альманах товариства української культури Молдови. Кишинів, 2000. – 83 с.
7. Попович К. Сторінки літопису. Кишинів: Парагон, 1998. – 242 с.
8. Снігур І. Грозинці на вітрах історії. Чернівці: Букрек, 2002. – 241 с.
9. Українська література XI-XVIII ст.: Хрестоматія з коментарями / Упоряд. Є. Карпіловська, Л. Тарновецька. Чернівці: Прут, 1997. – 367 с.
10. Шевченко Т. Кобзар. К.: Вид. центр «Просвіта», 2004. – 679 с.

Георгій КОЖОЛЯНКО

ДОСЛІДЖЕННЯ ЗИМОВОЇ КАЛЕНДАРНОЇ ОБРЯДОВОСТІ МОЛДАВАН У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ ст.

Звичаї зимового календарного циклу в своїх виитоках сягають до християнського періоду, який визначається як період віри людини у природні явища та наявності язичницької віри. З поширенням християнства давні календарні свята та обрядові традиції значною мірою були християнізовані, однак язичницькі елементи виявилися дуже живучими. Це до певної міри було викликано тим, що християнство було пізньою релігією і зосереджувало свою увагу на соціально-етичній проблематиці, в той час як язичництво продовжувало обслуговувати нагальні потреби людей, які нерозривно були пов'язані з їхнім співіснуванням з природою.

Саме землеробський характер господарської діяльності молдаван зумовив живучість традицій, які були пов'язані з відображенням циклічних процесів у природі та їхнім впливом на життя людей. Це пояснюється тим, що землеробство завжди було консервативним, а відсутність зміни в господарських заняттях сприяє збереженню звичаїв, пов'язаних з ними. Щоб закріпити свій вплив на широкий загал, християнство змушене було піти на компроміс і пристосуватися до місцевої специфіки, змирившись з деякими елементами язичництва, поставивши їх під свій контроль. Наслідком цього синтезу стало те, що зовнішня обрядова форма різних язичницьких вірувань пережила їхнє внутрішнє наповнення, раціональний зміст з плином часу забувався, зосталася одна традиція. В результаті цих процесів склалася парадоксальна ситуація: сьогодні, дотримуючись тих чи інших звичаїв, ми мало знаємо про їхнє походження. Разом з цим звичаї зимового циклу є невід'ємним елементом духовної культури і вагомим джерелом для дослідження народної творчості. Колядки і щедрівки виникли як уособлення магії слова, однак з плином часу вони втратили свій прикладний характер, залишилася тільки одна поетична форма, яка цікава для нас тим, що дає цінний матеріал для реконструкції давніх вірувань.

Наукові дослідження зимової обрядовості молдаван засвідчує подібність звичаєвих форм молдаван з сусідніми етносами – румунами та українцями. Здебільшого ця схожість зумовлена тривалим

співіснуванням етносів на терені Буковини та сусідніми територіями, адже Буковина протягом століть у силу свого прикордонного положення була контактною зоною різних етнічних груп, взаємодія між якими характеризувалася взаємовпливом і запозиченнями.

Поряд з цим традиційна обрядовість знайшла своє відображення в джерелах та історіографії, в яких зачіпаються ті чи інші аспекти даної проблеми. Цінним джерелом у цьому відношенні є «Опис Молдови» Дмитра Кантеміра – історика XVIII ст. [11]. Поряд з іншими сторонами життя молдавського населення він розглядає і проблему духовної культури. Праця Кантеміра важлива в тому плані, що він дає історичний екскурс формування календарної обрядовості, наголошуючи при цьому на римському походженні окремих деталей новорічно-різдвяних свят. Поряд з цим робота Кантеміра містить цікавий етнографічний матеріал з обрядовості молдавських селян кінця XVII – початку XVIII ст.

Основний етнографічний матеріал, який дозволяє нам говорити про зміст і значення календарної обрядовості як молдаван, так і румунів, був зібраний у XIX – на початку XX ст. Значний внесок у збиранні і Т. Памфіле [15].

Важливим є доробок етнографа Б.П. Хаждеу, який займався збиранням фольклору, і в його збірнику «Poezii populare» знайшли відображення колядки й щедрівки [10]. Інший дослідник А. Матесвич у своїй роботі «Privelisti si datini stramosesti» не стільки описує святкові обряди румунів, скільки прагне з'ясувати походження цих традицій [14]. У цьому плані він перебуває під впливом так званого «латинського напрямку», прихильники якого вважають основою календарних свят молдаван та румунів ті традиції і звичаї, які були характерними для римлян.

Аналогічні погляди притаманні і такому румунському досліднику, як А. Лабріор, який у 1963 р. опублікував працю «Новорічні звичаї та обряди» [12].

Важливий внесок у дослідження календарної обрядовості молдаван зробив молдавський науковець Ю.В. Попович, який описав свята, звичаї, прикмети, що побутували на території Бессарабії і Буковини. Заслуга цього вченого в тому, що він дав ґрунтовну порівняльну характеристику календарної обрядовості різних етносів на території Буковини та Бессарабії. Аналізуючи багатий пласт народних звичаїв та свят новорічно-різдвяного циклу, Попович відзначає наявність спільних мотивів в обрядах, піснях, словесних формулах болгар, сербів, румунів, молдаван, українців [7]. Ця подібність, на думку дослідника, викликана спільністю походження. Молдавани запозичили ці традиції у слов'ян на тому етапі свого розвитку, коли зно-

ву ж таки під слов'янським впливом відбувся перехід від скотарства до землеробства. Поряд з господарською еволюцією сталися зміни в духовному житті, оскільки переймалися і елементи календарних традицій, які дуже тісно були пов'язані з аграрними культами.

Говорячи про роботу Поповича, слід зауважити і те, що дослідження написане в радянські часи й, можливо, в руслі пануючої ідеології про злиття націй та русифікаторських тенденцій, слов'янський вплив значно перебільшувався, хоча й відкидати його теж не варто.

Певний науковий інтерес має праця «Нариси молдавської народної обрядовості» молдавського дослідника В.С. Зеленчука, де новорічно-різдвяна обрядовість розглядається в контексті молдавського аграрного календаря [4]. Автор акцентує свою увагу на різних аспектах зимового циклу свят, не зупиняючись, однак, на проблемі походження цих традицій.

Надзвичайно важливою для вивчення новорічно-різдвяної обрядовості є робота Н.М. Беешу [2]. Дослідника в цих традиціях цікавив, насамперед, художній бік, а саме – поетичне оформлення святкування. Він детально зупиняється на ідейно-художніх засобах обрядової поезії, розглядає співвідношення змісту і форми, аналізує образи фольклорних героїв. Вивчаючи твір «Plugusorul» (обряд з плугом), Беешу висуває цікаву гіпотезу, яка полягає в ототожненні тематики цього поетичного дійства з сюжетами античної аграрної поезії Гомера, Гесіода, Горація та Вергілія. Однак відмінність між цими різночасовими поетичними творами полягає, на думку цього ж автора, у функціональній спрямованості. Якщо для античних авторів аграрна поезія – лише засіб художнього відображення реального життя з важкою працею землеробства чи спостереження за природою, то молдавсько-румунська народна поезія на подібні теми є невід'ємним елементом обрядовості, яку вона супроводжує, як вираження магії слова, що виникла і побутує з цілком прагматичною метою: забезпечити добробут людини.

Детально проаналізував новорічно-різдвяну обрядовість молдавський історик В.А. Гімпрей у роботі «Фольклор і сучасність» [3]. При цьому він не тільки описав зміст обрядів і супроводжуючі їх обрядові пісні, але й звернув увагу на їх близькість з аналогічними звичаями у поляків і українців. Однак цей висновок у нього нічим не підтверджується. Істотний недолік даної роботи полягає ще і в тому, що автор дещо спрощено трактує календарну обрядовість, розглядаючи її переважно в руслі християнської релігії, не заглиблюючись в язичницьку основу.

Питанням календарної обрядовості значну увагу приділяв молдавський дослідник Г.І. Спатару, за походженням з Буковини. У 1984 р. вийшла в світ його праця «In lumea teatrului popular» [17], в якій автор

зібрав багатий етнографічний матеріал з різних регіонів проживання молдавсько-румунського населення, зокрема з Буковини. Характеризуючи обряд «Маланки», він вказує на її українське походження. Це підтверджується і тим, що святкування «Маланки» властиве тільки тій частині молдавського народу, яка протягом століть контактувала з українцями в силу історичних і географічних обставин.

Подальша праця Г. Спатару над новорічною обрядовістю молдаван вилилася в ще одну монографію під назвою «Историческая молдавская народная драма» [8], де він детально розглядає і коментує обрядовий сценарій різдвяно-новорічної обрядовості, зокрема такі обряди, як «коза», «коники», «жиени» тощо.

Роботу, спеціально присвячену окремим аспектам новорічно-різдвяних свят, написав румунський історик-етнограф Р. Вулканеску [20]. Аналізуючи звичаї на Василя, він, як і його попередники – румунські історики кінця XIX ст., дотримується «латинського напрямку» походження різдвяно-новорічних обрядів. Вулканеску вважає, що ці обряди були успадковані румунами від своїх предків – римлян, а в подальшому були запозичені деякі елементи у слов'янських народів.

На концептуальному рівні дуже подібною є робота Г. Вrabіє [19], який у контексті усього календарного циклу розглядає різдвяно-новорічну обрядовість, акцентуючи також свою увагу на римському походженні цих звичаїв.

Цікавою є робота румунського дослідника П. Кармена «Colinde de romanii si alte poroage» [9], в якій дається глибока порівняльна характеристика зимового циклу свят у румунів і слов'ян. Він також є прихильником «латинського напрямку», вважаючи, що в основі новорічно-різдвяної обрядовості лежать римські Сатурналії. Аналізуючи румуно-слов'янські контакти, Кармен не абсолютизує і не наголошує на домінуючому впливові одного з елементів цієї контактної системи, а вважає їх взаємодоповнюючими.

Порівняльний аналіз святкової обрядовості молдаван, росіян і українців подано у роботі буковинського науковця Г.К. Бостана «Типологічне співставлення і взаємозв'язок молдавського, російського і українського фольклору» [1]. Автор намагається розкрити основні закономірності виникнення, функціонування й історичної трансформації новорічно-різдвяної обрядовості як явища народної культури. Він детально зупиняється на глибинних ідеях новорічного перевдягання і його функціях на сучасному етапі. Стосовно походження Бостан зазначає, що обряд «Маланки» був запозичений румунами в українців.

Питання опису та аналізу новорічно-різдвяної обрядовості знайшло своє відображення і в періодиці, зокрема в буковинській газеті «Zorile Bucovinei». Важливим є те, що автори заміток у цій газеті ба-

зуються на місцевому матеріалі. Один з таких присвячений конкретному аспекту новорічно-різдвяної обрядовості, а саме аналізу змісту колядок і щедрівок (стаття Г. Петреску). Істотна вада автора полягає у тому, що він не робить відмінності між колядками і щедрівками. Це пояснюється тим, що в народі на рівні дефініції колядки і щедрівки не розрізняються, однак Г. Петреску випускає з поля зору той факт, що вони істотно відрізняються як за місцем і часом виконання, так і за сюжетною канвою [16].

Інша стаття Д.Д. Суручана присвячена аналізу основного змістового навантаження молдавських і румунських новорічних щедрівок, які носять виключно аграрний характер [18]. В більшості з них викладається послідовність польових робіт, а гіперболізація майбутнього врожаю є яскравим підтвердженням віри у магію слова, виголошеного в потрібному місці і у відповідну мить.

Серед досліджень календарної обрядовості населення етноконтактних зон виділяється праця київського етнографа О.В. Курочкина «Календарные праздники на украинско-молдавском пограничье и их современные судьбы» [6]. Він стверджує, що новорічно-різдвяні обряди населення Буковини є специфічними. Те, що властиве молдавському населенню цього регіону, не є характерним для Молдови та Румунії. Істотним також є те, що дослідник, відзначаючи елементи взаємодії, не абсолютизує роль якогось з етносів, а розглядає це явище як двосторонній процес. Досить детально автор статті характеризує обрядове дійство «Маланки», визначаючи в ньому риси як спільні, так і відмінні у молдаван та українців. Він також зупиняється на проблемах еволюції образів карнавального перевдягання, яка була зумовлена соціально-економічними змінами.

Отже, зимова календарна обрядовість молдаван цікавила багатьох дослідників. Найбільше суперечок викликала проблема походження зимового циклу свят. Тут голоси розділилися: одні автори дивились на новорічно-різдвяну обрядовість під кутом зору римських запозичень, інші активно розвивали думку про слов'янські впливи, ще інші дотримувались поміркованих поглядів, вважаючи цей процес взаємодії багатостороннім, в якому слід уникати абсолютизації будь-якого з чинників.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. *Бостан Г.К.* Типологическое соотношение и взаимосвязи молдавского, русского и украинского фольклора. Кишинев: Штиинца, 1985.

2. *Бэешу Н.М.* Молдавская народная новогодняя обрядовая поэзия. Кишинев, 1976.
3. *Гимпрей В.А.* Фольклор и современность. Кишинев, 1974.
4. *Зеленчук В.С.* Очерки молдавской народной обрядности. Кишинев, 1959.
5. *Кожолянюк Г.К.* Етнографія Буковини. Т. 3. Чернівці, 2004.
6. *Курочкин А.В.* Календарные праздники на украинско-молдавском пограничье и их современные судьбы // Советская этнография. 1987. № 1.
7. *Попович Ю.В.* Молдавские новогодние праздники. Кишинев, 1974.
8. *Спатару Г.И.* Историческая молдавская народная драма. Кишинев, 1986.
9. *Carmen P.* Colinde de români și alte popoare. București, 1982.
10. *Hajdeu P.* Poezii populare. București, 1885.
11. *Dumitru Cantemir.* Descrierea Moldovei. București, 1973.
12. *Labrior A.* Obiceiuri din diferite timpuri ale anului. Iași, 1963.
13. *Marin Fl.* Larbatorile la români. București, 1968.
14. *Mateevici A.* Priveliști și datini stramoșești. Iasi, 1893.
15. *Pamfile T.* Larbatorile de iarna la români. București, 1885.
16. *Petrescu G.V.* Obiceiuri și tradiții la sărbătorile de iarna // Zorile Bucovinei. 1986. 30 noiembrie.
17. *Spataru G.I.* In lumea teatrului popular. Chișinău: Literatura artistică, 1984.
18. *Surucian D.D.* Săbători ale sufletului // Zorile Bucovinei. 1988. 2 ianuarie.
19. *Vrabie G.* Folclor. Obiect, principii, metodocategorii. București, 1970.
20. Folcloristica de la sf. Vasile. București, 1975.

Сайт «Русины Молдавии»

<http://www.rusyn.md>

Русины Молдавии

ОЩЕЩЕННАЯ
ОГАНІЗАЦІЯ

РУСІН

На сайте размещены монография «Осколки Святой Руси. Очерки этнической истории руснаков Молдавии» (pdf), все номера журнала «Русин» (pdf), а также монографии и статьи по истории и культуре русинов Молдавии.

Георгій КОЖОЛЯНКО,
Міхаела БУРЛА

РІЗДВЯНІ СВЯТА МОЛДАВАН ТА РУМУНІВ БУКОВИНИ: ДО ПИТАННЯ ВИТОКІВ СВЯТКУВАНЬ

Різдво займає центральне місце не тільки у зимовому циклі свят, але в усій календарній обрядовості. За своїм значенням воно майже не поступається Великодню. За зовнішньою формою воно є християнським, однак коріння багатьох обрядів є язичницького походження. Зрозуміти символіку різдвяної обрядовості допомагає порівняльно-історичний аналіз, оскільки у багатьох народів у давні часи на зимовий період припадали аналогічні обряди. Календарний цикл свят у всіх народів завжди був тісно пов'язаний із циклічними змінами у природі, що в кінцевому підсумку й зумовило подібність обрядів у різних етносів. Як відзначав молдавський дослідник Ю. Попович, народи північної півкулі – від Американського континенту до Індії, від Скандинавії до Екваторіальної Африки – з прадавніх часів святкували «народження» своїх божеств в останні дні грудня [5, с. 115]. Звичайно, це не випадковість і не наслідок безпосередніх контактів та запозичень, хоча траплялося й таке. Очевидно, всі ці урочистості були пов'язані із зимовим сонцестоянням, яке припадало на останню декаду грудня і являло собою поступове зменшення тривалості ночі й повільне, але невпинне збільшення дня. В цьому природному явищі вбачали відродження сонця, яке несло надію на швидше настання весни. Ця обставина й пояснює аграрне забарвлення багатьох обрядів, пов'язаних із цим святом.

Так, єгиптяни вірили, що бог Гор, син Ісіді та Осіріса, був зачатий у березні, а народився в кінці грудня. Відомо, що в Олександрії в ніч з 24 на 25 грудня відбувалися урочисті процесії, на яких обов'язково фігурувала статуя діви з немовлям, тобто Ісіді з Гором [8, с. 347]. До речі, ця композиція пізніше й стала прообразом християнської Діви Марії. Згідно з грецькими міфами, Діоніс був народжений також 25 грудня [9, с. 127-128]. Цей міфічний образ явно не грецького походження. Народження іранського Мітри, цієї антропоморфної іпостасі сонця, теж відзначалося 25 грудня [10, с. 53-54]. У римлян цілий тиждень з 17 по 23 грудня проходив під знаком Сатурналія, який був пов'язаний з обожненням бога посівів Сатурном і його дружиною Ож,

яка уособлювала плодючість землі. Ці святкування були наповнені веселощами і розвагами, під час яких стиралися всі майнові та соціальні відмінності між людьми. Тільки тиждень розділяв Сатурналії і Календули – таке ж веселе свято, яке відзначалося у перші дні січня і було присвячене богу Янусу, з двома обличчями [5, с. 117]. У період Римської імперії дуже популярними стають, у зв'язку із включенням до складу держави східних провінцій, східні культу, зокрема перського бога сонця Мітри. Його день народження, як ми вже зазначали, святкувався з 25 грудня. Свято народження сонячного бога Мітри мало державний характер і відзначалося навіть у найбільш віддалених провінціях. Так, у III ст. н.е. культ Мітри вважався популярною течією Дакії, тобто на території сучасної Румунії [11, с. 228].

Отже, у різних народів результатом тисячолітніх спостережень за природою стали міфи про народження сонця (у римлян), яке християнські ієрархи IV ст. ототожили з народженням Христа (*dies natalis domini*). Богослови сходу і заходу відвели сонцю роль символу Ісуса Христа, якого вони оголосили новим сонцем справедливості і порятунку.

Таке накладання язичницького і християнського свята створило сприятливе підґрунтя для народження поєднаних форм. На цьому фоні стає зрозумілим, що і в різдвяній обрядовості румунів та молдаван XIX – поч. XX ст. простежуються історичні нашарування різних епох – аграрні язичницькі культури і побудовані на їх основі, частково переосмислені й трансформовані в дусі монотеїстичної релігії культури християнські, місцеві традиції і запозичення, які стали наслідком прямих або опосередкованих етнокультурних контактів. Перш ніж перейти до безпосереднього аналізу різдвяної обрядовості, слід дещо сказати про етимологію назви Різдво. Майже по всій Європі розповсюджена християнська назва Різдва – *Craciunul* (9 день народження Христа). Очевидно, звідси походить саме слово **Craciun** (лат. термін *creatione*).

Як і у більшості європейських народів, у молдаван різдвяне свято, за народними уявленнями, вважалось чарівним часом, коли пробуджувалась і ставала особливо небезпечною всіляка нечиста сила: відьми, чорти, злі духи тощо [1, с. 2-3]. Найбільшу небезпеку, з точки зору забобонного селянина, становили вечори і ночі напередодні Різдва, Нового року, Хрещення, саме тоді й виконувалися головні урочисті і захисні процедури та обряди.

Різдву завжди передували серйозні приготування, в які включались усі працездатні члени родини. Особливо багато роботи випадало на плечі жінок. Вони прибирали в хаті: обмазували свіжою глиною долівку, білили стіни, стелю, піч, мили лави і столи, посуд і всяке на-

чиння тощо. На час свят з хати виносили все, що стосувалося буденної жіночої роботи (гребені, днища, мотвила, веретена, починки, клубки тощо). Перед Різдвом обов'язково прали білизну і чистили одягу. Ті, хто мав можливість, купували або шили до Різдва новий одяг, прагнувши зустріти свято в обнові. Привести все до ладу у господарстві, на подвір'ї і в господарських приміщеннях, заготувати корм для худоби і дрова – було обов'язком чоловіків [1, с. 5-6].

Святкування Різдва розпочиналося вже увечері 24 грудня (за новим стилем 6 січня). В обрядовості Святвечора відіграла певну роль християнська символіка й атрибутика, але саме родинне свято мало переважно народний, а не церковний характер, про що свідчать, зокрема, язичницькі за своєю суттю звичаї та обряди.

24 грудня не їли нічого до вечора, доки не з'являлася перша зоря на небі, оскільки вірили, що її поява знаменує собою народження Ісуса Христа. Сама підготовка до святкової вечері носила урочистий характер і розгорталась як справжній ритуал. У румунів в основі багатьох звичаїв, які побутували напередодні Різдва, лежала ініціальна магія (магія першого дня), що була пов'язана з народними віруваннями в існування особливих днів, які могли визначати долю всього року. Розглянемо деякі приклади. Щоб прожити весь рік у злагоді, на Святвечір і Різдво не можна було лаятись, сперечатись, карати дітей тощо. Народні звичаї вимагали напередодні Різдва забути всі кривди і зберігати хороший настрій. До свят намагалися повернути усі борги і навпаки – в святкові дні нічого не позичати, вірячи, що це призведе до бідності [1, с. 5].

З днем Різдва в молдаван були пов'язані деякі прогнози й ворожіння, які є переважно аграрного і сімейного характеру. Так, наприклад, вважалось, що якщо зварена кутя виходила з верхом, то це віщувало багаті стоги сіна, а зоряна ніч перед Різдвом обіцяла врожайний рік. За розміром стеблини сіна, яку виймали з-під святкової скатертини, визначали, кому судився вік довгий, а кому короткий [1, с. 10].

Важлива роль в обрядах і звичаях Святвечора належала столу, за яким збиралася вся родина. В інтер'єрі молдавського народного житла у давнину стіл виконував функцію своєрідного домашнього жертівника. Загальнопоширеним був звичай класти на стіл соломку або сіно, яке покривали скатертиною [1, с. 9]. Широке використання соломи або сіна на Різдво в народі пов'язувалось із біблейською легендою про народження Христа в яслах на сіні.

Молдавани, як і українці, готували до Святвечора значну кількість страв, використовуючи при цьому майже всі наявні у господарстві продукти. При цьому повинна була дотримуватися тільки одна вимога: всі страви мають бути пісними, оскільки 24 грудня (6 січня) було

останнім днем 40-денного Пилипівського посту, що передував Різдву [6, с. 45]. Різноманітна і багата їжа в цей день, за народними уявленнями, повинна була забезпечити добробут людей у наступному році [1, с. 2]. Тому навіть найбідніший селянин докладав усіх зусиль, щоб зустріти свято якнайкраще.

Різдвяна ритуальна їжа у молдаван зберегла архаїчну простоту у відборі страв і в способах їх приготування. Головне місце в обрядовій трапезі займали калачі різної форми і специфічного призначення. Із першого тіста виготовляли особливий калач, який мав нагадувати цифру вісім. В окремих випадках пекли ще один калач, що означало початок свята. Напередодні Різдва, після заходу сонця їх вшали на цвях на східній стіні хати і тримали там до весни. Весною ж перед оранкою їх знімали, обкурювали і, ламаючи на шматки, розкидали по полю [5, с. 127]. Іноді віддавали волам після оранки, «щоб вони були здоровими» [10, с. 65]. Як бачимо, калач, спечений під час свята Craciun, мав магічний вплив, пов'язаний тим, щоб викликати і посилити родючість землі, врожай злакових культур, захистити худобу від хвороб. Магічне значення приписувалося навіть решткам ритуального тіста, з якого випікалися різдвяні калачі. Так, господиня відкушувала дев'ять шматочків тіста. Їх висушували і зберігали тривалий час, вважаючи, що коли можна лікувати шлункові хвороби у людей і тварин.

До Різдва виготовляли й інші калачі круглої форми, які називалися «colacii de Craciun» (різдвяні калачі), «colacii lui Craciun» (калачі Кречуна), «jemna» і т.д. На Буковині говорять, що вони «круглі як сонце і місяць» [1, с. 12]. Виготовлялись вони з чотирьох, шести або восьми джгутів тіста, іноді їх прикрашали.

Вже готові калачі розкладали на стіл, але ця дія не мала загальноприйнятих стандартів. В одному випадку на кожний кут стола ставився один калач. В іншому ж випадку в східному розі стола клали чотири калачі, один над другим, а в центрі столу передбачалося класти два калачі [1, с. 11]. Сьогодні вже важко з'ясувати, чому така перевага надавалася східному кутку стола. Це ще раз доводить той факт, що ми маємо справу з традицією, зміст якої не дійшов до нашого часу. Можливо, східний кут стола мав символізувати схід сонця, з яким дуже тісно була пов'язана різдвяна символіка.

В тому випадку, коли калачі ставились у центрі стола, зверху на них клали миску з кутею [6, с. 48]. Викликають інтерес і калачі, сплетені із шести або восьми джгутів тіста [10, с. 65]. Як і решті, їм надавали круглої форми з невеликим отвором посередині. До речі, кругла форма теж повинна була символізувати сонце. Кожний калач мав ритуальне призначення. Так, один калач у різдвяний ранок відносили хрещеному батькові на знак особливої поваги та вдячності. Другий

калач дівчина дарувала своєму нареченому, коли він приходив колядувати, а третій з'їдала уся сім'я на початку ритуальної трапези під час Святвечора.

Кількість страв, які готувались на Святу вечерю, могла коливатись від семи-дев'яти до дванадцяти. До їх складу входили: калачі, капуста, боби або квасоля, сушені фрукти, смажена риба, плачинта (шар тіста, перекладений картоплею з цибулею), пиріжки, варені або смажені гриби, галушки (своєрідна плачинта, яка виготовляється з іншою начинкою: капустою, цибулею або маком, вино і «coliva» (рум. назва куті – вареної пшениці, заправленої медом, тертим маком, горіхами) [1, с. 4]. Серед цих страв деякі були обов'язковими, а саме кутя, квасоля, калачі, сушені фрукти. За віруваннями селян, кожен продукт, який використовували під час вечірньої трапези, мав певне символічне навантаження і наділявся магічними властивостями. Так, боби означали ситість у майбутньому, смажена риба мала оберігати людину від лихорадки або білої гарячки, сушені фрукти мали заспокійливі властивості [8, с. 272]. Особливу роль в обрядовій їжі відігравав часник, що, за повір'ям, забезпечував здоров'я і був оберегом від злих сил [1, с. 13].

Обрядовим стравами Святвечора було прийнято ділитися з худобою. Той, хто мав пасіку, підгодовував у цей день бджіл медом. Усе це мало не лише утилітарне, а й магічне значення, оскільки повинно було сприяти, як вважалося, успішному веденню господарства.

Ніхто не сідав за стіл, доки господиня не обійде три рази навколо хати з кутею в руках, щоби дім завжди бут таким багатим і ситим, як зараз. Ритуальна вечеря починалася із запаленням воскової свічки, яку вставляли в спеціальне заглиблення обрядового хліба – «кречуна» (рум. «scasuna»). Першу ложку куті господар кидав на підлогу, стелю або у вогонь [10, с. 72]. Очевидно, у кожному конкретному випадку магічна дія була підкорена певній меті. Часточки куті, які прилипали до стелі чи підлоги під час цієї обрядової дії, збирали жінки і віддавали їх тваринам або кидали у поле [10, с. 74]. В іншому випадку пшеницю клали під вулики, примовляючи при цьому: «Будьте такими ж плодючими, як ця пшениця» [10, с. 72]. Очевидно, ці магічні дії спрямовані на забезпечення родючості землі та плодovitості тварин.

У цьому плані дуже характерними є елементи обрядовості, що спостерігаються у гуцулів. У них краще збереглися магічні формули, пов'язані з кутею. Господар тричі набирає ложкою кутю і кидає її до стелі. При цьому, кожний раз він супроводжує цю дію окремим магічним звертанням. Так, у перший раз він бажає, щоб ягнята і овечки так стрибали від землі до стелі, як і ця пшениця. Друга і третя магічні формули пов'язані із побажаннями прудкості телятам та успішного роїння бджіл [3, с. 60-62]. Безумовно, що аналогічні обряди існували

і в румунів, але етнографічний матеріал вже їх не фіксує, а в гуцулів завдяки географічному фактору вони збереглися значно краще.

Як бачимо, всі страви Святвечора були пісними, оскільки в цей день закінчувався Пилипівський піст. На другий день, тобто на саме Різдво, вже дозволялося вживати скоромну їжу, серед якої домінували страви із свинини. З цією метою напередодні Різдва різали свиню. На сьогоднішній день ця дія носить часто утилітарний характер, а для давніх людей вона супроводжувалась певними магічними обрядами. Очевидно, домінування свинини серед скоромних страв різдвяної трапези містить у собі відлуння дуже давнього звичаю ритуального поїдання жертвних тварин під час святкового дійства, яке було присвячене богам. Про це свідчать і ті обряди, які в минулому спостерігалися в стародавніх греків та римлян. Так, у греків, за декілька місяців до свят Фесмофорії, жінки приносили у жертву декілька свиней і складали їх туші в печері як подарунок Деметрі [8, с. 343]. Незадовго до самого свята вони, очищаючись протягом трьох днів, входили в печеру, забирали розкидані рештки свинячих туш і змішували їх із зерном для осіннього посіву.

У римлян під час Сатурналій, які символізували урочисте завершення збору врожаю і святкувалися з 17 по 23 грудня, богу посівів і родючості Сатурну теж приносили в жертву свиню. Свиню приносили в жертву і римській богині землеробства Цецері. Цікаво, що в останньому випадку жертвоприношення приносились як під час посівів, так і на початку збору врожаю. Така подібність обрядів пояснювалась однаковим ставленням до свині як до символу плодючості [8, с. 352].

У різдвяних звичаях молдаван та румунів Буковини, як і в інших європейських народів, виразно простежуються елементи культу предків. Так, широко побутує повір'я, що душі померлих родичів беруть участь у святковій трапезі, їх обов'язково згадували добрим словом і бажали їм «царства небесного» [1, с. 17]. Під час трапези на Святвечір і на Різдво на стіл ставили склянку води та спеціальний калач, призначений для покійника. В давні часи кожний господар у період різдвяного посту збирав щодня хмиз, щоб напередодні Різдва розвести вогонь у печі і зварити круп'яну несолону кашу, яку потім мали залишити на столі для тіней померлих родичів. Наведені приклади яскраво засвідчують, що у минулому люди вірили у реальне відвідування різдвяних свят померлими родичами. Цікаво, що й нині багато хто з людей старшого віку продовжує у це вірити [1, с. 15].

У контексті культу предків слід трактувати і відвідання молдаванами та румунами в перший день Різдва кладовищ. Там на могилах вони запалюють свічки для того, щоб померлим не було холодно лежати [9, с. 196]. Тут же роздавали біднякам обрядову їжу: калачі, шматок

свинини, кутю, смажену курку і т.п.

Поминальний характер носив також звичай, аналогічний буковинській помані, тобто ритуальному пригощанню з метою пом'янути предків. У контексті різдвяних свят кожна сім'я посилала хрещеному батькові спеціальну поминальну трапезу, яка складалася з усіх різдвяних страв. В іншому випадку поминальний дар міг складатися з куті або двох калачів [7, с. 299-392]. Таку поминальну їжу давали не тільки хрещеному батькові, але й родичам, сусідам, знайомим та ін.

Відвідини померлими родичами різдвяних свят оцінювалися як основа нормальних взаємовідносин. Таке ставлення пояснюється тим, що у давнину люди були переконані в тому, що померлі родичі й після смерті продовжують опікуватися своєю родиною, допомагаючи їй у всьому. Недотримання всіх обрядів, недбайливе ставлення до вшанування предків могли мати наслідком недоброзичливість з боку покійника [1, с. 18]. У цьому контексті може виникнути цілком слушне запитання: чому в різдвяній обрядовості так тісно переплівся культ предків із традиційними аграрними звичаями? Відповідь тут проста, оскільки саме у померлого родича сподівалися знайти допомогу у забезпеченні успішного врожаю і злагоди в сім'ї. Очевидно, давнім людям здавалося, що покійники, які вже належали до іншого світу, володіли часткою надприродних властивостей цього таємничого дня живих світу. Наділені такими здібностями померлі могли робити як добро, так і зло. Їхній моральний вибір не в останню чергу залежав від поведінки живих, тому поминальний обряд перш за все був спрямований на те, щоб задобрити предків, умилоствити їх. До речі, аналогічне забарвлення мав культ предків і у стародавніх римлян, які обожнювали своїх предків, у вигляді ларів і пенатів [5, с. 146]. Вони так само вважали, що їхні померлі родичі беруть участь у трапезах, тому присвячували їм перший шматок їжі і перший ковток води.

З давніх часів у молдаван і румунів існували спеціальні колядки, присвячені мертвим. Зміст таких колядок, як правило, зводився до восхвалення покійного та його вчинків ще за життя [6, с. 52]. В наш час ця деталь поминального культу вже не простежується навіть у пережитках.

На Буковині увечері або в ніч перед Різдвом (в інших випадках у перший день різдвяних свят) починають співати під вікнами кожного будинку «колінде» («colinde») [1, с. 8] – різдвяні величальні пісні. З'ясовуючи етимологію даного слова, слід зазначити, що у римлян існував аналогічний термін «calendae», яким вони позначали перший день кожного місяця. Саме з цим поняттям і пов'язані календули – давньоримське свято початку першого місяця року [8, с. 346].

Ця обставина й наштотхнула багатьох дослідників на думку про те, що різдвяні колядки, як і інші звичаї цього свята, мають римське походження. В цьому плані дослідник Ю. Попович дотримується дещо іншої думки. Зокрема, він вважає, що посередником між румунами та римлянами стала старослов'янська мова. Так, він виводить «colinde» від слов'янського «коляда», що означає перший день року, вважаючи, що запозичення румунською мовою цього слова від слов'янської відбулося між IX і XI ст. [5, с. 136]. Слово «коляда» в різних формах відоме у всіх слов'янських, східнороманських, новогрецькій, албанській мовах. А у болгар, сербів та українців «Колядою» називають ще й саме свято Різдва. У молдаван та румунів «коліндою» називалася також різдвяна палиця, якою колядники помішували вугілля у вогнищі [10, с. 126], вірячи в те, що це може забезпечити хороший врожай. У свою чергу, різдвяний подарунок, яким обдаровували колядників, називався «коліндець».

У різдвяній звичаєвості молдаван та румунів Буковини знайшов відображення також індоєвропейський культ вогню, який у свою чергу дуже тісно пов'язаний із солярними уявленнями. Вважалось, що вогонь є земним намісником небесного світила – сонця. Так, напередодні Різдва після заходу сонця молодь збиралася за селом і на пагорбі розпалювала велике багаття із соломи, дров та ін. Навколо нього всі танцювали, а парубки стрибали [12]. Метою таких стрибків, очевидно, було звільнення від хвороб, злих сил. Тут простежується, ймовірно, віра в очищувальну функцію вогню. Культ вогню простежується і в інших обрядах, які, на жаль, до нашого часу не збереглися. Серед них можна назвати ритуальне спалення дубового поліна. Обряд цей здійснювався також напередодні Різдва. Одержаний попіл розкидали по полю, оскільки, згідно з повір'ям, це мало сприяти родючості [11, с. 226]. Названий звичай характерний не тільки для румунів Буковини, але й для центральної частини Румунії. Там це поліно фігурувало під різними назвами: «коліндеу», «боаднік», «клошке».

Елементи культу вогню можна побачити і в наступному обряді. Під час колядування хтось з учасників помішував спеціальною палицею – коліндою вугілля в печі. Напередодні Різдва в печі увесь вечір горів вогонь. Селяни кидали у вогонь кутю, а хлопчики, які приходили колядувати, помішували її «colindoiu». При цьому вони промовляли: «Скільки зернят знаходиться там, стільки овець, биків і коней нехай дарує вам Бог». Коли колядники виходили з хати, то били «colindoiu» по стінах комори, супроводжуючи свою дію наступними словами: «Щоби комора літом заповнювалась зерном». Деколи цією ритуальною палицею злегка вдарили по спинах тварин, щоб ті не хворіли [11, с. 119].

Давні люди досить рано зрозуміли дуалістичну природу вогню: з одного боку, він став запорукою людської цивілізації, а з другого – вогонь міг завдавати шкоди, руйнуючи людське життя. Тому ставлення людей до вогню було двояким. Вони одночасно йому поклонялися, але поруч з цим і відчували страх перед ним. Це й пояснює ту обставину, що культ вогню у східнороманських народів набрав форми різних заборон і забобонів, спрямованих на те, щоб не прогнівати вогонь. Так, у певні дні, особливо це стосувалося Різдва, вважалося великим гріхом дати вогонь з дому [11, с. 201]. На Буковині селяни вірили, що в період зимових свят – на Різдво, Новий рік або Хрещення – не треба гасити вогонь, інакше врожай може бути пошкоджений. Таке лихо для господарства могло статися і внаслідок випадання гарячої вуглики з печі. Ці повір'я свідчать про те, що культ вогню, сонця був дуже тісно пов'язаний з аграрними обрядами.

Уважний аналіз різдвяної обрядовості засвідчує, що свято складається з декількох елементів, серед яких головним є обожнювання сонця, культ вогню як його земного намісника та вшанування померлих предків.

Та обставина, що багато архаїчних звичаїв дійшло до нашого часу, пояснюється й тим, що традиційний аграрній обрядовості властива не лише магічна, але й естетична функція, основний зміст якої полягає в поетизації повсякденного життя селянина, його праці. Поруч з бажанням зробити так, як робили батько, дід і прадід, для учасників не меншу роль відіграють і захоплення поезією образів та слів і театральністю дійства. В єдиний сплав об'єдналися сила традиції і сила поезії, однак з плином часу містичний, магічний пласт поступився місцем естетиці, театральності, які й почали домінувати. Останнє і є характерним для сучасної народної культури. Проте в перші роки ХХІ ст. під час етнографічних експедицій все більше можна побачити зацікавлення людей корінням обрядовості, її витокami та магічною спрямованістю

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Матеріали етнографічної експедиції Чернівецького національного університету. Т. IV. 1998.
2. *Кожоляно Г.К.* Етнографія Буковини. Т. 3. Чернівці: Золоті литаври, 2004.
3. *Курочкін О.В.* Новорічні свята українців. К.: Наукова думка, 1979.
4. *Курочкін О.* Українські новорічні обряди: «Коза» і «Маланка». Опішне: Нац. музей-заповідник укр. гончарства в Опішному, 1995.
5. *Попович Ю.В.* Молдавские новогодние праздники. Кишинев: Штиинца, 1974.

6. *Bostan H.C.* Poesia Populara Româneasca in Spatiul Carpato-Nistrean. Iași: Editura Cantes, 1998.

7. *Buhociu O.* Folclorul de iarna, ziorile si poezia pastoreasca. București: Minevra, 1979.

8. *Carmen P.* Colinde de români si alte popoare. București: Albatros, 1982.

9. *Labrior A.* Obicieuri din diferite timpuri ale anului. Iași: Fundatia culturala romana, 1963.

10. *Pamfile T.* Craciunul. București, 1924.

11. *Pamfile I.* Sarbatori de iarna la români. București: Acad RSR, 1987.

12. *Popescu S.W.* Obicliisile de iarna // Zorile Bucovinei. 1992. 27 decembrie.

РУСНАК
RUSYN RUTHEN

www.rusnak.info
e-mail: svmiros@eunet.yu

Олена КОЖОЛЯНКО

ЗАПРОШЕННЯ ГОСТЕЙ У ВЕСІЛЬНОМУ ОБРЯДІ УКРАЇНЦІВ, МОЛДАВАН ТА РУМУНІВ БУКОВИНИ

Серед весільних обрядодій важливе місце займав процес запрошення на весілля. Церемонія запрошення гостей на весілля включала урочисте виряджання дочки (сина) на село в супроводі дружок (бояр), власне запрошення гостей, віддячення (грішми, прядивом) і частування наречених. На весілля кликали близьких і далеких родичів, друзів, сусідів, а в минулому, напевне, все село, в чому виявлялося громадське схвалення створення нової сім'ї. Цей звичай відображено в обрядовому фольклорі. Не прийнято було запрошувати гостей під час випадкової зустрічі на вулиці. З приводу цього в народі широко побутувало прислів'я: *«Просили на дорозі, щоб не були на порозі»*. Молоду під час запросин родичі полотном, рушником, повісом, куркою [4, с. 203].

Запрошення на весілля робили за тиждень, а в окремих буковинських селах за день до весілля. В українських селах Буковини запрошували на весілля по-різному. У селах Прутсько-Дністровського межиріччя, а також у рівнинній частині Вижниччини це завдання виконує молода з дружками, а від молодого – дружби молодого. Якщо гуляється спільне весілля молодого і молодої, то запрошувати на весілля ходять дружби молодого. Наприкінці XIX ст. обряд запросин на весілля розпочинався з того, що весільний староста просив у батьків молодої благословення на те, щоб молода зі своїми дружками йшла у село запрошувати гостей на весілля [6, с. 193]. Виходячи з дружками з дому, молода починає шлях запросин в напрямі руху сонця, хоча пізніше вона може й змінити цей напрям. Ідучи вулицями села, дівчата співають відповідних до нагоди пісень про мету їхньої подорожі. Передусім вони йдуть до священика і дарують йому хліб спеціальної форми, оздоблений червоними стрічками та ягодами калини. Одночасно молодий так само ходить по селу в супроводі товаришів та рідних і від себе запрошує на весілля. Але його кортеж не має тієї урочистості, яку має кортеж нареченої. Іноді трапляється, що молода зі своїм товариством зустрічається на вулиці з молодим та його кортежем; молоді наближаються один до одного й цілуються. Хоча в більшості сіл молоді намагалися не зустрічатися під час за-

прошення гостей на весілля. Так, у селі Суховерхів Кіцманського району зустріч молодого і молодої на одній дорозі вважалася поганою прикметою й означала погане подружнє життя [8, 1999. Т. 25, с. 6]. У селі Довгопілля, коли батьки, поблагословивши сина тричі, пускають його через поріг у село на запросини, свашки співають: / *Мамка синка споріжєє / Тай у село відправ'єє / З сілев, хлібом, колачми, / З молодими дружбочками. / Иди, сину, по рідочку / Та по близьких сусідочках, / Шоби тя благословити, (2) / На вінчане запросити, / Й на весілля приходити.*

В кінці XIX – на початку XX ст. у більшості сіл Буковини запрошувати гостей на весілля починали у четвер. Перш за все, вранці молода, одягнувши вишиті сорочку і горботку, віночок з різнокольорових квітів на голову і різнокольорові стрічки, які лягали на плечі й досягали колін (так звані коди), йшла просити собі дружку. З двома калачами вона приходила до неї додому (здебільшого це була близька родичка, двоюрідна сестра, молода дівчина) і просила її, щоб та йшла їй за дружку. Дружка мала вдягти такий самий одяг, лише без вінка, і йти разом з нареченою до її дому. Вона вважалася першим гостем на весіллі. З тим калачем, який вона одержала від молодої, дружка підходила до матері молодої і говорила: / *В щасливу годину, / Як почали, так і скінчити, / Здорово та весело!* Перед тим, як іти запрошувати інших гостей, низько вклонившись, молода з дружкою зверталась до матері: «*Благослови, мати, вийти з цієї хати, село обходити, усіх обпросити*».

В першу чергу на весілля запрошували священника, при цьому він отримував від дружок горілку, курку та два колачі (у формі вінка) в подарунок [9, с. 282]. Потім молода разом з дружкою йшла кликати на весілля решту гостей. Спершу намагалися йти кликати в хату до щасливого подружжя. Входячи до хати, дружка говорила такі слова: «*Просили вас тато і мама, молода і я вас гарно прошу, щоб ви прийшли на весілля!*» За нею молода промовляла аналогічні слова [8, 1999. Т. 18, с. 6].

За звичаєм, просили усіх, не минаючи жодної хати в селі, й обов'язково всіх членів певної сім'ї персонально. Заходячи в хату, говорили такі слова: «*Просили вас тато, мама і я вас файно прошу, щоб ви прийшли до нас на весілля*». Якщо в хаті були дівчата і хлопці, то додавали: «*Марійку та Оксанку до вінка, Василя – на браму*». Це означало, що в п'ятницю будуть шити вінок, а після вінка – прикрашати ворота. Якщо не заставали хазяїв дома, то крейдою писали на воротах: «*Був молодий (Була молода)*» [8, 1997. Т. 28, с. 8]. Так запрошують усіх осіб, що їх бажають бачити на весіллі. В малих селах не минають жодної хати, щоб не зайти й не запросити на весілля. Молода

спочатку низько кланяється аж у ноги тому, кого вітає. Потім говорять: «*Мій батько, моя мати й я ласкаво просимо вас прийти до нас, побувати на моєму весіллі*» [6, с. 194].

Цікавий звичай під час запросин знаходимо у Кайндля [9, с. 282]: ...Після того, як дружки запросять господарів до дому, вони їм вклоняються, обмінюються з ними поцілунками, при чому цілують руку як старим, так і молодим, в цей же час, перші цілують їх у лоб чи волосся, а останні – цілують їм руку (при цьому часто відбуваються так, що під час швидкого здійснення цієї дії, люди зіткаються лобами) [9, с. 282]. Перед виходом молодої з хати запрошених нею на весілля господарів, їй дарують дарунки, звичайно шматок полотна, рушник, курку чи хліб, що їх носять з собою під час запросин дружки молодої, які з нею ходять. В окремих випадках молодій додають трохи дрібних грошей. Коли в родині є дівчина, вона пристає до кортежу, як тільки її запросять, і таким чином кортеж стає все чисельнішим [8, 1997. Т. 28, с. 4].

Запросивши всіх гостей, дружки з молодою приходять додому. Сумно їм за подружкою, жаль давати її на чужу сторононьку. За звичаєм, старша дружка співає пісню для молодої: / *Заплакала старша дружка, / Заплакали обі: / Чи не жаль си віддавати, / Товаришко, тобі? / Ой чи жаль, та й чи не жаль, / Не можу сказати, / Як си будеш віддавати, / Сама будеш знати. / Товаришко й товаришко, / Як ми добре жили, / Мали зерня із горшка, / Ми ся поділили (2). / А куди ми дві ходили, / Ми си не сварили (2). / Лише одним легініком / Ми не поділили* [8, 1997. Т. 14, с. 2-3].

Коли було запрошено всіх гостей і молода з дружками повертались додому, дружки співали: / *Благослови мати, / Нам до хати зайти / Та з нашою молодою вечір провести. / Ой у саду, саду вишенька зів'яла, / Там де наша молоденька та з нами співала / Ой у саду, саду вишенька зів'яла, листячко опало, / Та й ми з твоїм дівуванням та вже й розпрощайтесь. / Ой летить зозуля, да вишеньки верне, / Та вже твого дівування ніхто не поверне. / Ой закотилось сонечко он там за горою, / Та розстаюся, моє дівування, ой та навіки з тобою* [8, 1997. Т. 15. с. 4].

З середини ХХ ст. у звичаї запросин на весілля відбулись деякі зміни. У більшості населених пунктів рівнинної та передгірної зон Буковини стали запрошувати за тиждень до обряду весілля.

На Буковині з особливою шаною запрошували на весілля весільних батьків. Так, у селі Митків вінчальних батьків молоді запрошували так: «*Ми просимо вас, батько і матко, і наші родичі, щоб ви нас звінчали, щоб нам не відказали!*». При цьому молодята три рази вклонялися, цілували батькам руки і давали їм калачі. Вінчальні батьки повертали ті два калачі і на них клали невеликий подарунок на знак

згоди, потім запрошували своїх майбутніх фінів за стіл і частували [8, 1997. Т. 28, с. 6] (на Буковині вінчальні батьки називають молодих фінами). У селі Млинки Хотинського району ввечері наречений з нареченою, а також зі старшими дружбою й дружкою беруть з собою калачі і йдуть просити вінчальних батьків. Зайшовши до хати, молоді кажуть: *«Прийміть від нас калачі, від Бога великі, від нас малі»*. Вінчальні батьки дякують і пригощають гостей [8, 1997. Т. 15, с. 4].

Після того, як всіх гостей запрошено, дружби разом з молодим, а дружки разом з молодою йдуть додому, де їм накривають стіл. У подяку за те, що ходили запрошувати на весілля, молода дає дружкам, а молодий – дружбам калач [8, 2000. Т. 2, с. 4]. У с. Кадубівці рівнинної зони Буковини, за попередньою домовленістю, молоді зустрічалися і разом йшли до вінчальних батьків, в дім молодого і, нарешті, до молодої. В кожній домівці відбувалось частування. В батька та мати молоді сідали за стіл разом, а в молодого лише молода сідала за стіл з дружками. Молодий зі своїми родичами пригощав молоду. В домі молодої все відбувалось навпаки – молода пригощала гостей [8, Т. 16, с. 7]. Під час запрошення гостей дружки виконували весільні обрядові пісні, в яких оспівувалися і звеличувалися молоді, звучав мотив розставання з дівуванням чи парубкуванням [6, с. 197]. Так, на Хотинщині, у селі Доляниці, перед тим як йти на запросини, дівчата співають: */ Ой глянь, моя матінко, / Та на мене, / Чи не болить серденько в тебе, / Що наділи вінок на мене?* Коли молода заходить до хати, де має запрошувати гостей, вона тричі вклоняється і говорить: *«Просили батько, просила мати, і я прошу: приходьте на хліб, на сіль – на весілля!»*. Господарі відповідають: *Спасибі батькові і мати, спасибі і тобі, молода, / Що нашої хати не обминула. / Щастя тобі весілля відбутися і в новій родині щасливою бути!* Після запросин молода з дружкою повертається додому. Дочка каже матері: *«Ми все село, моя мати, обходили, всю родиноньку обпросили, всю нашу родиноньку, ще найменшу дитиноньку»* [8, 1993. Т. 2, с. 4].

В більшості досліджуваних нами сіл, коли молоді виходять з дому і йдуть у село кликати на весілля, то батьки їм услід кроплять дорогу свяченою водою, посипають житом, цукром, дрібними грішми. В деяких селах Хотинського району (Малинці, Грозинці), коли йдуть кликати на весілля, то дружки з дружбами-ватажелями несуть горілку і калачі, а молодий і молода несуть невеликі чарки, перев'язані червоними стрічками й обвиті білими хустинками [8, 1992. Т. 1, с. 12]. У селі Шилівці Хотинського району, якщо сина чи дочку господаря запрошують у дружби, то вони мають прийти на обрядодії в суботу, а якщо просто в гості, – то в неділю. Коли наречений або наречена виходять з хати, господарі дякують їм за запрошення. Виходячи з хати, наречений (наречена) подають руку господарю і той дає їм в

руку гроші. Хрещеного батька запрошують на весілля з великими калачами, за які він платить гроші [8, 1993. Т. 4, с. 4]. У селі Суховерхів Кіцманського району господарі, яких запрошували на весілля, вітали молоду і припрошували сісти у їхній хаті, оскільки, за повір'ям, у цьому випадку й до цієї хати швидше прийдуть старости. А якщо в хаті не було дівчат, – то щоб добро сідало. Посидівши хвилинку, молода з дружками піднімалися, і старша дружка промовляла: *«Просили вас мама і неньо, молодий і молода, і я вас файно прошю, аби ви прийшли до нас у вісіле»*. За нею просила друга дружка, а потім молода, кажучи ці ж слова, тільки в кінці називала дату весілля. Господарі дякували дружкам і молодій, даючи їй гроші чи якийсь подарунок (хустку, рушник тощо): *«Від нас мало – від Бога багато»*. Молода дякувала і складала все те у тайстру (торбинку), яку носила старша дружка. Молодий з дружками запрошував на весілля такими ж словами, йому так само дякували, але їх запрошені не обдаровували, тому вони не носили тайстру [8, 1999. Т. 25, с. 6-7]. У селі Шишківці Кіцманського району на весілля запрошують наступними словами: */ Просили вас батько і мати, / До нас на весілля прийти погуляти. / І ми вас просимо з хлібом та сіллю, / Приходьте, будь ласка, до нас на весілля* [8, 2004. Т. 1, с. 1]. У селі Шипинці цього ж району на весілля запрошували всіх дорослих членів певної сім'ї персонально такими словами: */ Просили вас неньо, мама, молодий / І я вас файно прошю, / Прийдіть до нас на весілля. / Ви, тітко – у свашки, / Вуйко – на весілля, / Марійка – у дружки, / А Василько – у дружби. Господиня відповідала: Дякуємо неневі, мамі і молодим, що запросили на весілля. / На тобі це полотно, будеш шити молодому сорочку* [8, 1999. Т. 26, с. 5]. У придністровському селі Кострижівка за два дні до весілля наречена брала калачі і йшла до своїх сестер чи подружок, заходила до хати і казала: *«Просили тебе тато, мама і я тебе прошю, щоб ти пішла мені за дружку»*.

За день до весілля наречена з двома дружками ходила по селу і запрошувала на весілля. В XIX ст. запрошували усіх жителів села. Якщо молода обминула якусь хату, то господарі могли проклясти її словами: *«Аби ти ще раз віддавалася і нас запросила»* [8, 1997. Т. 14, с. 3]. У селі Витилівка Прутсько-Дністровського межиріччя молодий з дружками, заходячи до хати, запрошував так: *«Просили вас батько та мати, і я вас файно прошю, аби прийшли до мене на весілля»*. Запрошений бере рушник, який, за звичаєм, має дати молодому після запрошення, і промовляє: *«Дякуємо батькові, мамі і тобі, що ти нас запрошуєш на весілля»*. Даруючи молодому рушник, господар каже: *«Бери, це тобі на першого господаря»* [8, 1997. Т. 5, с. 4]. У селі Ставчани Кіцманського району молода носить з собою повісмо (нитки з конопель) і пов'язує на воротах у тих людей, яких не було вдома, щоб вони знали, що їх приходила запрошувати молода на весілля [8, 2002. Т. 1, с. 6]. В бага-

тьох припрутських селах Буковини (Стрілецький Кут, Ревне) у суботу вдома у нареченої збираються ватажки та дружки, друзі нареченої, зазвичай однакова кількість ватажків та дружок. Останні «помічають» ватажків квітами, хусточками: з лівого боку зав'язують їх на руку або чіпляють на груди. У XIX – на початку XX ст. ватажки мали дерев'яні топірці, до яких прив'язувалися хусточки та квіти. Потім їх саджають за стіл і частують. Обирається старший ватажок, який керує весіллям. Ватажки розходяться запрошувати гостей. Традиційне запрошення на весілля відбувалося таким чином. Заходячи в дім, ватажок говорить: *«Вас запрошують молоді, їх батьки, посажені батьки та я на завтра на весілля до ... (вказує до кого), а післязавтра на "пропій" (приходить, хто хоче, та продовжує святкувати весілля і в понеділок на таку-то годину, в тому-то місці)»*. Запрошені дякують ватажку [6, с. 200]. Після того, як всіх запросили, ватажки збираються в молодого та «рапортують», що зроблено. Молодий їм дякує та частує. У селі Черешенька Вижницького району у п'ятницю після обіду у молодого (молодої) збираються дружби (дружки), молодь. Кожен дружба (дружка) приходить з двома калачами, зав'язаними у білу плятину (хустку). Дружба (дружка) розв'язує хустку, просить молодого (молодої) прийняти їх, шанобливо вклонившись. Молодий (молода) дякує, приймає калачі, цілується з гостями і запрошує до хати. В хаті молодь співає пісню: */ Казав ти мені, кленовий листочку, / Що не маєш обпадати, / Казав ти мені, рідний батьку (рідна ньенько), / Що не маєш віддавати... Або: / Ой куди, молоденька (молоденький), ся збираєш, / Що так красно головоньку вбираєш?* З приходом останнього дружки (дружки) всіх запрошують до столу, щедро частують. Після цього дружки (дружки) дякують за гостину і вирушають з молодим (молодою) просити на весілля. Мати молодого (молодої) дає їм по калачеві. Кожен перев'язує через отвір у калачі білу хустку і бере у праву руку. В молодого (молодої) і старшого дружки (дружки) цих калачів по два. Виходячи з хати, співають: *Доріжечками, кладочками, / Там йде молодий, (2) / Там йде молода (2) / З своїми дружечками / А павочки у три рядочки / Зозулька попереду / Павочки собі защебетали, / Зозулька закувала. / Дружечки собі та й заспівали, / Молоденька заплакала. / Дружечки собі та й заспівали, / Бо тепер їм до того. / Молода собі та й заплакала, / Та вона має чого. / Иди, іди, моя доню, не барися, / Та й додому ще з-за сонця повернися.* Перед заходом сонця дружки молодого й дружки молодої збираються в домовленому місці, розламують свої калачі і всіх частують [8, – 2000. – Т. 7, с. 11].

У селі Верхні Луківці передгірної зони Буковини на запросини дружки і дружки несли з собою горілку й калач. Якщо господар випив горілки, то він обов'язково приходив на весілля, якщо не пив, то не приходив [8, 1997. Т. 25, с. 5]. У селі Мілієве цієї ж зони запрошу-

вати до себе на весілля молода починала у вівторок. У той час, коли молода збиралась йти запрошувати гостей, для неї співали такі пісні: *Вставай, вставай, молоденька, на ноги, / Бери свої воріженьки під ноги. / Гей у село, молоденька, у село, / Щоби було годиноньці весело. / Ой червона калинонька гілля гне, / А вже наша молоденька в село йде. / Ой червона калинонька з кранками, / Файна наша молоденька з дружками. / Ой червона калинонька, багрів цвіт, / Засіяла молоденька на весь світ.* Коли молода виходила з хати, рідні й сусіди наспівували: *Прошу до мене, / Близькі й далекі, / Дам я вам їсти й пити, / Лиш перестаньте, (2) / За мене говорити. / Лиш перестаньте, (2) / За мене казати, / Бо я з милим йду, (2) / Уже газдувати.* Молода в цей день запрошувала лише сусідів. Вона частувала дітей весільним калачем. Господарі дому теж щедро пригощали молоду. Після цього присутні виконували традиційний танець **гуцулка** [8, 1999. Т. 6, с. 2]. У селі Мариничі (Путильщина), коли молодий йде на запросини (на кликання), всі присутні йому співають: *Ой червона калиночка гіле гне, / А молодий Василечко поклін б'є, / Перед Дудиком і мамков злегенька, / Шо вни єго вихохали змалечку. / Шо вни єго змалечку годували, / Вид вогню та й вид води встерігали, (2) / Та й барвінковий віночок придбали. / Закувала зозулечка над ставом, / Виріжєї мамка сина у село, / Будеш синку ба й по селі ходити, / Родиночку на весіль просити. А молодій співають так: / Ой ступила молоденька з порога, / Та бувайко моя мамко здорова, / Та не плач-ко моя мамко за мною, / Бо не всьо я забираю з собою, / Бо не йду я ридна мамко косити, / А йду гостей на весіле просити. / Ой червона калиночка гіле гне, / А вже наша молоденка в село йде, / Та буде вна по селу ходити, / Та й до себе всю родину просити. / Мамка доню споріжєї / Та й у село виріжєї, / З солев-хлібом, колачачами, / З молодими дружечками, / Иди доню по родочку / Та й по близьких сусідочках, / На вінченє запросити, / На весіле приходити.* А коли молода, йдучи на запросини, виходила з подвіря, для неї співали: *Журилиси ворижечки, / Журилиси люди, / Шо на моїй головочці, / Вінчика не буде. / Прийшла така годиночка, / Шо я вінчик ношу, / І всіх добрих сусідочків, / На весіле прошу. / Прийдіт, прийдіт сусідочки, / Буду вас приймати, / Прийдіт, прийдіт добрі люди, / До моєї хати* [8, 2004. Т. 2. с. 7].

На Буковинській Гуцульщині (Путильщина), йдучи на запросини, дружби беруть горіхи, горілку і з тим виходять за князем (молодим). Спочатку йдуть до священика, якому передають калач і гуску солі, щоб просити благословення і кликати на весілля. Від священика йдуть до родичів і знайомих запрошувати на весілля. Дружби йдуть з князем, а дружки – з княгинєю. Запросини звучали так: *«Просили тато, просили і мама, просит пан молодий (молода) і ми просимо, шо-сте були ласкаві приходите сегодни на зачінанє, увечіріх на зводини, на весіль,*

на пропій». На це домашні їх віншують, а на відході говорять: «*Idim z-dorovi!*» Так ходять запрошувати аж до вечора [8, 1998. Т. 3, с. 5].

Традиційним у буковинському українському весіллі було відвідання нареченими цвинтаря і вшанування померлих родичів. Так, у селі Топорівці рівнинної зони Буковини молода в суботу напередодні вінчання у весільному вбранні разом зі своїми дружками та в супроводі музик іде на цвинтар. Музики виграють маршову мелодію, а молода, зустрічаючи по дорозі односельців, вклоняється їм. На цвинтарі музики перестають грати, а молода кланяється могилам своїх померлих родичів і просить благословення. Так само вирушає на цвинтар у суботу і молодий, щоби вклонитися своїм померлим родичам [8, 2004. Т. 20, с. 8].

Повертаючись додому окремо один від одного, молодий і молода відвідують домівки своїх близьких родичів і запрошують їх на весілля (дідусів і бабусь, братів і сестер, дядьків і тіток, які живуть окремо в межах села). Подібна обрядодія в кінці XIX – першій половині XX ст. мала місце в більшості сіл Буковини.

Дещо відмінним від українського було запрошення гостей на весілля у весільному обряді молдаван і румунів Буковини. У молдавських та румунських селах мав місце звичай, коли ходили запрошувати батько молодого і молоді, а також весільний свідок-староста. Зміст запрошення був таким: «*Vă poftim să luați parte la nunta copiilor noștri (finilor) la ora și familia cutare*» («Просимо вас взяти участь у весіллі наших дітей (наших фінів). У такий-то час, такої родини»)

У молдавських селах Балківці, Ванчиківці, Костичани Нижнього Буковинського Попруття запрошення на весілля відбуваються за день до шлюбного дня весілля. Запрошують з боку молодого родичі його батьків і з боку молоді – так само родичі її батьків. Запрошують лише чоловіки. Молодь на весілля запрошують хлопці-дружби (ватажели). Запрошують і з боку весільних батьків-нанашок – відповідно родичі останніх і теж чоловіки.

Ось декілька текстів запрошень: *Mirele nostru vestit / Eri prin mine v-a poftit, / Să faceți o cale ș-o cărare / Pân-la curtea dumisale / La un scaun de odihnă / Și mai multă voie bună. / Că și el de multe or / Vă va sta într-ajutor. / Eu sunt sol împărătesc / La curtea lui vă poftesc / Și dacă mă veți asculta, / Cușma din cap mi-oi lua, / Pân-la pământ m-oi pleca, / Pe Dumneavoastră v-oi ruga, / Să faceți bine să veniți, / Dar să nu bănușiți.* (Наш відомий жених / Запросив через мене вас / Прийти до його дому / На відпочинок, / Бо й він вам допоможе, / Коли матимете потребу. / Я царський посол, / До його фортеці / Запрошую, / І якщо мене послухаєте).

Stăpâni de casă, / Poftim, mă rog, până afară să iasă! / Iaca s-a rugat socrul mare și soacra cea mare, / Cuconul mire și cuconița mireasă / Și eu

- / *Poftim cu fete, cu feciori / Să ne fiți de ajutor!* (Господарі хати, / Прошу вийти на вулицю! Ось попросили батько й мати жениха, / Молодий і молода, / І я теж – / Просимо з дівчатами і хлопцями / Прийти нам на допомогу!)

Gazdă, gospodari! / S-a rugat cuconul mire / Și cucoana mireasă, / Și noi binevoitori / Poftim la nuntă!(О газди, господарі! / Попросив пан молодий, / І панночка молода, / І ми просимо – / Запрошуємо на весілля!)

В окремих районах Буковини існував звичай відправляти на запитини гостей кінний кортеж молодого в супроводі друзів [3, с. 86]. Так, у селі Динівці Новоселицького району на весілля запрошують у суботу. Молода разом зі своїми дружками йде запрошувати своїх гостей. Молодий разом з двома дружками на конях їздять по селу і запрошують своїх гостей. Молодий з дружками в'їжджають на конях на подвір'я і говорять: *Cine-i gospodar de casă / Poftim nuna-n prag să iasă* (Хто господар дому? Просим вийти на подвір'я) [8. 1996. Т. 10, с. 10]. У селі Черлена, запрошувати на весілля починають з весільних батьків (*nunii mari*). Батьки молодих печуть пару калачів, солодоші, беруть пляшку і ввечорі призначеного майбутніми весільними батьками дня йдуть у супроводі молодих їх запрошувати.

Починаючи з середи, запрошують решту гостей. Якщо особа, що запрошує, з боку молодого, то він каже: *«Va poftit socrul cel mare la nunta feciorului»* («Запросив вас батько молодого на весілля свого сина»). А якщо той, що запрошує, – з боку молоді, то каже: *«Va poftit socrul cel mare la nunta fiicei»* («Запросив вас батько молоді на весілля своєї дочки») [8. 1999. Т. 11, с. 4].

У селі Несвоя весільне свято починали дружби, пов'язані рушниками, вони ходили по селу, запрошуючи людей на весілля: *I-au rugat jurâna mireasă (ori mirele) / Cu părinții de casă / Și eu – poftiți, vă rog / La veselia noastră!* (Просила наречена (або наречений), / Батько й мати, / І я запрошую вас, будь ласка, / Завітайте на весілля) [8. 1999. Т. 17, с. 8]. У селах Синівці і Дубівка Глибоцького району на весілля запрошують дружки: *Va poftit mirele și mireasa / Nunii cei mari / Și socrii cei mari / Dacă aveți bună plăcere / Să veniți mâine la nuntă!* (Запрошують вас молоді / Наречений і наречена, / Батьки і вінчальні батьки молодих: / Приходьте завтра на весілля!) [8. 1995. Т. 11, с. 5; 1995. Т. 12, с. 4]. У селі Нижні Петрівці Сторожинецького району в суботу вдома у нареченої збираються ватажки та дружки, друзі нареченої. Зазвичай однакова кількість ватажків та дружок. Останні «помічають» ватажків квітами, хусточками: з лівого боку зав'язують їх на руку або чіпляють на груди. У ХІХ – на початку ХХ ст. ватажки мали дерев'яні топирці, до яких прив'язувалися хусточки та квіти. Потім їх саджають за стіл і частують. Обирається старший ватажок, який керує весіллям. Ватаж-

ки розходяться запрошувати гостей. Традиційне запрошення таке: заходячи в дім, ватажок говорить: *«Вас запрошують молоді, їх батьки, посажені батьки та я на завтра на весілля до ... (вказує до кого), а післязавтра на "prіro", (приходить хто хоче та продовжує святкувати весілля і в понеділок) на таку-то годину, в тому-то місці»*. Запрошені дякують ватажку. Після того як всіх запросили, ватажки збираються в молодого та «рапортують», що зроблено. Молодий їм дякує та частує [8. 1999. Т. 19, с. 16].

Отже, в обряді запросин переплітаються різні регіональні традиції. Тут спостерігається як особисте запрошення родичів молодими, так і через посередників (дружби, старости, батьки). Обряд зберіг архаїчні риси, такі як культ померлих пращурів, прощання молодії з громадою тощо. Як бачимо, в усіх селах, де проводилось дослідження особливостей весільного обряду, запросини на весілля мають деякі відмінності, але вони несуттєві і на загальний розвиток весільного обряду особливо не впливають.

В сучасних умовах на Буковині, як і по всій Україні, традиційні запросини гостей на весілля зазнали певних змін. Тепер поширеною формою запрошення у місті й на селі є весільна листівка. Найближчих родичів і односельців наречені запрошують особисто. Якщо у наречених є спільні знайомі, сусіди і т.д., то вони запрошують їх разом.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. *Борисенко В.К.* Локальні особливості дівич-вечора у традиційному українському весіллі // Народна творчість та етнографія. 1984. № 4.
2. Весілля: У 2 кн. К., 1970.
3. *Здорова Н.І.* Нариси народної весільної обрядовості на Україні. К., 1988.
4. *Казимир Е.П.* Из свадебных и родинных обычаев Хотинского уезда Бессарабской губернии // Этнографическое обозрение. 1907. № 1-2. С. 203.
5. *Кожоляно Г.К.* Етнографія Буковини. Т. 2. Чернівці: Золоті литаври, 2001.
6. *Кожоляно О.В.* Запрошення на весілля як елемент весільної обрядовості населення Буковини кінця ХІХ – початку ХХ ст. // Питання стародавньої, середньовічної історії, археології та етнології. Т. 2 (18). Чернівці: Прут, 2004. С. 192-204.
7. *Лозинський Й.* Українське весілля. К., 1992.
8. Матеріали етнографічної експедиції Чернівецького національного університету. 1993-2005 рр.
9. *Kaindl R.F.* Die Hochzeitsfeier bei den Ruthenen in Berhometh am Pruth (Bukowina) // Globus. Sonder-Abdruck aus Band LXXXV. № 18, 1904.

Олександр КУРОЧКІН

КАЛЕНДАРНІ ЗВИЧАЇ ЗИМОВОГО ЦИКЛУ НА УКРАЇНСЬКО- МОЛДАВСЬКОМУ ПОРУБІЖЖІ

З числа свят зимового циклу у наш час в молдаван і українців почасти зберегли своє обрядове значення лише головні: Різдво, Новий рік, Водохрещі. До таких важливих у минулому селянський свят, як день Дмитра (вважався початком зими у молдаван), день Пилипа (знаменував початок різдвяного посту), день Катерини, Варвари, Миколи та інших, за рідким винятком, вже не прив'язані спеціальні обряди. Навіть серед віруючих багато тих, хто не додержує церковні пости, обов'язкові колись релігійні заборони й обмеження.

На терені українсько-молдавських етнічних контактів до 1950-х рр. зберігався такий елемент традиційного селянського побуту як молодіжні зібрання. Українські *вечорниці*, *досвітки*, молдавські *шузетоаре*, *ла фуркэ* проходили з листопада до березня, тобто у період коли припинялися польові сільськогосподарські роботи. Особливою популярністю у молоді користувалося свято Андрія (13 грудня за новим стилем), в якому вбачали своєрідну генеральну репетицію перед святами. У молдаван андріївські *шезетоаре* мають свою специфічну назву – *устурой* (часник) або *пзі устуроюл* (стерегти часник). За традицією в цей день зібрання молоді супроводжувалися різноманітними ворожіннями, в яких домінував мотив кохання й майбутнього шлюбу. Магічний зміст цих ворожінь вже давно зник, і вони сприймалися виконавцями як жартівлива гра, розвага.

Етнодиференціюючим моментом андріївського свята можна вважати обрядову гру *каліта*. Спеціально для неї випікали один чи кілька (відповідно до числа дівчат) коржів. Виготовлений з пшеничного, житнього або кукурудзяного борошна на воді, принесений з колодязя у роті (так звана непочата вода), корж-каліту обмащували медом і прикрашали цукерками та фруктами. Його підвішували на мотузці до центральної балки хати – сволока. Хлопці, а іноді й дівчата по черзі намагалися вкусити корж, під'їжджаючи до нього немов верхи на коцюбі. Тим, кому це вдалося, пророкували близьке весілля¹.

Розповсюджена на всій Правобережній Україні обрядова гра калита у молдаван зареєстрована спорадично і лише в зоні їх змішаного розселення з українцями: молдавські аналоги калити, як правило,

більш трансформовані у порівнянні з класичним ритуалом. Так, у с. Надрічне (Тарутинський район Одеської області) замість прісного коржа використовували плачинду, в грі брали участь лише дівчата. В деяких селах калита відома у молдаван під загальною назвою *турте*. Таким чином, можна вважати, що розглянутий обряд з'явився у молдаван під безпосереднім впливом українців.

У наші дні в сільській місцевості України і Молдови ще побутують редуковані форми різдвяного колядування. Втративши колишнє релігійно-магічне значення, обряд почасти виконує релігійно-інтегративні функції, перетворившись на розвагу для дітей та дорослих. Тексти так званих євангельських та побутових (позацерковних) колядок постійно скорочуються, у більш-менш повному обсязі їх пам'ятають лише представники старшого покоління. Значно швидше, ніж пісенна частина обряду виходить з ужитку саме ритуальне дійство. Щоправда, в останнє десятиліття на хвилі «національно-релігійного ренесансу» стала помітною й зворотна тенденція до відродження традиційної календарної обрядовості, зокрема колядування.

Для українців і молдаван характерні новорічні обходи з виконанням спеціальних обрядових пісень. В українців це щедрівки, у молдаван – **хэітура, плугул, урэтура** та інші. Поздоровчі та величальні мотиви цих пісень дають підстави говорити про їх первісний магічний, заклинальний сенс. Їх зближує спільна сільськогосподарська тематика, поетизація праці хлібороба, намагання вплинути на майбутній врожай. Моменти історико-культурної спільності виявляються і в самому ритуальному дійстві.

Тісні і тривалі взаємозв'язки молдавського та українського населення помітно вплинули на новорічні традиції в етноконтактній зоні. Тут утворився ряд перехідних, гібридних обрядових форм. До них можна, наприклад, віднести щедрювання з *бухаєм* (пустий бочонок, обтягнутий шкірою, за допомогою якого імітували ревіння бика), невідоме в інших регіонах України. На думку музикознавців, з молдавської хэітури в українську щедрівку на прикордонні потрапив й інший елемент, а саме удари дзвіночка. Іноетнічним впливом підвладний не лише музично-ритмічний компонент новорічного фольклору, але й поетична стилістика.

Відомо, що в минулому в українців і росіян, як і у східних романців, були розповсюджені новорічні звичаї, обов'язковим атрибутом яких був плуг. За свідченням Я.Ф. Головацького, що припадає на 70-ті рр. XIX століття, у Бережанському, Чортківському, Станіславському і Коломиїському повітах ряджені щедрівники волочили за собою плуг або частину його. «Буває, – пише дослідник, – що парубки вносять у хату і самі чепіги, показуючи, ніби орють ниву, і, приспівуючи, сіють

хлібні зерна»². Первісний магічний зміст цієї символічної оранки – сівби, напевно, полягав у тому, щоб стимулювати продуктивну силу землі перед початком нового сільськогосподарського року.

Ритуал зимової оранки, який виконувався зі справжніми биками (кілька пар) і плугом або з їх символічними заміниками і супроводжувався декламацією традиційних текстів аграрного характеру, донедавна стійко дотримувався в побуті східних романців³. У зонах етнічного кордону з ними серед українців поширені так звані «плужні щедрівки», близькі до колядок типу «*plugusor*» або «*plugurel*». Зокрема, в українському селі Ведмежа (Бричанський район Молдови) ще й сьогодні, обходячи на Новий рік хати, парубки співають:

*Ходє плужок попід лужок
З чотирма рогами, золотими рогами.
Гей, гей, гей...*

Г.К. Бостан, який спеціально досліджував проблеми взаємодії пісень типу «Плугушаре» з аналогічними українськими щедрівками в зоні Прикарпаття, дійшов висновку, що хоча останні збагатилися деякими новими елементами змісту й поетики в результаті тривалого контакту з молдавськими ораціями, але сюжетна основа їх розвивалася самостійно⁴.

Оригінальний підтип українських плужних пісень, які супроводжували новорічні обходи, становлять щедрівки з мотивом – «оранки звірами». Вони також локалізуються в етноконтактній зоні українців зі східними романцями. Даний обрядовий субстрат яскраво характеризує поетичний текст, записаний у 1904 р. в селі Ревна Чернівецького повіту:

*Гей! Гей! Ци спиш, ци чуєш, пане господарю!
Прийшли коло твої хати орати.
Гей! Гей! Дві синиці в колісниці,
Два ведмеді у переді,
Дві куриці в ярмулі.
Гей! Гей! Кілька в пана господаря
На підпіччю вугликів,
Тільки в пана господаря
На столі рубликів.
Гей! Гей!...⁵*

Перед нами, власне, не пісня, а ритуальне чародійство-декламація, пов'язане зі словесною магією примноження родини і худоби.

За формою і за змістом дуже близькі український обряд засівання і молдавський *семэнатул* (посів), що побутує у сільській місцевості понині. Рано вранці на Новий рік до родичів і сусідів приходять діти. Наслідуючи сівачів, вони розкидають жменями по кімнаті зерна пшениці, жита, кукурудзи тощо і виголошують при цьому традиційні поздоровлення. Тексти, які супроводжують символічну сівбу, в українців і молдаван дуже подібні. Головне в них – побажання щастя й врожаю в новому році. Характерно, що в українських варіантах домінує землеробська тематика, у молдаван же поряд з нею широко представлені також мотиви тваринництва і скотарства. В наш час у районах прикордоння побутують тексти з яскраво вираженими елементами етнотематичної контамінації, спільні для обох народів.

Українцям, як і східним слов'янам в цілому, не властивий новорічний звичай *соркови*, відомий молдаванам, румунам, грекам, болгарам та іншим народам Балканського півострова. Походження цього звичаю дослідники пов'язують з древніми фракійцями⁶. Молдавська *соркова* – зелена гілка фруктового дерева (вишні, яблуни та ін.) перевита червоною ниткою, а іноді прикрашена кольоровими стрічками. Гілки зрізують і ставлять у воду, щоб вони розквітали до нового року, коли з ними по хатах ходять діти. Б'ючи легенько сорковою по плечу господаря дому і всіх членів його сім'ї, діти виголошують побажання здоров'я і добробуту у майбутньому році. Ці поздоровлення у молдаван звичайно римовані й містять 40 рядків (звідси і назва). Наприклад:

Соркова
Весела
Песте варэ
Примэварэ
Сэ 'нфлориць,
Сэ 'мбэтрыниць
Ка ун мэр,
Ка ун пэр.⁷

Соркова
Весела
Щоб
Літом і весною
Ви квітли,
А старіли
Як яблуна
Або груша.

Під впливом сусіднього молдавського і болгарського населення у південній підзоні українці де-не-де запозичили обряд соркови. Наприклад, у етнічно змішаному с. Кам'янське (Арцизький р-н Одеської обл.) українські діти, здійснюючи обряд новорічного засівання зернами пшениці та ячменю, тримають в одній руці гілки фруктових дерев з прикріпленими до них паперовими квітами. Тексти поздоровлення при цьому традиційні для українського обряду.

У плані українсько-молдавський етнокультурних взаємозв'язків значний інтерес становить «Маланка» або «Меланка» – один з

варіантів (типів) традиційних новорічних обходів з рядженими (назва походить від св. Меланії, день якої за церковним календарем припадає на 31 грудня, що відповідає 13 січня за новим стилем). Цей звичай в Україні найбільш інтенсивно побутував у придністровських землях Галичини, Поділля та Буковини, відомих своєю давньою аграрною культурою. Даний регіон в цілому збігається з ареалом новорічних пісень про Маланку-Наддністрянку, який визначив відомий фольклорист К.В. Квітка⁸.

Генеза «Маланки», як і широко відомого в Україні рядження з козою, бере початки у давніх аграрно-магічних звичаях. Але вже у XIX ст. вони вже виразно перетворилися на святкову забаву, де домінуючу роль відігравали шлюбні мотиви (учасники обходів відвідували у першу чергу двори, де були дівчата на виданні). Поступово і ці мотиви змінювалися чисто розважальними, ігровими.

Починаючи з 1920-х рр., а на західноукраїнських землях – з 1950-х рр., у зв'язку з прискореним руйнуванням календарних свят, новорічний ритуал «Маланка» значно звужив ареал свого побутування. Сьогодні він зберігається лише в ряді південно-західних областей України. Популярна «Маланка» і в північних районах Молдови. На підставі порівняльного вивчення українських і молдавських варіантів її Г.К. Бостан прийшов до висновку, що символічно-драматична основа молдавської «Меланки» запозичена в українців⁹. Дещо пізніше вчений спробував переглянути свою позицію. Так, у монографії 1985 р., присвяченій аналізу матеріалів усної творчості з лімітрофної Карпато-Дністровської області, читаємо, що мова повинна йти не про «просте механічне запозичення молдаванами української «Маланки», а передовсім про злиття, про інтеграцію однотипних, рівнофункціональних, майже одноструктурних уявлень»¹⁰.

Дискусійні проблеми походження календарних мелодій на українсько-молдавському прикордонні розглядаються і в теоретичній монографії молдавського музикознавця Я.П. Мироненка. Ареально-типологічний метод дозволив йому виділити кілька основних типів пісень про Меланку, а також кваліфікувати їх як самостійний жанр зимової обрядової поезії в обох національних традиціях. Виходячи з того, що музична мова і музичні форми досить стійкі щодо еволюційних змін, а самі календарні наспіви мають неміграційну природу, автор зробив вдалу спробу пов'язати їх генезис з етнічною історією населення Карпато-Дністровського регіону. Аргументовано звучить одна з центральних тез Я.П. Мироненка про те, що пісні про Меланку – Меланкуце в українців і молдаван сформувалися на базі давньослов'янської культури¹¹.

Українська «Маланка» зберігає значно більше рис архаїчного ритуального дійства, у молдаван же вона виступає частіше у формі

народної драми. У різнонаціональних варіантах «Маланки» багато спільних персонажів. Найдавніший генетичний пласт представляють зооморфні маски – коза (капра), ведмідь (урс), кінь (калуц) і пов'язані з культом предків антропоморфні маски – діда (мошул) і баби (моша), а також маски різних демонологічних істот, синтезовані під впливом християнства в образі чорта.

Сучасне карнавальне дійство «Маланки», особливо в розгорнутих ситуаціях (Чернівецька, Івано-Франківська області України, північ Молдови), включає в себе багато соціально-побутових і алегоричних персонажів різного плану. Найбільш типові серед них – солдат, коваль, циган, перукар, лікар, мисливець, фотограф, піп, смерть. Кожний персонаж має не лише відповідну маску, костюм і аксесуари (іноді дуже складні), але й старанно виконує свою роль. Всі ці народні сценки носять підкреслено гумористичний характер і супроводжуються веселими жартами і буфонадою.

У стилі й характерні прикрашування новорічних масок в українців та молдаван етноконтактного району простежуються спільні риси та відмінності. При виготовленні карнавальних костюмів у обох народів широко використовуються як підручні матеріали (солома, конопля, овчина, квіти, городні культури тощо), так і покупні (папір, картон, срібна фольга, буси, торочки, матеріал та інше). Образи української «Маланки» характеризуються прагненням до життєвої правдивості, до точного відтворення етнографічних та побутових деталей. Виконаний у такій манері карнавальний костюм («Маланка», «дід» та інші) може служити справжнім музейним експонатом. Молдавські новорічні маски більш умовні й декоративні. Тут важлива не автентичність того або іншого атрибута, а його яскравість і загальна кольорова гама. Наприклад, маска «кози» (капри) у молдаван (с. Баласенешти Бричанського р-ну) прикрашається різнокольоровими паперовими стрічками, бусами з качанів кукурудзи, штучними квітами, тоді як в українців у більшості випадків традиційний одяг кози складає вивернутий кожух.

Під загальною назвою «Маланка» у різнонаціональному середовищі етноконтактної зони відомі різні варіанти новорічних побажань, театралізовані ігри, рядження й драматичні інсценівки. Багато з них сьогодні втратили колишню жанрову цілісність і функціонують як складні контаміновані явища. Так, у обході з «Маланкою» потрапили персонажі різдвяної драми «Цар Ірод», а також драми «Цар Максиміліан» – Адольф, Арап та ін. (українське с. Григорівка Каушанського р-ну, молдавське с. Калікауци Бричанського р-ну Молдови та інші). У молдавській традиції народних вистав «Маланка» відома як героїчний персонаж (українська дівчина, що загинула в боротьбі з татарами)¹². До східнороманської гайдуцької драми новорічного ци-

клу, що побутує до наших днів, увійшли легендарні герої українського народу Олекса Довбуш і Устим Кармалюк (у молдавській редакції – Корнелю)¹³. Характерно, що ці персонажі діють пліч-о-пліч зі своїми молдавськими побратимами, тим самим яскраво демонструючи симпатії й солідарність трудящих обох народів у спільній боротьбі за соціальне та національне визволення.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Детальніше про гру калита і ворожіння з балабушками див.: *Курочкін О.В.* Новорічні свята українців. Традиції і сучасність. К., 1978. С. 37-40.
2. *Головацький Я.Ф.* Народные песни Галицкой и Угорской Руси. М., 1878. Ч. III. С. 144.
3. *Попович Ю.В.* Молдавские новогодние праздники. Кишинев, 1974. С. 27-53.
4. *Бостан Г.К.* Типологическое соотношение и взаимосвязи молдавского, русского и украинского фольклора. Кишинев, 1985. С. 38.
5. Колядки та щедрівки. Зимова обрядова поезія / Упоряд., передмова і прим. О.І.Дея. К., 1965. С. 598-599.
6. *Попович Ю.В.* Вказ. праця. С. 63.
7. Молдаване. Очерки истории, этнографии, искусствоведения. Кишинев, 1977. С. 290.
8. *Квитка К.* Песни украинских зимних обрядовых праздников // Избранные труды в двух томах. Т. II. М., 1971. С. 137-138.
9. *Бостан Г.К.* Украинско-молдавские фольклорные связи на Буковине (обрядовая поэзия). Автореферат диссертации на соискание уч. ст. кандидата филологических наук. К., 1971.
10. *Бостан Г.К.* Типологическое соотношение и взаимосвязи молдавско-русского и украинского фольклора. Кишинев, 1985. С. 43.
11. *Мироненко Я.П.* Молдавско-украинские связи в музыкальном фольклоре: история и современность. Кишинев, 1988. С. 96.
12. *Мироненко Я.П.* Музыкальный фольклор сел Молдавии. Автореферат диссертации на соискание уч. ст. кандидата искусствоведения. К., 1981. С. 12.
13. *Спатару Г.И.* Историческая молдавская народная драма. Кишинев, 1980. С. 76.

Олександр КОЖОЛЯНКО

СОЦІАЛЬНІ, ІСТОРИЧНІ ТА РЕЛІГІЙНІ КОЛЯДКИ МОЛДАВАН БУКОВИНИ

Питання класифікації, походження, характеру та призначення народних молдавських колядок у науковій етнологічній літературі фактично не вивчалось. Поодинокую працею з даної проблематики є етнографічне дослідження представника української етнологічної школи Степана Килимника, який у середині ХХ ст. у Канаді опублікував працю «Український рік в народних звичаях та історичному освітленні» [2], де була зроблена спроба класифікувати колядки українців. Проте характеру та особливостей колядок сусідніх з українцями етносів він не торкався. Окремі аспекти характеристики господарських колядок румунів Буковини подано у праці «Етнографія Буковини» (2004 р.) [3]. Матеріал про характер молдавських колядок можна знайти у праці «Молдавський фольклор» (1956 р.), проте укладачі книги не звертали увагу на класифікацію колядок.

Дослідження різдвяних колядок показує, що виконували їх головним чином парубки і тільки в окремих випадках це могли бути дівчата та літні люди. Ця обставина пояснюється усталеним повір'ям про першого колядника (*primul colendator*). Саме поява першим парубка була щасливою ознакою [1, с. 14.]. Сьогодні віковий та за статтю ценз учасників колядування рухомий і не обмежується. Різдвяні колядки, на відміну від новорічних щедрівок, звернені здебільшого до кожного члена сім'ї зокрема. Найбільша частина колядок стосується господаря. За змістом молдавські колядки поділяються на соціальні, історичні та релігійні.

Соціальним характером позначені колядки, присвячені конкретній людині та її заняттям, зокрема землеробу, пастуху, мисливцю, реміснику тощо. Соціальними також вважаються колядки, присвячені конкретно чоловіку, жінці, дівчині, дітям і навіть померлим родичам.

Важливий пласт колядок складають історичні, які в основному присвячені боротьбі молдавського народу проти чужоземних загарбників, зокрема турків, поляків. Так, у колядці «*Colinda de voinic*» (Войницька колядка) описується боротьба на початку ХІV ст. проти турків у гирлі Дунаю і біля Чорноморського узбережжя [5, с. 247]. Про героїчну оборону румуно-молдавського населення своїх земель від царських урядовців розповідається в колядці «Під великими ялинками» [7, с. 36-37]. У колядках цього типу зустрічаються

конкретні історичні персонажі, зокрема, згадуються Штефан Великий - молдавський господар, гайдуки - народні месники тощо [6, с. 156-157].

Дуже цікавими за своїм змістом є релігійні колядки, оскільки вони поєднують в собі різнопланові за своїм походженням і характером елементи. Маються на увазі язичницькі і християнські мотиви. Вони могли досить своєрідно поєднуватися в одній і тій же самій колядці. Однак зустрічаються колядки з домінуванням язичницьких елементів. Поруч побутують колядки переважно християнського церковного змісту. Наведена обставина вимагає більшої деталізації, оскільки відображає синкретичне походження різдвяної обрядовості.

Колядки язичницького походження настільки добре зберегли свій архаїчний зміст, що його можна вирізнити з-поміж іншого нашарування навіть у колядках, записаних на межі XIX - XX ст. та навіть зараз. Так, у них чітко проглядається аграрно-магічна поезія стародавніх землеробів. Особливе місце тут займає прославлення сонця як символу злагоди, добробуту, воно також ототожнювалося із родючістю сільськогосподарських культур та плодovitістю тварин. Ось приклад однієї із таких колядок:

Вставайте, вставайте.
Ви є багатими людьми,
Подивіться отуди,
В кінець долини.
Вам здаватися буде,
Що сонце сходить.
Але сонце не сходить,
А до вас приходять
Усі стада корів,
А до вас приходять
Табуни коней.
А до вас приходять
Усі підводи з пшеницею.

У різдвяних колядках цього типу дуже часто повторюється приспів, який прославляє благодійний вплив сонячного тепла. Ось один з таких рефренів:

Сонце в небі, сонце на землі,
Сонце у палаці сходить...

Сонячна тематика багатьох різдвяних колядок свідчить про їхню архаїчність. Очевидно, в давні часи вони були частиною солярного культу, пов'язаного з святкуванням зимового сонцевороту.

В основі колядок церковного характеру було Священне Писання, насамперед легенда про народження Ісуса Христа:

Сходить на небі зірка
Як величний промінь,
На небі зірка сяє,
Звістку світу несе,

Що сьогодні Пречиста,
Непорочна
Діва Марія
Месію породила,

У тій відомій країні
Що називалася Вефлеємом,
Запанувала велика радість, яка
Хай буде в цілому світі.

Ця радість
Навічно хай буде з вами
Від юності, молодості вашої
І до похилих літ [1, с. 12].

Відмінні щодо походження ідейної спрямованості дві групи різдвяних пісень активно взаємовпливали, в результаті чого виникло чимало перехідних гібридних форм, в яких уже важко визначити, де закінчуються язичницькі і починаються християнські мотиви.

Яскравим реквізитом різдвяних колядників є так звана зірка, з якою вони ходили колядувати [1, с. 10]. Це цілком християнський символ, який мав нагадувати Вифліємську зорю, яка провістила світові народження Ісуса Христа. Як бачимо, чудове гармонійне співзвуччя символу і змісту колядки, яку ми навели вище, створює цілком театральне дійство.

Цікавою є процедура виготовлення цієї зірки. Її робили, як правило, із звичайного решета. Потім цю конструкцію обклеювали різнокольоровим папером, прикрашали фольгою, стрічками і китицями. До бокових стінок зірки («stella») часто прикріплювали картинки на релігійні сюжети, а в середину вставляли свічку. Таким чином утворювалось щось на зразок чарівного ліхтаря.

Видовищною частиною різдвяної обрядовості є народна вертепна вистава під назвою «Цар Ірод» [1, с. 19]. Найдавніші записи цієї драми належать ще до XVIII ст. Фактично, вистава є своєрідним ілюстративним матеріалом до євангельських розповідей про обставини народження Ісуса Христа. Вистава складається з традиційних вузлових моментів, як сцена народження Ісуса Христа, приходу трьох

царів-волхвів, кровопролитного знищення немовлят. У театральному дійстві брало участь п'ять персонажів: цар Ірод, воїн і три царі-волхви - Гаспер, Бальтазар, Мелькіор. Вистава починається тим, що цар Ірод викликає воїна і розпитує його про новини. Воїн доповідає про те, що затримані три незнайомця, що шукають новонародженого хлопчика, який має стати царем. Ірод запрошує їх на аудієнцію, під час якої цар запитує прибульців про їх походження та мету їхньої подорожі. Вони розповідають, що прийшли з далеких країв, щоб вшанувати нового царя, який щойно народився. Ірод, розсердившись, посадив їх у в'язницю. Через деякий час після певних роздумів Ірод вирішив звільнити трьох волхвів, вибачившись перед ними і попросивши їх, щоб на зворотній дорозі вони прийшли до нього і повідомили про місцезнаходження нового царя, оскільки він також хоче йому вклонитися. Це була хитрість царя, який задумав знищити свого конкурента в особі новонародженого немовляти. Керовані зіркою, три волхви врешті-решт знаходять шлях до Ісуса і дарують свої подарунки. Попереджені ангелом уві сні про небезпеку, яка чатує на маленького Ісуса, вони більше не повертаються до царя Ірода. Розгніваний Ірод вирішує знищити всіх новонароджених немовлят. Однак Ісусу вдалося врятуватися, незважаючи на всі заходи Ірода [1, с. 20]. Вистава закінчується тим, що актори починають вихвалити господарів дому і висловлюють надію на теплий прийом у наступному році. Господарі ж щедро нагороджували гостей, запрошували їх за стіл.

Взагалі, колядники в минулому завжди могли розраховувати на теплий прийом. Їм підносили вино, копчене або смажене м'ясо, солодощі, давали гроші. Цікаво зазначити той факт, що колядникам давали також спеціальний калач, який називався «коліндець», «колакул коліндулуй», «пупезе» [1, с. 21].

Цікаво, що подібні назви для подарункового хліба на Різдво зустрічаються і у інших народів: наприклад, албанське означає одночасно і саму назву Різдва і круглий пиріг, який випікався напередодні свята. У Болгарії такий обрядовий хліб зветься «кольендари»; у новогрецькій нові «коллаі мос» - це круглий хліб, який дають дітям, що ходять напередодні Різдва по хатах [4, с. 285-289]. Співзвуччя назви свята і обрядового хліба у чисельних народів пояснюється аграрним забарвленням різдвяних обрядів.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Матеріали етнографічної експедиції Чернівецького національного університету ім. Юрія Федьковича (МЄЕ ЧНУ). Т. 4. 1998.

2. *Килимник С.* Український рік в народних звичаях та історичному освітленні. Т. I (зимовий цикл). Вінніпег-Торонто, 1964.
3. *Кожолянко Г.* Етнографія Буковини. Т. 3. Чернівці, 2004.
4. *Carmen P.* Colinde de români și alte popoare. București, 1982.
5. Фолклор молдовенеск. Кишинэу, 1956.
6. *Mateevici A.* Privelisti și datini stramosești. Iași, 1893.
7. *Спэтару Г.И.* Ън лумя театрулуй популар. Кишинэу: Литература артистикэ, 1984.

Правила публикации в журнале «Русин»

Редколлегия журнала «Русин» принимает только статьи, присланные файлом, прикрепленным к электронному письму. Статья должна быть оформлена строго в соответствии с изложенными ниже требованиями и тщательно вычитана. В письме необходимо сообщить сведения о себе: фамилию, имя и отчество полностью, ученые степень и звание, место работы и должность, электронный адрес, почтовый адрес с индексом.

Статьи не должны превышать 1 а.л. (32 000 знаков с пробелами) с обязательной аннотацией на английском языке, сообщения – 0,5 а.л., рецензии – 0,2 а.л.

Члены редколлегии знакомятся с материалом и принимают решение о публикации. Отзывы членов редколлегии и рецензентов автору не сообщаются.

Формат текста

Абзац – отступ 1,27 см

Междустрочный интервал – 1,5

Шрифт Times New Roman, размер 14

Без переносов!

Буква ё ставится только в тех случаях, когда замена на е искажает смысл слова, во всех остальных случаях – только е.

Сокращения

При первом упоминании лица обязательно указываются И.О., И.О. отделяются пробелом от фамилии.

Годы при указании определенного периода указываются только в цифрах, а не в числительных: 20-е годы, а не двадцатые годы.

Конкретная дата дается с сокращением г. или гг.: 1920 г., 1920–1922 гг.

Не век или века, а в. или вв. (римскими цифрами): IX в.

Писать только полностью: так как, так называемые.

Из сокращений допускаются: т. д., т. п., др., т. е., см.

% ставится значком, а не словом, если связан с цифрой, и отделяется от цифры интервалом: 3 %.

Цифры: миллионы от тысяч и тысячи от сотен отделяются пробелом: 4 700 000, 1 560.

000 могут быть заменены соответствующими сокращенными словами и аббревиатурами: тыс., млн., млрд.

Названия денежных знаков даются по принятым сокращениям: долл., фр., руб., ф. ст., марка.

Кавычки – только «», если закавыченное слово начинает цитату или смыкает к концу цитаты, употребляются прямые двойные кавычки: «"раз", два, три, "четыре"».

Сноски и ссылки в тексте оформляются в порядке следования в тексте арабскими цифрами. Различия между сносками, отсылающими к примечаниям или библиографическому описанию источников, не делается. Авторские примечания и библиографическое описание источников даются в конце статьи единым блоком.

Фамилии И.О. авторов – курсивом.

Сноски не автоматические, пронумерованные арабскими цифрами.

Цифра сноски в конце предложения ставится перед точкой.

Иллюстрации предоставляются в форматах tif или jpg (разрешением не менее 300 dpi).

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

Балух Алексей - кандидат исторических наук, ассистент кафедры истории Украины Черновицкого национального университета имени Юрия Федыковича. journalrusyn@rambler.ru

Бзовий Андрей - студент-магистр кафедры этнологии, античной и средневековой истории Черновицкого национального университета имени Юрия Федыковича. journalrusyn@rambler.ru

Боднарюк Богдан - кандидат исторических наук, доцент кафедры этнологии, античной и средневековой истории Черновицкого национального университета имени Юрия Федыковича. slavikk06@rambler.ru

Ботушанский Василий - доктор исторических наук, профессор кафедры истории Украины Черновицкого национального университета имени Юрия Федыковича. g_botushanskaya@ukr.net

Бурла Михаэла - студент-магистр кафедры этнологии, античной и средневековой истории Черновицкого национального университета имени Юрия Федыковича. journalrusyn@rambler.ru

Волощук Марина - соискатель кафедры этнологии, античной и средневековой истории Черновицкого национального университета имени Юрия Федыковича. irina1008@gmail.com

Дерда Иван - доцент кафедры музыки Черновицкого национального университета имени Юрия Федыковича, заслуженный артист Украины. ivanderda@mail.ru

Масан Александр - кандидат исторических наук, доцент кафедры этнологии, античной и средневековой истории Черновицкого национального университета имени Юрия Федыковича. journalrusyn@rambler.ru

Мельничук Галина - и.о. доцента кафедры истории, политологии и государственного управления Буковинской государственной финансовой академии. journalrusyn@rambler.ru

Новоселов Александр - кандидат исторических наук, старший научный сотрудник Научно-методического центра «Украинская этнопедагогика и народоведение» Академии педагогических наук Украины (г. Ивано-Франковск). Nov.a@rambler.ru

Кожолянко Александр - кандидат исторических наук, ассистент кафедры этнологии, античной и средневековой истории Черновицкого национального университета имени Юрия Федыковича. alexkozholianko@gmail.com

Кожолянко Георгий - доктор исторических наук, профессор кафедры этнологии, античной и средневековой истории Черновицкого национального университета имени Юрия Федыковича. g_kogolianko@ukr.net

Кожолянюк Елена - кандидат исторических наук, доцент кафедры этнологии, античной и средневековой истории Черновицкого национального университета имени Юрия Федьковича. kor-kojolena@rambler.ru

Курочкин Александр - доктор исторических наук, профессор, главный научный сотрудник Института искусствоведения, фольклористики и этнологии имени М.Ф. Рылского. alex-kuro@yandex.ru

Пинцак Вадим - кандидат политических наук, преподаватель кафедры истории нового и новейшего времени Черновицкого национального университета имени Юрия Федьковича. vadimpincak@mail.ru

Руссев Николай - доктор исторических наук, профессор, преподаватель Высшей антропологической школы (Кишинев). nrussev@mail.ru

Содоль Вячеслав - кандидат исторических наук, доцент кафедры отечественной истории Института истории, государства и права Приднестровского государственного университета имени Т.Г. Шевченко. sodol_slv@mail.ru

Суляк Сергей - кандидат исторических наук, главный редактор международного исторического журнала «Русин», президент Общественной ассоциации «Русь» (Молдавия). sergei_suleak@rambler.ru

Сыч Александр - доктор исторических наук, профессор, заведующий кафедрой истории нового и новейшего времени Черновицкого национального университета имени Юрия Федьковича. journalrusyn@rambler.ru

Федорова Алина - студент-магистр факультета истории, политологии и международных отношений Черновицкого национального университета имени Юрия Федьковича. journalrusyn@rambler.ru

Чайка Галина - кандидат исторических наук, старший преподаватель кафедры истории, политологии и государственного управления Буковинской государственной финансовой академии. g_botushanskaya@ukr.net

Хильчевский Станислав - кандидат исторических наук, доцент кафедры истории, политологии и государственного управления Буковинской государственной финансовой академии. journalrusyn@rambler.ru

Шорников Петр - кандидат исторических наук, доцент кафедры отечественной истории Приднестровского государственного университета имени Т.Г. Шевченко, заместитель главного редактора международного исторического журнала «Русин». p_shornikov@km.ru

Фетеску Анатолий - председатель Всеукраинской национально-культурной молдавской ассоциации. lucafarul@neo.od.ua

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Aleksei Balukh - Doctorate of History, Junior Member of the Research Staff of the Faculty of History of the Fedkovich University of Chernovtsy. journalrusyn@rambler.ru

Andrei Bzovii - Master's student of the Faculty of Ethnology, Antiquity, and Medieval History of the Fedkovich University of Chernovtsy. jurnalrusyn@ramble.ru

Bogdan Bodnariuk - Doctorate of History, Senior Lecturer of the Faculty of Ethnology, Antiquity and Medieval History of the Fedkovich University of Chernovtsy. slavikkk06@rambler.ru

Vasilii Botushanskii - Doctor of History, Professor of the Faculty of History of the Fedkovich University of Chernovtsy. g_botushanskaya@ukr.net

Michaela Burla - Master's student of the Faculty of Ethnology, Antiquity, and Medieval History of the Fedkovich University of Chernovtsy. journalrusyn@rambler.ru

Marina Voloshchuk - Co-researcher of the Faculty of Ethnology, Antiquity and Medieval History of the Fedkovich University of Chernovtsy. irina1008@gmail.com

Ivan Derda - Professor of the Faculty of Music of the Fedkovich University of Chernovtsy. ivanderda@mail.ru

Aleksandr Masan - Doctorate of History, Professor of the Faculty of Ethnology of the Fedkovich University of Chernovtsy. journalrusyn@rambler.ru

Melnichuk Galina - Professor of the Faculty of History, Political Sciences and State Management of the Bukovinian State Academy. journalrusyn@rambler.ru

Aleksandr Novosyolov - Doctorate of History, Senior Scholarly Contributor of the Ukrainian Ethnopedagogical and National Academy of Pedagogy (Ivano-Frankovsk). Nov.a@rambler.ru

Aleksandr Kozholianko - Doctorate of History, Assistant of the Faculty of Ethnology of the Fedkovich University of Chernovtsy. Alexkozholianko@gmail.

Georgii Kozholianko - Doctor of History, Professor of the Fedkovich University of Chernovtsy. g_kozholianko@ukr.net

Elena Kozholianko - Doctorate of History, Professor of the Faculty of Ethnology of the Fedkovich University of Chernovtsy. kor-kojolena@rambler.ru

Aleksandr Kurochkin - Doctor of History, Professor, Main Colleague of the Rylsk Institute of Art, Folklore and Ethnology. alex-kuro@yandex.ru

Vadim Pintsak - Doctorate of Political Sciences, Instructor of the Faculty of Modern History of the Fedkovich University of Chernovtsy. vadimpincak@mail.ru

Nikolai Russev - Doctor of History, Professor, Instructor of the High School of Anthropology of Kishinev. nrussev@mail.ru

Viacheslav Sodal' - Doctorate of History, Professor of the Faculty of Fatherland History of the Institute of History, State and Law of the Shevchenko State University of Pridnestrov'ye.

Sergei Suleak - Doctorate of History, chief editor of the international historical journal «Rusin», President of the Association «Rus'». sergei_suleak@rambler.ru

Aleksandr Sych - Doctor of History, Professor, Head of the Faculty of Modern History of the Fedkovich University of Chernovtsy. journalrusyn@rambler.ru

Alina Fedorova - Master's student of the Faculty of History, Political Science and International Affairs of the Fedkovich University of Chernovtsy. journalrusyn@rambler.ru

Chaika Galina - Doctorate of History, Senior Teacher of the Faculty of History, Political Sciences and State Management of the Bukovinian Financial Academy. g_botushanskaya@ukr.net

Stanislav Khilchevskii - Doctorate of History, Professor of the Faculty of History, Political Sciences and State Management of the Bukovinian Financial Academy. journalrusyn@rambler.ru

Piotr Shornikov - Doctorate of History, Professor of the Faculty of Domestic History of the State Univeristy of Pridnestrovye in honor of T.H. Shevchenko, Associate Editor of the International Historical Journal «Rusin». p_shornikov@km.ru

Anatolii Fetesku - President of the All-Ukrainian National-Cultural Moldavian Association. lucafarul@neo.od.ua

SUMMARY

Anatolii Fetesku. The Statehood of the Moldavian People: History and the Present.

The history of Moldova begins from a legend which related that Dragosh and his compatriots, hunting a bison, descending from the Carpathian mountains, met a beekeeper in a beautiful land. Talking about the newest history of Moldova it is in order to notice that recently there has been published a number of fundamental works - among them "The Statehood of the Moldovan People", "The History of Moldova", "The History of Moldova in Dates". The works of Moldovan writers are published and famous personalities of Moldova are honoured. On the whole, during the years of the independence of Moldova serious miscalculations have been allowed. Many scholars of the Academy of Sciences of Moldova and the media work not for the statehood of Moldova. To a significant extent they are under the influence of the ideology of a neighbouring state. In practicality, schools and higher institutions of learning "have been given away" to the neighbouring state. Lightly speaking, it has been proven to be true that such miscalculations gave way to the ruinous events of April 2009 in Kishinev.

Sergei Suleak. Moldavian Rus' (on the 650th Anniversary of the Formation of Moldavian Statehood).

The Moldavian Orthodox Princedom was founded on the territory which earlier was within Ancient Rus' and was later a part of the Galician Princedom. During the formation of the Moldavian Princedom, the Rusins (Rus' population) comprised 39.5% of the population of the land. In time the greater part of the Rusins entered into the composition of the Moldavian people. In particular, the Rusin composition lead to the creation of the ethno-cultural and anthropological differences of the Moldavians which differentiated them from other Eastern Romance groups including the Wallachians. Considering the mixed composition of the population and the ethno-cultural situation in Medieval Moldavia, the Moldavian Princedom may be rightfully called Vlacho-Rusin. G.V. Vernadsky substantiated and named Medieval Moldavia as "Moldavian Rus' ". The Russian population (Rusin, Rusnak) compactly settled the Northern and North-Eastern lands of the Princedom. It maintained a Russian ethno-cultural identity for a long expanse of time and a significant part of this population was not assimilated. From the time of founding to the beginning of the 18th C. Moldavia was a bilingual state.

Aleksei Balukh. The Struggle of the Moldavian Princedom Against Ottoman Expansion (1474-1486).

The military-political situation of Moldavia and its northern territories in the second half of the 70's and the first half of the 80's of the 15C. was complicated. To secure the independence of its territory and all of its lands, in part Northern Bukovina, the Moldavian Hospodar was required to maneuver between relatively powerful neighbours. He constantly was required to contain the aggression of the Turkish Sultan, who endeavoured to subject the state, and also to take into account the struggle of Poland and Hungary for the right to be the ruler over the princedom. During the struggle to maintain independence of the country, its territory underwent many devastations.

Nikolai Russev. Controversial Questions in the Early History of the Medieval Moldavian State.

According to the Chronicles, the Moldavian State was created in 1359. In its rather long history of formation, the neighbouring states of Hungary, Poland, Lithuania, the Golden Horde, Bulgaria and Wallachia had a part. In the Fall of 1362, on the river

Sinukh a tributary of the Southern Bug, the Lithuanian Prince Olgerd defeated three Tartar Khans - Khachibei, Kutlubug and Dmitry. The victory opened the way for the Lithuanians to the Black Sea. The defeated Horde ran off. One of the Tartar leaders with the Christian name "Dmitry" probably went to the mouth of the Danube and further on to Dobruja. How far his rule extended to the East is difficult to say. The Horde continued to play an important role in the history of the region. At the end of the 14th C. in the Lower Danube region there could still be found the formerly powerful Tartar nomadic camps. Among the Wallachian writings beginning in 1391, is a decree of the extent of the rule "to the Tartar borders" of Mircha the Elder (1386-1418). The phrase in Latin, as in Slavonic "to the Tartar borders" is found in the title of Mircha's successors right up to 1421. This word combination is used in the plural since two "Tartar lands" at a minimum is referred to. At that time neighbouring lands with Wallachia could only be the possessions of Dmitry and Kutlubug and were obviously ruled by their successors. These Tartar possessions can be tied to Moldavia, two thirds of which ("the Lowland" and 'Bessarabia") show the genetic unity with the Horde history of the land.

Aleksandr Masan. International Aspects in the Creation and Formation of the Moldavian Princedom to the 14th C.

The Carpatho-Dniestrovian Region from time immemorial was at the crossroads of the interests of various states of Central and Eastern Europe. The nucleus of the formation of the Moldavian state was the province extending over the upper sources of the rivers Moldova and Siret (later Bucovina), where there arose the main centers of the future princedom - Sochava, Seret and Radeutsi (Radeuts). At one time this territory was part of the Galician (Rus') Princedom. Moldavian statehood was formed and strengthened during the second half of the 14thC. in which Russian ethnic territories were included. Although the neighbouring states often meddled in its internal affairs, from the 1470's they did not contest the right of an independent Moldavian statehood. Being a formal vassal of the Polish Kingdom was a form of military-political union (with a number of shared responsibilities) which at the time secured for Moldavia favourable external conditions for the further strengthening of its state structure and its economic growth.

Bogdan Bodnariuk, Stanislav Khil'chevskii. The Dynamics of Village Settlement on the Territory of Moldavia During the Late Medieval Period (General Tendencies).

In the settlement of Moldavia in the 14-15th C. two groups of settlement places may be clearly identified, the names of which are mentioned in the documents of the time. One of these groups included complete toponyms, that is, long since and totally settled locations, the names of which were already formulated. The second group included urban settlements (devastated places of settlement) and wilderness, which were under settlement. In the Bukovinian lands in the first half of the 15C. about 14% of the general population was urban. From the second half of the 15th C. the Slavic population of Bukovina grew continuously with settlers from Galicia and Podolia. The cities continued to be actively settled by Hungarians, Germans, Armenians and Jews (from the 16th C). In the Rusin villages of Bukovina the population was higher, having changed during the designated time from 110 to 130 inhabitants. In comparison, the dynamics of non-Slavic settlements remained even at 70-80 inhabitants over a period of 100 years.

Marina Voloshchuk. The Wallachian-Polish Armed Conflict for Moldova at the End of the 15th C.

As is known, Mikhail the Brave and the Transylvanian Prince Sigismund Batory entered into armed operations in the war against Turkey. The capturing of Moldavia by Polish forces and the strengthening of the position of Jeremia Movila worsened the

position of the anti-Turk coalition. Moldavia, located between Poland and Transylvania, was in a difficult situation. The Polish government and the Moldavian Hospodar forbid the passage of Cossacks through Moldavia. However, detachments of Cossacks continued to fight on the side of Mikhai against the Turks. At the end of the 16th C. the Hospodar of Wallachia Mikhai the Brave managed to unite Wallachia, Moldova and Transylvania into one principedom and to defeat the Turkish invaders. In his struggle Mikhai counted on the political support of Moscow, the Zaporozhian Cossacks and Austria.

Petr Shornikov. The Linguistic Dualism in the Moldavian Principedom. 14th - 17th C.

In the Moldavian Principedom (1359 - 1859) existed a Moldavian-Russian bilingualism. Following the Moldavian, the second linguistic community was made up of descendents of the Old Rus' population of the Carpatho-Dniestrovian lands - the Rusins. In the North-Eastern part of Moldavia the Rusins made up the majority of the population. Up to the first half of the 18th C. Russian was the state, business, church and official language, that is, it had official status. Following the ethno-assimilation processes, the linguistic boundary shifted to the North, however a part of the Rusins (in Northern Bukovina and Bessarabia) kept the Rusin speech, the linguistic form "Rusin talk" and Rusin self-identity.

Alina Fedorova. The Acceptance of Christianity by the Eastern Romance People.

Christianity appeared in the Pruth-Dniester lands long before the appearance of the Moldavian Principedom. The Moldavian Church, like the Bulgarian and Kievan, was subject to the Patriarchate of Constantinople. The neighbouring countries - the Galician Principedom and Bulgaria sent priests to Moldavia prior to and after its formation. Having a monopoly on the spirituality of the population of Moldavia, the Orthodox Church had a great influence on the culture of the Moldavian people and on the strengthening of Moldavian statehood. Orthodoxy determined the civilization and cultural belonging of the Moldavians.

Galina Chaika. The Exodus of Bukovinian Workers to Bessarabia.

That Bukovinian workers went to work yearly to Bessarabia is attested to in various sources. There were certain years when this turned into mass departure, especially during the years of low crop productivity. To the beginning of July, 1866 277 families of 844 persons emigrated from Bukovina. The level of seasonal Bukovinian workers in various provinces of the Russian Empire was markedly differentiated. Although the exodus for work to Bessarabia at the beginning of the 20th C. diminished somewhat, it continued right up to WWI.

Aleksandr Sych. Moldavia in the Plans of English Diplomacy at the End of the 16th C.

The situation of Moldavia in the second half of the 16th C. was truly tragic. The national liberation movement headed by Ivan the Fierce (Ion Voevoda the Fierce) suffered defeat. The state coffers were empty and the taxation of the Turkish yolk tightened. Turkish, Tartar, Polish raids, looting, violence and killings were typical. The religious life of Moldavia and the Moldavians, the majority of which were Orthodox Christians was complicated by the ever-growing activity of the Jesuits in their spread of Papal Catholicism on the one side, and the opposition of various local Protestant communities on the other. No less complicated was the international situation of the Principedom. It, as with other Danubian principedoms, became at that time the object of dispute of powerful neighbouring states - Turkey, Poland, Austria. At the time, English

diplomacy in particular made its first moves in maneuvering and strengthening its political and economic positions in Moldavia. England's representatives meddled in the election of Moldavian Hospodars (rulers), set the nobility up against the Austrian Hapsburgs, supported local Protestants while their political actions were strengthened by their intensive trade strivings for the local market. Researched analysis allow one to deduct that toward the end of the 16th C. England more often and with determination sided with Turkey, hoping for Turkish help in England's struggle with Spain. England therefore extended no little effort so that the balance of power in South-Eastern Europe did not help tip the scale to the detriment of the Ottoman Empire and so that her strength did not divert to war with the Danubian princedoms and Poland. In fact this complicated the national liberation movement of the peoples of the given region in their struggle against Turkish domination and hampered the process of the formation and strengthening of national states.

Vasil' Botushanskii. The Aid of the Ukraine to the Postwar Renewal of Moldavia's Economy (1946-1950).

The war did great damage to the Ukraine and Moldavia as to other republics of the former USSR. At that time the worker collectives demonstrated feasible aid to each other. This was confirmed by the practical actions of two neighbouring republics - the Ukraine and Moldavia. During the war, Moldavia lost up to 64 000 people, 47 000 were taken to Romania and Germany. 1037 factories, 353 collective farms, 66 MTC were destroyed and 50 000 homes and farm buildings burnt. In 1946 Moldavia received aid from various regions of the Ukraine to re-establish its economy which was ruined by the war: cranes from Dnepropetrovsk, transformers from the village of Kalinovka, steel from Makeevka, cement from the L'vov region, instruments from Kharkov, pipes and distribution help from Zhdanov (Mariupol') was received. In all, between 1945-1950, the collectives of the Ukraine helped Moldavia re-establish and re-build more than 600 new factories and in the creation of new branches of industry, like auto making, metallurgy and the like. This allowed Moldavia to increase the output of its industry by 2 times the amount as compared to the pre-war period. Many factories re-built or re-established with the aid of Ukrainian specialists remain operational to the present day.

Viacheslav Sodal'. Orthodox Monasteries of Moldavia and Soviet Authority: Economic Interaction.

In the middle of the 1940's began one of the most interesting phases in the history of the relations of church and state in the USSR. After the period of severe confrontation in the 1920's and 1930's, the Soviet authorities turned toward cooperation with religious organizations. These changes in state-church relations affected the Moldavian clergy after the liberation of the Moldavian territory by the Soviet troops from the fascist invaders in the spring and summer of 1944. After evicting the invaders, the state forced the monasteries to fulfill obligations of supplying natural products such grain (wheat, rye), meat, milk and wool. In 1945 Orthodox monasteries delivered to the state 101 091 kg of grain, 1111 kg of meat, 1984 liters of milk and 152,4 kg of wool. Along with fulfilling these obligations, the monasteries had the opportunity to make contractual agreements with the Soviet authorities and to receive in such manner additional income for their produce. After the end of the war, a legislative base was formed for giving a judicial status to the monasteries and allowing their inhabitants to enter into various contacts with economic proprietors of varied types. The subsidiary farming of the monasteries were called upon to fulfill state obligations by delivering a natural form of taxes of grain, meat, milk and wool. They also contributed the expected required payment into state revenue. At the same time, according to contract, the government bought from the

monasteries vegetables, fruit, grapes and other products. A telling moment in the relations between the authorities and monasteries was when the monasteries were granted a loan of grain seed in the spring of 1947 when the republic experienced famine. This move by the government of the USSR authorized the help of monasteries from crisis and in their reconstruction in 1948. In such manner, between 1945 and 1948, in the course of economic interrelations of the Soviet administration and the monasteries, the restoration of the destroyed economy (during the time of the Great Patriotic War) of the Moldavian SSR in whole and the monasteries in part was successfully resolved.

Vadim Pintsak. The Military-Political Controversy of 1992 in the Republic of Moldavia.

The existing “cold war” between Moldova and Pridnestrovye and the events in the Caucasus region demonstrate the possibility of armed escalation of the conflict in Pridnestrovye. The military-political controversy is a distinct “experimental action” for the sake of accomplishments and calculations which significantly assists finding an optional model of action for official Kishinev in the future. The question of the armed political controversy received various evaluations in Moldavian and Pridnestrovian historical studies. After the fighting for the city of Bendery in Pridnestrovye there appeared signs of post-trauma psychosis at the level of consciousness of the population which was accompanied by propaganda about the taking of power in Moldova by fascists. Their presence causes worry to the present time and is supported by the authorities of the region. On the right bank ultra national pro-Romanian hysteria also reigns, which is supported by the propaganda of the aggression of the 14th army. The image of the enemy helps the conflicting elite to maintain their authority, meanwhile laying the responsibility of the social-economic miscalculations on the opposing side.

Aleksandr Novosyolov. The Growth of Ukrainian-Moldavian Relations 1992-2000.

The area between the Pruth and Dniester Rivers has been a distinct zone of ethnic and demographic contact of the Ukrainian and Moldavian peoples. After the fall of the USSR, the legislatures of both countries concluded a basic political agreement “about a good neighbour policy, friendship and co-operation between the Ukraine and Moldova”. Between the two states a long lasting programme of economic co-operation for 1998-2007 with the goal of achieving an agreement about a customs union was signed. In 2000 the Supreme Council of the Ukraine ratified an agreement between the Ukraine and Moldova about state boundaries. From the time of the establishment of diplomatic relations between the two states, 121 bilateral documents, 7 interstate, 57 intergovernmental and 57 interdepartmental agreements have been signed. The Ukraine is also a mediator with regard to the Pridnestrovian question.

Galina Mel'nichuk. Neutral Status as a Guarantee of the National Security of the Moldovan Republic.

From the first day of independence Moldova announced its neutral external affairs policy which it adheres to today. A policy of neutrality for a young country should be its guarantee of territorial integrity and unity. The Moldavian elite regarded the announcement of neutrality as a solution to the question of the departure of Russian troops from Pridnestrovye. Along with neutrality, Moldova was guaranteed full participation in international affairs. Public opinion had input into the neutral status policy of Moldova. The results of a public poll on March 6, 1994 showed that 95% of those questioned (about 75% of those registered in the list of voters) expressed that Moldova should be an independent, sovereign state, supported by mutually beneficial bilateral relations

with all countries and to maintain neutrality. The idea of neutrality was confirmed in 1994 with the acceptance of the Constitution of Moldova.

Bzovii Andrei, Kozholianko Aleksandr. Spring Rituals of the Moldavians of Bukovina.

From time immemorial the inhabitants of Bukovina celebrated the seasons of the calendar year. Over time the welcoming of spring evolved more into youth amusements and merrymaking with songs, games and dances. For the Moldavians and Romanians of Bukovina the start of the spring celebrations began on March 1- "Mertsishor's Day". The beginning of March was the beginning of spring. The Ukrainians and Moldavians knew of the legend of "Dokia, the March Elder" ("Elder Evdokiia"). Similar legends about the "March Elder", who controls the weather at the beginning of March, are known in the rituals of many peoples - the Bulgarians, Portugese and Swiss among others. "Elder Evdokiia - Dokia" in Bukovina influenced the naming of the first 10 days of March called "Elder Days" similar to the Bulgarian "Elder Days" of January.

Ivan Derda. Musical Creativity as a Factor of Mutual Interaction in the Spiritual Culture of the Moldavians and Ukrainians.

The history of Ukrainian-Moldavian ethno-cultural bonds has old connections. One of the oldest printed Ukrainian folk songs "Oh, Danube, Oh Danube, why do you flow so sorrowfully?" was recorded in the Czech Grammar of John the Theologian in 1571. In it is mentioned the Moldavian ruler Stefan the Musician. Many songs, created in the Ukraine, were included in Moldavian folklore. These were military, popular, lyrical, satirical and other types.

Georgii Kozholianko. Research of the Winter Calendar Rituals of the Moldovans in the second half of the 20th C.

The customs of the winter cycle relates to pre-Christian times and is marked by man's belief in natural occurrences and as distinct pagan belief. With the spread of Christianity, old festivals and ritualistic traditions underwent Christianization in a significant way, however pagan elements were very much alive. The agricultural character of the life of the Moldavians caused traditions to remain alive, as they reflected the cyclical processes in nature and influenced the life of people. The winter rituals of the Moldavians has interested many researchers. The question of the origin of the winter cycle of festivals has also been grounds for disagreement. In this the opinions diverged: some authors looked at the New Year-Christmas rituals as stemming from Roman borrowings, others actively developed the thought of Slavic influences while others have kept a more moderate view, thinking that a process of diverse influences took place.

Georgii Kozholianko, Mikhaela Burla. The Christmas Holidays: the Question of the Development of the Celebrations.

Christmas occupies a central place not only in the winter cycle of holidays but in all of the yearly cycle of rituals. According to its significance, it nearly is as important as Paskha (Easter). In its external form it appears Christian, however the roots of many rituals are of pagan origin. To understand the symbolism of Christmas rituals, a comparative historical analysis helps in that many peoples in ancient times had similar rituals. In that many ancient customs survived to our time is indicative of traditional agricultural rituals inherent not only in magical but in esthetical functions, the basic component of which is in the poetics in the life of a peasant and in his work. Along

with doing what father, grandfather and great grandfather did, not least a passion for the poetry of images, words and theatrical practices came into play. At once, the forces of tradition and poetry merged into one mix. However with time, the mystical and magical gave way to the aesthetic and theatrical, which began to dominate.

Kozholianko Elena. The Invitation of Guests in the Wedding Rituals of the Moldavians, Moldavians and Rumanians of Bukovina.

Among the wedding rituals an important part was the ritual of wedding invitations. The ceremony included a festive accompanying of the daughter or son around the village by the bridesmaids and groomsmen, the actual invitation of guests and the entertainment of the bride. Close and distant relatives, friends, neighbours and, most likely in the past, whole villages were invited. This amounted to the social acceptance of the formation of a new family. The ritual is reflected in the folklore. At the present time in Bukovina, as throughout the Ukraine, the traditional invitation of guests has undergone dramatic change. The wedding card is widespread in the cities and villages. The bride invites close relatives and neighbours personally.

Kurochkin Aleksandr. Customs of the Winter Cycle on the Ukrainian-Moldavian Boundary.

Presently the only rituals of the winter season which have survived among the Moldavians and Ukrainians are mainly Christmas, New Year's and the Baptism of the Lord. Up until the 1950's a part of traditional peasant life were youth assemblies. "Malanka", one of the traditional new year rituals, still has a significant place among the Ukrainians and Moldavians. The name derives from St. Melaniia celebrated on December 31/January 13. This ritual was celebrated in the Dniestrovian lands of Galicia, in Podolia and Bukovina, which are known for their agrarian cultures. "Malanka" is also popular in Northern Moldavia, where it is a form of drama. In the Ukraine it has more characteristics of an older archaic form.

Kozholianko Aleksandr. Social, Historical and Religious Carols of the Moldavians of Bukovina.

The question of the classification, origin, character and description of Moldavian carols in ethnography has not been researched. Research of Christmas carols shows that they were sung basically by the young men and only in certain cases by girls and older people. Moldavian carols are classified by content into social, historical and religious. A significant segment of the carols are the historical, which basically are dedicated to the struggle of the Moldavian people against foreign invaders, in part against the Turks and Poles.

МЕЖДУНАРОДНЫЙ ИСТОРИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ

Русин

2010, № 2 (20)

Кишинев
Республиканская общественная ассоциация «Русь»,
2010. - 192 стр.

Республиканская общественная ассоциация «Русь»
MD 2001, Республика Молдова, г. Кишинев,
ул. М. Когэлничану, 24/1.
Тел.: (373 22) 27-02-84, 28-75-59, факс: 28-75-59.
E-mail: info@rusyn.md, journalrusyn@rambler.ru

Сайт «Русины Молдавии»: <http://www.rusyn.md>

Подписано к печати 15.09.2010. Формат 60x84 ¹/₁₆.
Бумага офсет № 1.
Печать офсетная.
Гарнитура «Times New Roman».
Тираж 700 экз.
Заказ 265.

Отпечатано в типографии АО «Реклама»:
г. Кишинев, ул. Александр чел Бун, 111.

**Редакция может не разделять точку зрения авторов статей.
Ответственность за содержание публикуемых материалов несет
автор. При любом использовании материалов ссылка на журнал
обязательна.**

**В 2010 году международный
исторический журнал «Русин»
выпускается при поддержке
Фонда «Русский мир»**

ДУНАЮ, ДУНАЮ, ЧЕМУ СМУТЕН ТЕЧЕШ?

Дунаю, Дунаю, чому смутен течеш?
На версі Дунаю три роти ту стою.
Первша рота турецка,
Друга рота татарска,
Трета рота волоска.
В турецкі-м роті шаблями шермую,
В татарські-м роті стрілками стріляю,
В волоскі-м роті Стефан воєвода.
В Стефанові роті дівонька плачет
І плачучи повідала: «Стефане, Стефане,
Стефан воєвода! альбо ме пуйми, альбо ме лиши»,
А що ми речет Стефан воєвода?
«Красна дівонице, пуймил бих те, дівонько,
Неровнай ми єс, лишил бих те, миленька ми єс».
Що ж му рекла дівонька: «Пусти мене, Стефане,
Скочу я в Дунай, в Дунай глубокий,
А хто мене доплинет, єго я буду».
Ніхто не доплинул красну дівоньку,
Доплинул дівоньку Стефан воєвода
І взяв дівоньку за білую ручку:
«Дівонько, душенько, миленька ми будеш».

Записано чешским ученым Яном Благославом
примерно в 1550 г.

*Источник: Письменники Буковини другої половини
XIX - першої половини XX століття. Хрестоматія.
Ч. 1. // За редакцією д-ра філол. наук Б.І. Мельпичука,
канд. філол. наук М.І. Юрійчука. Чернівці: Прут,
2001. С. 10-11.*